

ૐ

—:ગીતા-સમાજની વરિષ્ઠ સંમિતિના સભ્યો:—

- ૧ શ્રી. આચાર્યશ્રી અનન્તવાવજી ગોસ્વામી ભાગવતભૂષણ
પ્રમુખ (વન્દાવન)
(આશ્રવન)
- ૨ શ્રી. મહાગકલ કુ શ્રી રાંધસિંહજી — પ્રાણુદાતા સભ્ય
ચક્રમિંદજી — હોપાકહેપુર
- ૩ શ્રી. એક ગીતાપ્રેમી સજ્જન મુખર્ષી „ „
- ૪ શ્રી. રા. મણિભાઈ જીવજી દેસાઈ „ „ „
- ૫ શ્રી. ભગવાનદાસ કૃષ્ણભાઈ વ. ઝંઝેર „ „
- ૬ શ્રી. હોટાલાલ કુલચંદ શાહ વલસાડ „ „
- ૭ શ્રી. ચરણદાસ મેગજી મથરાદાસ મુખર્ષી „ „
- ૮ શ્રી. નગ્દરલાલ દિગતરામ શેઠ વલસાડ „ „
- ૯ શ્રી. પંડિત શિવકુમાર મહેશદત્ત „ „ „
- ૧૦ શ્રી. ગેહ હર્મિસ જીવરાજ મલાડ „ „
- ૧૧ શ્રી. શાસ્ત્રી ઈન્દ્રાસકર વિજયરામ વલસાડ „ „

—:આશ્રવદાતા સભ્યો:—

- ૧૨ શ્રી. મણિસંકર બાનુસંકર બટ વલસાડ
- ૧૩ શ્રી. મુનીલાલ ગિરધજીવાલ ગેહ મુખર્ષી
- ૧૪ શ્રી. જયન્તિલાલ રામદાસ ઓઝ „
- ૧૫ શ્રી. રામપ્રસાદ મહાસુખભાઈ દવે આમદાવાદ
- ૧૬ શ્રી. હોટુભાઈ લાલભાઈ દેસાઈ મગોદ
- ૧૭ શ્રી. મન્નલાલ વનમાળી વસાણી દહાણુ
- ૧૮ શ્રી. મનહરલાલ મટુભાઈ મુખર્ષી

—:નિયુક્ત સહયો:—

૧૯ શ્રી. સ્વ. શકરપ્રસાદ ઉત્તમરામ શુક્લ	મુંબઈ
૨૦ શ્રી. નગીનદાસ નારાયણસ પારેખ	પલસાડ
૨૧ શ્રી. જયનિલાલ ઉત્તમરામ મહેતા	"
૨૨ શ્રી. ડૉ. રમણલાલ પ્રાણુલાલ શાહ	વાંપી
૨૩ શ્રી. ગોપાળજી લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ	કાંસળા

—:આજીવન સહયો:—

૨૪ "એક ગીતાપ્રેમી સન્નત"	મુંબઈ
૨૫ શ્રી. હીરાલાલ મ. ગુંદરીયા	"
૨૬ શ્રી. ધીમનલાલ ત્રિ. શાહ	"
૨૭ શ્રી. ધરમદાસ ભો. ખાટો	"
૨૮ શ્રી. મોહનલાલ જી. ખીચડીયા	"
૨૯ શ્રી. જયનિલાલ ગં. આપુશા	"
૩૦ શ્રી. રમેશચંદ્ર મં. અગાશીવાળા	"
૩૧ શ્રી. જીવણુલાલ ભો. ખાંડવાલા	"
૩૨ શ્રી. હરિષંતલાલ ના. સોનાવાલા	"
૩૩ શ્રી. મનમોહનદાસ હીરાલાલ ભોગીલાલ	"
૩૪ શ્રી. હીરાલાલ મોનિલાલ કરસનદાસ	પેટલાદ
૩૫ શ્રી. રતિલાલ મગનલાલ ગાંધી સોલ્વીસીટર્સ	મુંબઈ
૩૬ શ્રી. મંગળદાસ કાલિદાસ ચોકસી	"
૩૭ શ્રી. આણુભાઈ મગનલાલ ચોકસી	"
૩૮ શ્રી. મુખયદ મુનીલાલ કંસારા	સુરત
૩૯ શ્રી. ડૉ. બાબચંદ્ર મગનલાલ તલાટી	તડકેધર

નિયામક

૪૦ શ્રી. નલિન મ. બટ	પલસાડ
---------------------	-------



ગીતા સમાજ

- (૧) ગીતા સમાજના ચાર પ્રકારના સભ્ય છે. ૧-સામાન્ય સભ્ય. ૨-આજીવન સભ્ય. ૩-આશ્રયદાતા સભ્ય. ૪-પ્રાણદાતા સભ્ય.
- (૨) આ ચાર 'પૈકી, પોતાનાં ગામનાં ગીતા-કેન્દ્રના વ્યવસ્થાપકને વાર્ષિક રૂ. ૦-૨-૦ દવાજમ આપનાર તથા
 ૧) રાજના એક અધ્યાપનું નિયમિત પાસવણું કરવાનું
 દુધિરને ઓળખીને વ્રત સેનાર વ્યક્તિ ગીતા-સમાજનો
 ૧ સામાન્ય સભ્ય કહેવાશે.
- (૩) ગીતા સમાજના નિભાવ માટે સ્થાયી ફંડ પાતે
 રૂ. ૨૫૦ કે તેથી વધારેનું એકી વખત દાન કરનાર
 વ્યક્તિ આજીવન સભ્ય ગણાશે.
- (૪) ગીતા સમાજ તરફથી અવાર નવાર બહાર પડનારાં
 ગીતાદિનાં પ્રકાશન માટે, એકી વખતે રૂ. ૫૧૭ કે
 રૂ. ૧૦૧૭ દાન તરીકે આપનાર વ્યક્તિ આશ્રયદાતા
 સભ્ય ગણાશે.
- (૫) જે કોઈ સજ્જન ગીતા સમાજ તરફથી બહાર પડનારી
 ગીતાની કે તેને લગતાં સાહિત્યની ૧૦૦૦૭ પ્રતો છપાવી
 વિના મૂલ્યે કે પડતર કિંમતે સમાજના સભ્યોને સમાજ
 મારફતે વહેંચે, અગર તે ગીતા સમાજને ગીતાદિનાં
 પ્રકાશન માટે એકી વખતે રૂ. ૫૦૧૭ કે તેથી વધારે
 કોઈપણ રકમનું દાન કરે તે સમાજનો પ્રાણદાતા
 સભ્ય ગણાશે.

(૬) ગીતા સમાજનું ત્રણ વ્યવસ્થિતપણે ચલાવવા અને એના ઉદ્દેશને પાર પાડવાના ઉપાયો યોજવા માટે ગીતા સમાજની એક વરિષ્ઠ સમિતિ રહેશે પ્રાણુદાતા સભ્યો અને આશ્રયદાતા સભ્યો ઉપગત ગીતા સમાજ મર્યાપકને યોગ્ય લાગે તેવા અને તેટલા ખીજા પમદ કરેલા સભ્યોની આ મિમિ રહેશે.

(૭) આ સમિતિ ગીતા સમાજના ઉદ્દેશને પાર પાડવા માટે શક્ય તેટલા બધા ઉપાયો યોજશે અને સમાજના વાર્ષિક આનક જાનક વગેરેનો હિમાખ તથા અહેવાલ બહાર પાડશે.

વધુ માહિતી માટે શ્રી. નલિન મ. સહને રૂબરૂ મળવા અથવા તો પત્રવ્યવહાર કરવા વિનનિ છે.

ॐ

॥ श्री कृष्णः शरणं मम ॥

गीता-सभा

(इप्ली संस्थानो कृषि विकास अने तात्कालिक आवि'योजना)
आर्ध'यो, तथा બહેનો,

આપની મેનામા આ પત્રિકા મોકલી રહો છુ અને
આદિથી અંત સુધી જોઈ જવા આપને નમ્ર વિનંતિ છે.

આજથી પાંચ છ વર્ષો પૂર્વે શરુ થયેલી શ્રી હરિપ્રસાદ
અંબાળા યોજના, પરમાત્માની કૃપાથી શ્રી ગીતા-સમાજના
સ્વરૂપમા કેવી રીતે વિકસિત થઈ અને તે હાલ પ્રજાના
આધ્યાત્મિક જીવનને એ કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ છે
તેનો આઠો ખ્યાલ આપવો ઉચિત છે.

અનેક માતાઓની ઉદાગતાને લઈને આ યોજના
હેઠળ આજ સુધીમા નીચેના અથો જનતાની સેવામા,
ક્યા તો પકનર કિંમતે જ કે ક્યા તો વિના મૂલ્યે, કેવળ
મેનામાવે ધરવામા આવ્યા છે આ તમામ અથો બૃહદ્
ગુજરાતમાં લોકપ્રિય થઈ ચૂક્યા છે

૫-૪-૦ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા

સાધન ભાષ્ય ૩ વિભાગ ૧૬૫૦ પાનાં

૨-૮-૦ ઈશાદિ ઉપનિષદ્ ૫ અંક

૧૧ - સાધન ભાષ્ય - ૫ ઉપનિષદો ૪૦૦ પાનાં

વિનામૂલ્ય શ્રી નારદ બકિતસ્ત્ર

સાધન ભાષ્ય ૧ અંક ૧૫૦ પાનાં

૨-૦-૦ શ્રી જીવન દર્શન

સાધન બાધ્ય	૧	અથ	૨૦૫ પાનાં
નિનામૂલ્ય શ્રી સમસ્યોદી ગીતા	૧	"	૧૦૦ પાનાં
૦-૧૨-૦ શ્રી સ્વામ્યાય ગીતા	૧	"	૨૦૦ પાનાં
૧-૦-૦ શ્રી ગીતા અવલુ	૧	"	૨૧૦ પાનાં

૧૩ ૨૬૨૫

આ વિપરીત આ યોજના હેઠળ સમયની અનુકૂળતા થતા નીચેના ગ્રંથો પ્રકટ કરવા પ્રભુ કૃપાએ નિશ્ચય છે,

૧ માંડુકોપનિષત્ સાધન બાધ્ય

૨ તૈત્તિરીયોપનિષત્ " "

૩ ઐતરેયો " " "

૪ છાંદોગ્યો " " "

૫ મૃદ્ધહારણ્યકો " " "

૬ શ્વેતાશ્વતરો " " "

૭ બ્રહ્મસૂત્ર સાધન બાધ્ય

૮ શ્રી ગીતા-મનન

૯ શ્રી ગીતા-ધ્યાન

૧૦ શ્રી ગીતા-દર્શન

ઉપરના પૈકી પહેલા ૭ ગ્રંથો પ્રભુ કૃપાએ અમારી પાસે સંપેલા તૈયાર છે, સાતમા અને આઠમા ગ્રંથની પૂર્વ તૈયારીઓ ચર્ચ રહી છે. હેતુ એ પશુ તૈયાર ચર્ચ બંધે એવી આશા છે.

ઉપરી યોજના આમ વિકસિત થઈ ગઈ હતી તે દરમિયાન અમારો “જીવન દર્શન” નામનો અથ પ્રકટ થયો ત્યારે, સામાન્યમા મામાન્ય ગૂઢગતીને પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાજીનો જીવનો સ્પર્શ કેવી રીતે થાય એ બાબતમા અમાન હૃદયમા બાટે મથન આની રચ્તુ હતુ એ મથનમાથી નીચેનો બદ્ વિચાર સ્પુર્ધો જીવન દર્શન અથમા અને ગીતા સમાજની નિવેદન પત્રિકામા આપેનો એ વિચાર અસુગમ નીચે ઉતારીએ છીએ

“પરમા માની ઈચ્છા હશે તો આ ન્ યોજના દેશ એક બગીચા કાર્પ ઉપાડવાનો મકલ્પ સેન્ધો છે - હમારા ટ્રેનેજ દિનમેમા “બાઈમન-સોમાયી” તન્કથી હમેને વિનામલ્ય બાઈમન આપવામા આવેલા એ સર્ગિંગ સુન્દર બાઈમનને જોઈને હૃદયમા મુગ્ધુ કે, હમારો ગાઉથી આવેના પગ્દેલીઓ સ્વધર્મ અને સસૃનિના કેનારા માટે કેવો ધન્ય પત્રિશ્રમ કરી રલા છે! કરોડો રૂપિના ખર્ચાને એ લોકો પોનાનુ ધર્મપુસ્તક મર્મમુનન બનારી ગલા છે. શુ આપજો પણ આનુ ન કરી શખીએ? સારાપે બારતર્પની વાત તો તકાળે માટે બાનૂએ મૂખીએ પણ શુ એક બૃહત્-ગુજરાત પૂરતી પણ આપજો એ વ્યવસ્થા ન કરી શખીએ કે જેથી આપણા એકેએક શાળા અને ટ્રેનેજમા બણતા વિવાર્ધીના હાયમા સર્ગિંગ સુન્દર ગીતાજીનુ પુસ્તક હોય? આ હૃદયના ઊડાણમા ચમકી રહેલા વિચારને કાર્યમા પરિણત કરના માટે તીન ઇચ્છા છે એ માટે ગીતા-સમાજની ગથાપના કરવાની ભાષના છે. એ ગીતા સમાજ દ્વારા હમારા

ગીતા-સાધન-ભાષ્યની એક લાખ પ્રતિઓ છપાવી, શક્ય હોય તો વિના મૂલ્યે, નહિતર ફક્ત એકાદ દષિયા જેટલી નહીંની કિંમતે, ભગવતી ગીતાનું સર્વાંગ સુંદર પુરનક જનતા-જનાઈનની સેવામાં કેવળ સેવાભાવે, સમર્પિત કરવાની ઉમેદ છે. એક વ્યક્તિથી થાય એવું આ કાર્ય ન ગણાય. જો બૃહત્-ગુજરાતના ભાવિક મહાજનોનો આ વિચારને સાથ મળે તો આ કાર્ય ઘડીના છૂટા જાગમાં થાય એવું છે. અને ગુજરાતનો ધનિક-વર્ગ આવા ભગવદીય કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ આપૂટ શ્રેય પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એટલું જ નહિ. આ બાબતમાં સારામ ભારતવર્ષને દોરી શકે છે. અને જેમ બીજી બધીય વાતોમાં ગુજરાત આજે ભારતનું નેતા છે તેમ આમાં પણ એ નેતાપદ લઇ શકે એમ છે. આ ભદ્ર વિચારને પ્રભુનો આશીર્વાદ મળે એટલું પ્રાર્થાએ છીએ. આ યોજનાને હાથમાં લેવા અને સૌના સહકારથી પૂર્ણ કરવા અમે તન, મન અને ત્યાગમયનાથી યથાશક્તિ તૈયાર રહીશું.

ઉપલા વિચારને આચારમાં ઉતારવાની પૂર્વ ભૂમિકા તરીકે ગઇ સંવત ૨૦૦૦ની જન્મદિવસીનાં પવિત્ર દિને ગીતા-સમાજનો જન્મ થયો. નીચેના પવિત્ર ઉદ્દેશને પ્રભુ કૃપાએ પૂર્ણ કરવાના આશયથી ગીતા-સમાજની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

“પ્રજનાં આ અને બાનિ જીવનને સત્કર્મ-સદ્વિચાર-સદ્ધ્યાન અને સન્નિષ્ઠ કરવા માટે અને આત્મી જ સર્વાંગે પવિત્ર, ઉત્તમ, નિર્ગંધ, સુખશાન્તિ અને સમાધાનમય બનાવવા માટે, સામુદાયિક આધ્યાત્મિક તાલીમ આ

હોઈને, ગીતાજીનો વ્યક્તિગત અને સામુદાયિક, નિયમિત, આચાર્યમા ઉતારવાની દૃષ્ટિએ, અર્થના અનુમધાનપૂર્વકનો સ્વાધ્યાય જરૂરી છે. જનતામા આ સ્વાધ્યાયની રુચિ જગાડવી, તેને દરેક રીતે ઉછેરની અને પોષણની અને અતે એ પ્રમજીવનમા વણાઈને સદજ જની જાય એવો પ્રયત્ન કરવો અને આ રીતે સ્વાધ્યાયમા છૂપાયેલી અનન્ત અને અમાપ શક્તિને પ્રકટ કરી પ્રમજીવનને ચેતનવતુ કરવું એ આ સમાજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેશે ”

ઉપના ઉદ્દેશને પૂર્ણ કરવા માટે નીચેની વાતોનો અમલ થવો જરૂરી છે -

- (૧) શુદ્ધ મુદ્રણ, પ્રામાણિક, શુદ્ધ ગુજરાતી અર્થવાણી, ખીરસામો રહે અને રોજ સ્વાધ્યાયમા ઉપયોગી થાય એની ગીતાની હજારો પ્રતો છપાવી આમાલ-દુદ્ધ સૌને મને તો નિનામૂંએ મગે એની વ્યવસ્થા કરવી
- (૨) જ્યાં જ્યાં શક્તિ હોય ત્યાં ગીતા-સમાજના કેન્દ્રો ખોલવા.
- (૩) ઉપના ઉદ્દેશમા જેને શ્રદ્ધા હોય, અને તે ઉપરાંત જે કોઈ હુમેશાં ગીતાજીનો ઓછામાં ઓછા એક અધ્યાયનો નિયમિત સ્વાધ્યાય કરવાની ઈચ્છા રહે એવાખીને પ્રતિજ્ઞા લે, ગીતાના ઉપદેશને વ્યાપક શક્તિ ભક્તિથી, તન-મન-ધનથી સેવવાને તત્પરતા રાખે તેને આ સમાજનો સભ્ય જનાવવો

આ પેળ પહેલી જાગતને લક્ષમા લઈ ગીતા સમાજે ‘સ્વાધ્યાય-ગીતા’ની ૩૦૦૦ પ્રતો છપાવી જનતા સમક્ષ પડતર કિંમતે ધરી છે અને આ ઉપરાંત જેમનાથી પડતર કિંમત પણ ન ખર્ચી શકાય એવા ભાઈબહેનોને

એ વિનાશનું મળે એવી જોગવાઈ રાખી છે. અનેક દેશોએ એનાં કેન્દ્રો ચાલે છે. સેક્ટોર બાદગિરોનેએ સમાજના સામાન્ય સભ્ય બની રોજના ઓછામાં ઓછા એક અધ્યાયનું પાસપાસ કરવાનું નત લીધું છે. “સ્વાધ્યાય ગીતા” જનતા સમક્ષ મૂક્યા પછી હવે ગીતાજીને ચાર વિભાગમાં છણી સમાજના સામાન્યમાં સામાન્ય ગીતાપ્રેમી બાદગિરોનેને ગીતાજીનો છવતો સ્પર્શ કરાવવાની ગીતા સમાજ આશા સેવે છે. તે પૈકી આ “ગીતા ત્રવણ” પછી ક્રમશઃ “ગીતા-મનન,” “ગીતા ધ્યાન” અને “ગીતા દર્શન” પણ ધરવામાં આવશે.

ગીતાજી અને આપણાં ઋષિ-સાહિત્યને લગતી આ બધી પ્રવૃત્તિ હવે એવે તબક્કે પહોંચી છે કે એને હવે સ્થાયી રૂપ આપી, ગીતા-સમાજને આધ્યાત્મિક છવનનું પ્રેરણા ધામ બનાવી એને બૃહદ્ ગુજરાતની સાર્વજનિક મૂડી કરવી. શ્રી ગીતા સમાજને આવો બનાવવા માટે હવે એને પોતાની પ્રવૃત્તિઓને માટે સ્વતંત્ર સ્થાનની અનિવાર્ય જરૂર પડી છે. એ માટે ગીતા સમાજે “શ્રી ગીતા-સમાજ હોલ” વલસાડમાં બંધાવવાનો ગુણ નિશ્ચય કર્યો છે. મુખ્ય કાર્યકરો વલસાડના હોઈને વલસાડમાં જ એ હોલ બાંધી શકાય એ સમજાય એવી વાત છે. છાત્રનાની ઈમારત ભડે વલસાડમાં બંધાશે પણ એની પાછળ જે ચેતન ભાવના છે તેનો લાભ તો આજમુઘી સમય ગુજરાતને મળતો રહ્યો છે.

અને ભાવિમાં પણ મળશે જ. “શ્રી ગીતા-સમાજ હોલ” બંધાવવા માટે પ્રભુ કૃપાએ જમીનનો પ્લોટ પણ અનુકૂળ જગ્યાએ ખરીદાઈ ગયો છે. આ હોલને બંધાવવા માટે લગભગ રૂપિયા ૩૦,૦૦૦ (ત્રીસ હજાર)નો ઓછામાં ઓછો અડસટો છે. આ હોલ પરમાત્માની કૃપાથી ગીતા-સમાજની ભાવિ વિરાટ યોજનાનો અમલ કરવાનું તીર્થધામ થશે.

આ ભગવદીય કાર્યને એકબે હાથે પાર પાડી શકે એવા પણ અનેક સજ્જનો બૃહદ્ ગુજરાતમાં આજે છે. ગુજરાતની આધ્યાત્મિક દાનશીલતા દેશભરમાં હમેશા સ્તુતિપાત્ર ગણાઈ છે. આ નિવેદન વાંચી કોઈ એક સજ્જનને આ પવિત્ર કાર્યનું પૂર્ણ ઐય લેવાની ભગવદીય પ્રેરણા થાય તો કાર્યકરોની શક્તિનો સચ્ચ થાય અને તેનો વિશેષ લાભ ગુજરાતને મળે એ માટે પૂરી રિગતોની ચર્ચા માટે નીચે સહી કગ્નારને રૂબરૂમાં મળવા બોલાવના અગર તો મત્તવ્યવહાર કરના વિનંતી છે.

અગર જો કોઈ એક ભાઈથી આ કાર્ય ન ઉપાડી શકાય તો ઉપનું બડોળ બેગું કરવા નીચેની યોજના સ્વીકારી છે:-

જે ભાઈ અગર બહેનને ગીતા-સમાજનાં ભગવદીય કાર્યમાં શ્રદ્ધા હોય, ગીતા સમાજનો ઉદ્દેશ જતકડ્યાણકારી છે એમ જેઓ માનતા હોય, અને આ ઉપરાંત જેમની દાનવૃત્તિને ભૌગોલિક મર્યાદાઓ નહતી ન હોય, કોઈપણ સ્થળની

મુપાત્ર સંસ્થાને આપેલું સાત્ત્વિક દાન જનતા રૂપી સર્વવ્યાપી પ્રભુના ચરણોમાં આપેલી ભાવની પ્રેમાંજલિ છે એવી જેમની પ્રતીતિ હોય તેમાં ભાઈબહેનો આ કાર્ય માટે એકી વખતે રૂ. ૧૦૦૨ કે ૫૦૨ આપી ગીતા, સમાજના પ્રાણદાતા સહય ધની, ગુજરાતના આધ્યાત્મિક ઉત્થાનમાં પોતાનો સક્રિય ફાળો આપ્યાનું ગૌરવ લઈ, પ્રભુને આરાધી શકે છે. ગીતા-સમાજ પોતાના આજ દાતાઓની યોગ્ય વ્યાવહારિક કદર કરવા નહીં ચૂકે. પારમાર્થિક કદર તો પ્રભુ કરશે.

ગીતા-સમાજનો સંકલ્પ તો એ છે કે, આવતી પ્રત્યેષિની એકાદશીને દિને (મિત ૨૦૦૨ ની કાર્તિક સુદ ૧૧) જનતા જનાર્દનની એવામા ગીતા-સમાજ દ્વારા બધાની મુખ્ય કરવો અને તેજ અરમામાં એમા ગીતા-પરિવંદ એવાની પ્રભુને આ અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. સૌ સત હૃદયને અમારી એ વિનંતી છે કે, તેઓ આ કાર્ય માટે આશીર્વાદ દે અને આ ભગવાનથી ભાવના મૂર્તિમંત યામ એ માટે અંતર્યામીને પ્રાર્થે. આ સંકલ્પને પૂર્ણ કરવો એ દયાળુ ભગવાનની મરજીની વાન છે. પ્રભુની પ્રેરણા અને સદાચારી પુરુષાર્થ માટે તત્પર રહેવાનો આપણો અધિકાર છે. યોગક્ષેમં ચહામ્યહંમાં અમારો નીનરો વિધામ ગ્ને એટલું પ્રાર્થોએ છીએ.

શ્રદ્ધા-મુક્તિપૂર્વક તન, મન, ધન, વચનથી આ મંગલ કાર્યમાં સક્રિય સાથ આપવા આપને પ્રેમપૂર્વક આમન્ત્રીએ છીએ. વંદુ માહીની માટે નીચે સહી કરનારને રૂબરૂ મળવા અગર તેા મળવા બોલાવવા કે પત્રવ્યવહાર કરવા નમ્ર વિનંતિ છે.

ગીતા-સમાજ કાર્યાલય,
વલ સા. ૬.
તા. ૨૭-૫-૪૫

શ્રી. સેવક,
નલિન મ. ભટ્ટ
સંસ્થાપક અને નિયામક
શ્રી ગીતા સમાજ

આપને ત્યાં શ્રી. નલિન મ. ભટ્ટ કૃત શ્રીમદ્ ભગવદ્
ગીતા સાધન-ભાષ્ય છે? ઈશાદિ-ઉપનિષત્-
પર એક સાધન-ભાષ્ય છે? જીવનદર્શન અને
સ્વાધ્યાય-ગીતા છે? ન હોય તો આજે જ
વસાવો કેમકે એ ત્રયો સિવાય આપની
આધ્યાત્મિક પુસ્તકશાળા અધૂરી છે

ગીતા ભાષ્યની વિગિષ્ણતાઓ

- (૧) મહામુનિશ્રી હરિપ્રભાદ વૈદિક મુનિજીવ ગ્રેન્ડ
જીવન ચરિત્ર
- (૨) સંસ્કૃત પદ-ભાષ્યના સંદેશ્યદ્વય ગુદ્ધ મુર્ચ્છા ભાષાન્તર
- (૩) શુદ્ધ અને શાસ્ત્રીય શ્લોકાર્થ
- (૪) દરેક શ્લોક ઉપર શ્રી નલિન મ. ભટ્ટ કૃત નિસ્પૃત,
સમ્પન્ન, સરસ, હૃદયગમ, નવી જ ભાત પાડતું
મુજરાતી સાધન ભાષ્ય
- (૫) નવો જ પ્રકાશ પાડતી પ્રસ્તારના
- (૬) શુદ્ધ સ્વદેશી = ખાદીના કાગળો ઉપર પહેલી જ વાર
આપણું ધર્મ પુસ્તક
- (૭) ત્રણ વિભાગો મળીને ૧૬૫૦ કેમી સામગ્રીના પાના અને
છતા પડનાર કિંમતથી પણ એક રૂપિયો એછી કિંમત
- (૮) ત્રણ વિભાગો મળીને મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૫-૪-૦,
મોકલવાનો ખર્ચ જૂદો
- (૯) બૃહદ્ મુજરાતના અનેક સિદ્ધ વિદ્વાનોએ એકમતિથી
સરખાવે તરીકે આ બધું અને અપન સુ છે

શ્રી નલિન મં બદ્ધ કૃત

ઈશાદિ-ઉપનિષત્ પંચક-સાધન સાધ્યની વિરોપતાઓ



- (૧) વિસ્તૃત અને નવો જ પ્રકાર પાડતી પ્રસ્તાવના.
- (૨) પ્રત્યેક ઉપનિષત્નો મૂળ મંત્ર, શબ્દે શબ્દનો શાસ્ત્રીય સરળ અર્થ. પ્રત્યેક મંત્રનો સમગ્ર વાક્યાર્થ.
- (૩) પ્રત્યેક મંત્રના ઉપર શુદ્ધ, વિસ્તૃત, સરળ, બાવવાણી, લક્ષિત અને મનોરમ સુખસાક્ષી સર્વજ્ઞ ભાષ્ય.
- (૪) લગભગ ૪૦૦ પાનાનો આ ગ્રંથ પણ પડતર કિંમતે જ જનતાના હિતાર્થે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ (મોકલવાનો ખર્ચ જુદો).
- (૫) આ બાધ્યોને પણ વિદ્વાનોએ એકમતિથી સર્વોત્તમ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. ઉભય પુસ્તકોનો મેટ આજે જ મંગાવો. વધુ માહિતી માટે રૂઝરૂ મળવા અગર પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.



જીવન-દર્શનની વિશેષતાઓ

- (૧) જીવનમાત્રને સ્પર્શતા-મૂળભૂત સિદ્ધાન્તો-અદ્વિતીય-સત્ય-અસ્તેષ-વગેરે યમનિયમોની શાસ્ત્રીય અને વ્યવહારુ મીમાંસા
- (૨) શ્રી. બદ્ધ કૃત મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકો, તેનું શુદ્ધ સરળ ભાષાન્તર અને વિસ્તૃત ગુજરાતી સાધન ભાષ્ય.
- (૩) ॥ કાન્તિ યુગને. સમજવાને માટે આ અંથનો અભ્યાસ અનિવાર્ય છે.
- (૪) ગીતા-ઉપનિષદો-વેદાન્ત વગેરેને અને તે હાગ આખીય ભારતીય સંસ્કૃતિને સમજવા માટે આ પુસ્તક માર્ગદર્શક નીવડે છે.
- (૫) ભાવિ જગતની રચના માટે નવો જ પ્રકાર પાડતી પ્રસ્તાવના.
- (૬) ઉચ્ચ, બચ્ચ, સુન્દર, વિચારોની એકત્ર, સળંગ ન્યાયસુસંગત સરણિ.
- (૭) કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ (પકતર) પોસ્ટેજ ભુલું.

ત્રણેય પુસ્તકોનો સેટ આજે જ મંગાવો. વધુ માહિતી માટે રૂબરૂ મળવા અગર તો પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.

શીતળા શેરી, }
વલસાડ.

નલિન મ. ભટ્ટ



- (૧) ગીતાજીનું સ્વાધ્યાય દૃષ્ટિએ આમાં શુદ્ધ મુદ્દલું છે.
- (૨) મનને કરવાની અનુકૂળતા થાય તે માટે વિચારનું એકમ સ્વીકારી શ્લોકોની ગોઠવણી આપી છે.
- (૩) ખ્રી. મ. જ. પ્રામાણિક ગૃહરાત્રી અર્થ આપવાનો પ્રયત્ન છે.
- (૪) આમાં ન્યાસ, ધ્યાન, માહાન્મ વગેરે પણ આપવામાં આવ્યાં છે.
- (૫) ખીસ્સામાં રહી શકે એવી આ આશુત્થિનો ૩૫-૨૦૦ ઉદાવ મુંદર અને આકર્ષક છે.
- (૬) પડતર કિંમત ફક્ત ૦-૧૨-૦ છે. શુભાશુભ પ્રસંગે લેવાથી કરવા જેવાં આ પુસ્તકની સામગ્રી પ્રતો ખરીદીને પણ ગીતા સમાગ્રને મુંદર મદદ થઈ શકે છે.

તા. ક્ર:—ગીતા શ્રવણ બાદ “ગીતા મનન” અનુકૂળતા મળતાં વેંત પ્રકટ કરવામાં આવશે. ‘ગીતા મનન’ ગીતા શ્રવણને અંતે પરિશિષ્ટમાં આપેલા પ્રશ્નોના હૃદયગંભ ઉત્તર રૂપે દશે, વધુ માહિતી માટે રજૂ મળવા અગર પત્રવ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે.

નલિન મ. લક્ષ્મી



જાણ સ્વીકાર

‘શ્રી હરિપ્રસાદ અંબાળા’ રાજ યથા બાદ એવા અનેક અનુભવો કાર્યકરોને યથા છે કે જેમને ચમત્કારની કાઠિમાં મૂકીએ તોપણ બુદ્ધિદોષ ન ગણાય, ધીરે ધીરે પણ દૃઢપણે કાર્યકરોની એ શ્રદ્ધા વધતી જાય છે કે ભગવાનનાં સાચાં કાર્યની દ્રિફર ભગવાનને જ છે. પ્રેમાવતાર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં પ્રેમોદ્દારની સીમા ભગવતી ગીતામાં છે. ભાગ્યે જ મુનિવ્રત હોડતા પરમાત્માની ભગવતી ગીતામાં એટલી બધી તો પ્રતિષ્ઠાએ છે કે, ભગવાનમાં થોડીધણી તત્પરતા કેળવવાનો મંદતમ પ્રયત્ન કરનારને પણ તેમની સમ્યક્ધર્મની વારંવાર પ્રતીતિ થાય છે. ‘ગીતા-શ્રવણ’ માટે પણ એવો જ અનુભવ થયો.

‘ગીતા-શ્રવણ’ની કટપના પણ એક રાતે અચાનક સ્ફુરી. સૂતાં સૂતાં ઉપનિષતની એક મુંદર લીટી મનમાં રમતી હતી: ‘આત્મા વા અરે અયં દષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો નિદિધ્યાસિતવ્યઃ। આત્મનિ સ્વલુ દષ્ટે સર્વમિદં વિદ્યાતં ભવતિ’—આ જાનનો વિચાર મનમાં રમતો હતો ને અચાનકજ એમાં વિપયનો સહેજ વળાંક આવ્યો: ‘ગીતા વા અરે’ હવે દષ્ટવ્યા શ્રોતવ્યા મન્તવ્યા નિદિધ્યાસિતવ્યા। ગીતાયાં સ્વલુ દષ્ટાયાં સર્વમિદં વિદ્યાતં ભવતિ’ આત્માનાં દર્શન માટે શ્રવણ એ પહેલું પગથીડું છે; મનન બીજું, નિદિધ્યાસન ત્રીજું અને ચોથું દર્શન એ ત્રણનાં પરિણામરૂપ છે.

ગીતાનું દર્શન પણ શ્રવણ, મનન, અને ધ્યાન અનિવાર્ય-
પણે પામે છે.

બસ રાત્રિનો આ વિચાર પ્રભાત થતા વધુ પ્રસન્નપણે
હૃદયમાં સતત ફરકવા લાગ્યો, અને જાણે અદર્શી જ
કોઈ પ્રેરણા કરી રહ્યું હોય તેમ ‘ગીતા-શ્રવણ’ લખાનું
ગયું એક બાળુ લેખન યતું ગયું તો બીજી બાળુ
મનમાં એ પણ રહ્યું કે આને જનતા સમક્ષ મૂકવું
કેવી રીતે ? સાતમો અધ્યાય પૂરો થતા વેત દપાલીએ
આનીને હાથમાં એક પરમીડિયુ મળ્યું તે ફાડતા વેત
ભગવાનની નિસીમ કરણાનો અનુભવ થયો હતો તો
‘ગીતા-શ્રવણ’નો સાતમો અધ્યાય જ પૂરો થયો હતો ને
ભગવાને જાણે ટૂંકી જેની જરી આપી !

એ પત્ર કોનો હતો ? એ પત્ર હતો હોગાઉદેપુરના
મહાગાઉવ માન્યાર કુમારશ્રી રાયસિંહજી ચંદ્રસિંહજીનો.
એ ગીતાપ્રેમી મહામના પુંડ્રી સાથે અમારો પરિચય
નહોં જેવો જ. આજે પણ અમોએ એકબીજાને પ્રત્યક્ષ
જોખા નથી, પણ પ્રભુનો કાર્ત્ત એવો જ મકેત કે પરસ્પરના
દર્શન વિના પણ આ ઈશ્વરીય કાર્યમાં પરમાત્માએ એમને
નિમિત્ત બનાવ્યા ‘ગીતા-શ્રવણ’ને છપાવી જનતા સમક્ષ
પડતર દિંમતે ધરવા દાનની બાવનાથી એમણે શ્રી ગીતા-
સમાજને રૂ. ૧૦૦૧૫૫ દાન કર્યું. શ્રી ગીતા-સમાજના
પ્રાણુગતા સભ્ય બની એમણે આ ભગવદીન સાહિત્યને
ઘર ઘર પહોચાડનામાં લક્ષ્મીનો ઉત્તમોત્તમ વ્યય કર્યો

આ પછી તો અમારી વચ્ચે અનેક પત્રોનો વારવાર
વિનિમય થયો. એ બધા ઉપગ્રથી એમની મનુગ સુજનતા,

ગજપંશીઓમાં મળે તો અપવાદ અને અકસ્માત ગણાય
એવી વિનયનત્રતા, મમપંથુમયતાની ઉલ્કટ ભાવના અને
મર્વત્ર હૃદયનો મદમાત્ર જોનાં શીખવાની નિર્મળ ઉસ્લાસ-
મયતા વગેરે મંગળમય બાવોનો ફીક ફીક પરિચય થયો.

શ્રી ગીતા-સમાજને એક હજાર ને એક ડપિયા
અઘાપંથુ દ્વારા ગૂઝગતની ગીતા-પ્રેમી જનતાની
આધ્યાત્મિક સેવા માટે નિમિત્ત કરવા માટે એઓશ્રી
પ્રત્યુત્તો પાડ માને. શ્રી ગીતા-સમાજ એમનું ભદ્ર હૃદયે
છે. પરમાત્મા એમની આધ્યાત્મિક કંપના તોળે એટલું
પ્રાર્થા એમનું સહકુટુંબ મંગળ હૃદયી વિરમીએ છીએ.

૩૧-૫-૪૫ }
વલસાડ }

મંગલાકાંક્ષી,
નલિન મ. લાટ



‘ગીતા-અવણુ’નું સામાન્ય વક્તવ્ય

(૧) પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી ‘શ્રી ગીતા-અવણુ’ અંથ ગૂજરાતની ગીતાપ્રેમી જનતા સમક્ષ ધરતાં આનંદ થાય છે. ‘શ્રી હરિપ્રસાદ અંબાળા’નું આ તેરમું પુસ્તક છે. આ અંથમાળાનો વિકાસ અને તેમાથી કુળેશી શ્રી ગીતા-સમાજની તાત્કાલિક ભાવિ યોજના અન્યત્ર આપી છે. દરેક ગીતાપ્રેમીને તે આદિથી અંત સુધી વાંચી જવા વિનંતી છે.

(૨) ‘શ્રી હરિપ્રસાદ અંબાળા’ યોજના દ્વારા ગૂજરાતમાં આપે સાહિત્યના ઉપર અને તેમાય ખાસ કરીને પ્રસ્થાનત્રયીના ઉપર સ્વતંત્ર મૌલિક ભાષ્યો રચી આપણા વિરાટ વિદ્યા વારસાને ધર ધર ઓછાં મૂલ્યે પહોંચાડવાની મંગળ આકાંક્ષા છે. એ યોજના દ્વારા અત્યાર સુધીમાં શું ચર્ચ શક્તું છે અને ભવિષ્યમાં એની શી કલ્પના છે તે અન્યત્ર દર્શાવ્યું છે.

(૩) ‘ગીતા-અવણુ’ પછી ‘ગીતા-મનન’ અને ત્યારબાદ ‘ગીતા-ધ્યાન’ અને છેવટે ‘ગીતા-દર્શન’ પ્રજા સમક્ષ મૂકવાની શુભાશા છે. ભગવાનની આ અનુપમ વાણીની જેટલી રીતે છણાવટ થાય તેટલી રીતે કરવાની જરૂર છે; કેમકે ભારતીય પ્રજાનાં ઉત્થાનનો પાયો આધ્યાત્મિક જીવન છે. આધ્યાત્મિક જીવનનો પાયો દૈવી-શક્તિઓનો સંબંધ અને વિકાસ છે. ભગવતી ગીતા એ

દેવીશક્તિનો જીવનમાં અમુગપણે સચાર કરનારે આમૃત શક્તિનો જરો છે. ગીતાનો આચારમાં અવતાર એટલે દેવીશક્તિનો આપડા અને અનૂ ઉપામના અને આરાધના. નરે જે નારાયણ બનવું જ રહ્યું છે તો પછી ગીતાનો સ્વાધ્યાય, શ્રવણ, મનન, ધ્યાન, દર્શન અને આચાર અનિવાર્ય જ છે. આ દૃષ્ટિએ આ પ્રયત્ન છે.

(૪) શ્રી ગીતા-સમાજની આ પ્રવૃત્તિમાં આત્મમુદ્ધી અનેક બાઈબેનોએ તન, મન, ધન, વચનની ઉદારતાપૂર્વક સહાય આપી છે. જે બધાંય ધન્યવાદને પાત્ર છે બાવિમાં પણ આ પ્રવૃત્તિને ગૂઝગતને ગામેગામ પર્યાયાડી પ્રાપ્ત જીવનને સ્પર્શતી કરવા માટે સેંકડો બાઈબેનોની તન, મન, ધનથી ભક્તિપૂર્વક સેવાની અપેક્ષા છે. ભગવાને જેને જે શક્તિ આપી હોય તે દ્વારા તે યથાશક્તિ પ્રેમ-પૂર્વક આને સાથ આપો એટલી વિનતી છે.

(૫) સેંકડો બાઈબેનોની મદદ છે તે બધાનો વ્યક્તિગત ઉદ્દેશ્ય કરવો અશક્ય છે છતાંય એક વ્યક્તિનો ઉદ્દેશ્ય કર્યા સિવાય રહેવાનું નથી. અને તે વ્યક્તિ તું પૂ. શ્રી હીરાક્ષત રણુછોડદાસ મુનીમ. આ વયોવૃદ્ધ, સદાચારવૃદ્ધ, તપેવૃદ્ધ અને ગીતાપ્રેમી પુરૂષને ૭૫ વર્ષની નમેલી 'ઉમરે પંચુ' ગીતાજીને માટે એક નિષ્ઠાથી મુજબમાં કામ કરતા જોઈએ છીએ ત્યારે અમારો યૌવનોન્માદ ગણી જાય છે, એમને અંતરથી નમન ઘર્ષ જાય છે. 'શ્રી ગીતા-સમાજ'ને એમણે અનેક રીતે સહાય કરી છે. પ્રભુ એમને દીર્ઘાયુઃ કરી આ સપ્રવૃત્તિમાં 'દત્તચિત્ત રહેવાનું' જળ આપો એમ પ્રાર્થાએ છીએ.

(૧) 'શ્રી ગીતા-સમાજ'ની પ્રવૃત્તિ અગે અમારી સાથે નિઃસ્વાર્થ ભાવે બધુંય કામ પ્રસન્ન ચિત્તે કરવાની તત્પરતા સેવતા અને આ અંશ, અગે મુદ્દ સરોધનમાં પોતાની સેવા આપનાર મારા મિત્ર બાઈશ્રી નગીનદાસ ઇશીસદાસ પારેખનો ઝાણુ સ્વીકાર કરી વિરમીએ છીએ.

૩૧-૫-૪૫ }
વલસાડ }

નલિન મ. ભટ્ટ



શ્રી 'ગીતા-શ્રવણ'નું વિશેષ વજ્રવ્ય

આપણો અનુભવ છે કે, માણસ પોતાનાં સિવાયનાં વિશે વધારેમાં વધારે અને ખુદ પોતાને વિશે ઓછામાં ઓછું જાણે છે; એટલું જ નહીં, માણસનો સ્વભાવ જ આ આત્મધાની ટેવને લઈને અમગળ ધર્મ જાય છે સીધી વાત તો એ છે કે, આ દુનિયામાં સૌથી અગત્યની પોતાની જાત છે, પોતા પૂરતું એ વિશ્વનું મધ્યબિંદુ છે. એને જ જાણવાની મુખ્ય જરૂર છે. એને જાણવાથી બીજું બધું એની મેળે જણાય છે. જાતનો જાણકાર કદાચ જગતને ન જાણે તો કશું ગુમાવતો નથી; પણ જગત આખાનો જાણકાર જે જાતને જ ન જાણે તો તે કશું મેળવતો નથી; એટલું જ નહીં, તે બધું જ ગુમાવે છે. જાતને જ ન જાણનાર અને આખાં જગતને લગતી સંપૂર્ણ માહિતી ધરાવનાર માનવ કુરુણરસની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ છે. શ્રવણીજગતી પુસ્તકશાળા સમો એવો માનવ કુદરતના નિર્દય હારપરસની એક લક્ષરી સમો છે.

જાતને પૂરી પારખતાં જગત અને શ્રવણનો જટિલ કાયકો, સેરવણા ગાંઠની પેઠે, સરળતાથી ઉકલી જાય છે. માણસજાતે જાતને ઓળખવાની આરાધના ઓઝી કરી છે અને તેથી તે અસહ્ય અને અનંત યાતનાઓ ભોગવી રહી છે. યાનનામય શ્રવણ જ એને જાણે સ્વાભાવિક લાગી રહ્યું છે.

જોમ વ્યક્તિને તેમ આખી પ્રજાની પ્રજાને આ પોતાનાં સિવાયનાં બધાંને વિશે ઘટતું-અઘટતું, જોઈતું-ન જોઈતું જાણવાની ઈનેજરીનો રાજરોગ લાગુ પડેલો છે. વ્યક્તિ અને સમષ્ટિના આ બહિર્મુખ જીવનવલણને લઈને માણસજાને પોતાની મગજમયતાનું લીલામ કરી મૂક્યું છે, સંતત્વને દેશવટો દીધો છે, શાન્તિ અને સમાધાનનું આદ કરી મૂક્યું છે, દેવને દેહનારી દહને દૈત્યને છૂટો મૂક્યો છે!-અને એનું પરિણામ પણ જગતને ક્યાં અજાણ્યું છે ?

ભારતની વ્યક્તિ અને સમષ્ટિની સદીઓથી આરાધના છે તે આ જાતને જાણવા માટે છે. ભારતે એની સિદ્ધિ માટે ભારે પુરુષાર્થ કર્યો છે; તેમાં એને મહાસિદ્ધિઓ માપડી છે. એ સ્વાનુભવની સિદ્ધિ એણે વારસામાં સોંપી છે કે, હે મનુષ્ય ! જો તારે જીવનની ધન્યતા જ કેળવવી હોય તો—આત્મા યા કરે મયં દૃષ્ટવ્યઃ—તારે તારી જાનને અવશ્ય જાણવી જોઈએ. તમેચ એકં જાનથ આત્માનં, અન્યા વાચો વિમુક્ચથાઃ, અમૃતસ્ય વપઃ સેતુઃ । તે એક આત્માને જ જાણો. બીજી વાતો છાંડો. એ આત્મા અમૃતનો મેતુ છે. જાતને જાણવા ઉપર જ આટલો ભાર મૂકનાર ભારતનું ત્રિપિલ્લેય જોઈ શક્યું કે જગતને નરકાગાર ન બનાવતાં નન્દનવન બનાવવું હોય તો આ એક જ ઉપાય છે, એક જ માર્ગ છે. આજે અગર તો સદીઓ પછી પણ એ રસ્તે જ જવું પડશે.

આ દર્શનને પરિણામે ભારતે આત્મદર્શન માટે જિંદી ઝોજ કરી આત્માના પ્રદેશમાં જવા માટે તેણે પહેલાં શ્રવણનું પગથિયું શોધ્યું. મુન્ઝર્ફ જોવા જેવું હોય અને જોણે તેને જોયું હોય એવો માણસ જોણે મુન્ઝર્ફ ન જોયું હોય તેની આગળ વર્ણન કરે તો સાંભળનારને પણ જોવાની ઇચ્છા થાય. આત્મા જોવા જેવો છે. જોણે એને જોયો છે તેવો માણસ, જોણે એને નથી જોયો તેવા માણસ સમક્ષ એનું વર્ણન કરે તો સાંભળનારને અવશ્યમેવ એને જોવાની ઉત્કંઠા થાય. આમ પુરુષ પાસેથી આત્માને લગતું વર્ણન સાંભળવાથી આત્માને સાક્ષાત્ કરવાની ઉત્સુકતા પેદા થાય છે. આ ઉત્સુકતા એ મંગળમયી વસ્તુ છે; કેમકે એ જ છેવટે આત્માનું દર્શન કરાવે છે.

શ્રવણ અને દર્શન વચ્ચે મનન અને ધ્યાન નામનાં બે પગથિયાં છે. સાંભળેલી વસ્તુ વિશે બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરી, તે વસ્તુનાં તત્ત્વને સાધકમાધક યુક્તિઓ દ્વારા ઠરાવી સદાયક સાધક યુક્તિઓનો સ્વીકાર કરવો, આધક યુક્તિનો નિરાસ કરવો અને તત્ત્વ વિશે માનસિક નિઃશંકતા મેળવવી એટલે મનન છે. બુદ્ધિના બળવાને-શંકાના વાવટોળને-દાખી ન દેતાં તેનું સમાધાન કરવું અને એ રીતે સમજમાંની ઠાંકરીને સદાને માટે દૂર કરવી એ મનનનું ધ્યેય છે.

મનન દ્વારા તત્ત્વ વિશે માનવ નિઃશંક બને છે અને પછી તત્ત્વ હોઘને જ ધ્યાન યોગ્ય છે એમ માનતો

યતાં તત્ત્વનું નિરંતર અનુસંધાન થાય એવી પેરવી તે કરે છે; એવો જ પોતાનો જીવનક્રમ તે ગ્રાહ્ય છે. ધ્યાનને અનુકૂળ મન, સતીની જેમ પતિમાં તેમ, એકમતિવાશું થાય છે. ધ્યાનના નિરંતર એકતાન પ્રવાહને લઈને હૃદય કુપીન અને નિર્મળ મણિ જેવું થઈ જાય છે. અંતરનાં જિહ્વાશુમાં યુગેથી દરાર્ધ રહેલું 'પેલું' આત્મતત્ત્વ આમ યતાં ઉપર આવે છે અને તેના દર્શનથી તે તન્મય થઈ જાય છે. માણસની હૃદયગુદામાં પ્રસુપ્ત ગહેયો નૃસિંહ જાગૃત થતાં તેનું જીવનવન નિર્ભય બની જાય છે, ધનિર-પશુઓનો કોસાહસ હમેશને માટે પ્રશાંત થઈ જાય છે અને નિર્ભય, પ્રશાંત, સુખ-શાંતિ-સમાધાનમય, કર્મણ્ય જીવન એ ધન્યતાની અવધિ છે ।

ગીતાનુ શ્રવણ, મનન, ધ્યાન અને દર્શન મોક્ષસને નૃસિંહ બનાવવામા અનુપમ માર્ગદર્શક થાય છે. આપા 'શ્રી ગીતા-સમાજે' એને શ્રવણ, મનન, ધ્યાન અને દર્શન એ ચાર વિભાગમાં છણવાની આશા રાખી છે. પ્રભુ એ સંકલ્પને પાર પાડો । સૌ સતો આ સંકલ્પને આશીર્વાદ આપી સમૃદ્ધ કરો એટલું વિનવી—

પઠન્તુ સાધવઃ સર્વે પઠન્તુ ગૃહમેધિનઃ ।

પઠન્તુ વ્રતિનઃ સર્વે ભવન્તુ કર્મયોગિનઃ ॥

આટલું અંતર્યામીને પ્રાર્થા વિરમીએ છીએ.

૩૧-૫-૪૫ }
વસંત ૩૬

નલિન મ. ભટ્ટ

અનુકલ્પિકા



૧ વિપાદ	યોગ	૧
૨ માંખ્ય	"	૧૦
૩ કર્મ	"	૨૨
૪ જ્ઞાન	"	૩૧
૫ કર્મ સંન્યાસ	"	૪૦
૬ આત્મસંયમ	"	૪૬
૭ આત્મવિજ્ઞાન	"	૫૫
૮ અક્ષરબ્રહ્મ	"	૬૧
■ રાજવિદ્યા રાજગુણ	"	૬૭
૧૦ વિમૂલ્તિ	"	૭૫
૧૧ વિશ્વરૂપ દર્શન	"	૮૩
૧૨ ભક્તિ	"	૯૪
૧૩ ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ	"	૧૦૦
૧૪ ગુણત્રય વિભાગ	"	૧૧૪
૧૫ પુરુષોત્તમ	"	૧૨૧
૧૬ દૈવાસુર સપદ	"	૧૨૭
૧૭ શ્રદ્ધાત્રય વિભાગ	"	૧૩૩
૧૮ સંન્યાસ મોક્ષ	"	૧૩૯
પદ્ધિશિષ્ટ		
૧૯ ગીતા વિશે અધ્યાયવાર પ્રશ્નો	૧૫૨

અર્પણ પત્રિકા

વદનં પ્રસાદસદનં; સદયં હૃદયં; સુધામુચો વાણઃ ।
કરણં પરોપકરણં શંકર ! તે; કથં ન વંચોઽસિ ॥

ૐ

પ્રિય લાક

આચાર્ય શ્રી શંકરપ્રસાદ ઉત્તમરામ શુક્લ
ની

અમર આત્મકલાને

સન્નિભ

સ

મ

ધિ

ત

ૐ



શ્રી ગીતા-શ્રવણ

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવની પવિત્ર સેવામાં—

આપનો કૃપાપત્ર મળ્યો. ગીતાજીના અર્થનું શ્રવણ, મનન, ધ્યાન અને દર્શન કરવા માટે આપ સચવો છો એ તો હીક, પણ મારી મેળે એ હું કરી શકું એવી મારી શક્તિ નથી. આથી આપજ કૃપા કરીને મને એ માર્ગે દોરો.

આપનો પત્ર મળતાં વેત હું એક વખત આખી ગીતા જોઈ ગયો. એની ભાષા મને સહેલી લાગી, રમણીય પણ લાગી. પણ મને તેમાં કશું ન સમજાયું. અને વિના સમજે હું એને વાંચું એ તો આપ પણ ન જ ઇચ્છો.

વળી આજકાલ ગીતાજી વિષે લોકમત પણ ખૂબ જ ભગૃત છે. નાનાં બાળકથી માંડીને મહાત્મા સુધી સૌમાં ગીતાજી માટે આદરભાવ છે. તેની ભારે પ્રતિષ્ઠા છે. મને

પણ એને માટે અદ્યતી કાંઈ અસ્પષ્ટ, અગમ્ય છતાં અદ્ય અકાંક્ષા થઈ રહ્યું છે. પણ દર્શનમાં પરિણમે એવો અભ્યાસ જાતે કરી લેવાની મારી સક્રિય નથી. આથી આપનું સ્વરણ જોઈએ છે. આપ મને એ માર્ગે દોરો. શુરુ વિના જ્ઞાન નથી એ લોકોક્તિ મને પણ હવે સાચી લાગે છે. આથી હું આપની કને પત્રદ્વારા શિષ્ય ભાવે પહોંચું છું અને વિનંતિ કરું છું કે મારા જેવા સામાન્ય સમજવાળા માણસને પણ સમજાય એવી રીતે ગીતાજીનો અભ્યાસ કરાવશો.

આપનો.....

આયુષ્માનુ બાઈ,

તમારો પત્ર મળ્યો. તમારી મૂંઝવણ સમજી શક્યો છું. દર્શનમાં પરિણમે એ જાતનો ગીતાનો અભ્યાસ કરવાની રુચિ યાદ એ બાવિ કસ્યાણનું ચિહ્ન છે.

બાપાની દૃષ્ટિએ ગીતા સહેલી છે, રમણીય છે એટલું જ નહિ પણ અર્થની દૃષ્ટિએ પણ એ સરલ છે, રમણીય છે. પણ એની અર્થની દૃષ્ટિએ સુન્દરતા કેવળ બુદ્ધિથી સમજાય એવી નથી. ગીતા મુખ્યત્વે આચારમંથ છે. આથી એના દર્શનાન્ત અભ્યાસની ખરી ખૂબી આચારમૂલિકાએ જણાશે. ભારે બુદ્ધિવૈભવ ધરતાં, થોડી પણ આચરણમાં મૂકવાની તમના ગીતાજીને વધારે ભાવે છે. આમ એકલાં ગીતાજી જ નહિ, જે જે મહાન ઇવનમયો હોય તે તમામનું સાચું અર્થસૌંદર્ય, આચાર-

થી જ સમગ્રજ એવું હોય છે. હાં, એટલું સાચું કે આચારકાન્તિ પહેલાં વિચાર કાન્તિ માંગે છે. અને વિચાર-કાન્તિ જીવનના સાચા સિદ્ધાન્તોનું શ્રવણ વગેરે ધ્વજ છે. આપણાં ઉપનિષદો પણ કહે છે કે “આત્મા વા ઋરે જયં દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યઃ મન્તવ્યઃ નિદિધ્યાસિતવ્યઃ”- આ આત્મા ખરે જોવા, સાંભળવા, વિચારવા અને ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. આનો ટૂંક અર્થ એ કે જોણે જીવનનું ‘સાચું’ દર્શન પામવું હોય તેણે પહેલાં શ્રવણ કરવું, મંત્રી મનન કરવું, ત્યારબાદ ધ્યાન ધરવું અને છેવટે દર્શન કરવું કેમકે ધ્યાનની જ હદ તે દર્શન છે. તમને ગીતાજીનો અર્થ જાણવાની રુચિ છે. મારામાં વિશ્વાસ છે. તો પહેલાં તો હું તમને ગીતાજીનું અધ્યાપવાર શ્રવણ કરાવીશ.

તો શ્રવણ એટલે શું? સાંભળવું એવો એનો સાદો અર્થ છે. પણ અહીં એનો ખાસ અર્થ છે. આપણને જેનામાં વિશ્વાસ હોય અને તે ઉપરાંત જોણે પદાર્થોનો અનુભવત્મક સંદાહકાર કર્યો હોય એવા મનુષ્ય પામે બેસી, જે મંથ સાંભળવા ધ્વજા હોય તેનું, સમ્પત્તઃ અને અર્થતઃ અધ્યયન એટલે શ્રવણ. સમ્પદાર્થ યથાર્થ એટલે કે સત્ય હોવો ધટે. આપણે જ્યારે અનુભવની જૂમિકા ઉપર ચડીએ, ત્યારે શીખેલો સમ્પદાર્થ અગ્નિમાં તપાવેલાં મુવણુંની પેરે, વધારે ને વધારે નિર્મલ પ્રતીત થવો જોઈએ. આનો અર્થ એ થયો કે શ્રવણની કસોટી સાક્ષાત્કારમાં છે. સાંભળેલો પદાર્થ જ્યારે નજરોનજર જોવામાં આવે ત્યારે સાંભળેલામાં આપણે મીનમેખ પણ ન કરવી પડે-તદ્વાત

ન કરવો પડે ત્યારે શ્રવણ ધર્માર્થ છે એમ મનઝનું. આ અર્થમાં મામળોનો અથ જીવનમાં કાન્તિ આણે છે. મનન વગેરે અર્થ યોગ્ય વખતે જનાવવામાં આવશે.

ઉપલા અર્થમાં ગીતાજનું શ્રવણ કગવવાની મારી પણ ઉમેદ છે. વળી તમે અનેક ઉપાધિઓમાં જટકાયેલા રહો છો. આથી તમને ગીતાજના દરેક સખ્દનો પૂરો અર્થ જાણવાની દુરસદ ન હોય એ સમજાય એમ છે. આથી એક એક આખા અધ્યાયનું ટૂંકમાં અર્થઢોલન તમારી સમક્ષ રજૂ કરીશ અધ્યાયના સ્મેરકોનો પણ સજગ નિચારનું એકમ રચીકારી તે ધોગણે અર્થ બતાવીશ. આમ કરવાથી તમને મનનમાં અનુકૂળતા આવશે. આ બધું કરવાને માટે આપણે પણ આરંભમાં ભાગવતકારની માફક પ્રાર્થાએ કે—

“ધ્યાન્ના સ્ત્રેન સદા નિરસ્તકુહરં સત્ત્વં
પરં ધીમહિ” અર્થાત્ પોતાના તેજથી જેણે હંમેશને
માટે અસત્યને જમીનદોસ્ત ક્યું છે એવા પરમસત્ય
પગ્માત્માનું જામે ધ્યાન ધરીએ છીએ.

ઃ વિ શુભેચ્છક.....

આપુજમાન માર્ક,

આગ્રથી હવે જેમ જેમ મને વખત મળશે તેમ તેમ હું તમને ખત દ્વારા ગીતાના અર્થનું શ્રવણ કરાવીશ.

ગીતાજનું આખું નામ તો “શ્રીમદ્ ભગવદ્-ગીતા-ઉપનિષદ” એવું છે. તેનો સાદો અર્થ “શ્રીમાન ભગવાને ગાયેલી ઉપનિષદ” આટલો થાય છે આ ધૈર્ય ‘શ્રીમાન’

એ ભગવાનનું અને 'ગાયેલી' એ ઉપનિષતનું વિશેષણ છે. શ્રીમાન્ એટલે શ્રીવાળા-શ્રીના માનિક શ્રી એટલે લક્ષ્મી, મૌન્દ્ય, કાન્તિ, અને છેવટનો અર્થ પ્રકૃતિ રૂપી શક્તિ. અને ભગવાન જ સાચા અર્થમાં શ્રીમાન હોઈ શકે. ભગવાન એટલે ભગના રાખી ભગ શબ્દનો સમગ્ર અર્થ, ધર્મ, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એવો અર્થ થાય છે. ઉપનિષત એટલે જીવનનું મહત્ત્વ જ્ઞાન. અર્થાત્ જેમાં ભગવાને પોતે બીજાને જીવનનું મહત્ત્વ જ્ઞાન ગાયું છે તેને શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા ઉપનિષત કહેવામાં આવે છે અને સર્વજ્ઞ ભગવાને જાને એ જ્ઞાન આપેતું હોવાથી એમાં સંશય કે ભ્રાન્તિને માટે અનકાશ નથી વેદ, બ્રાહ્મિય, કુગન વગેરે ધર્મના બીજા મથોને તો પરમાત્માએ ઋષિકુલમાં સ્કુલ્યા. પરંતુ આને તો પરમાત્માએ, સ્વયં સ્કુરિત કર્યો આથી આ ગ્રંથની પ્રામાણિક શ્રેષ્ઠતા માટે જે મત હોઈ ન શકે ત્યાર બાદ લોકોએ અને ભક્તોએ આદરમાન, પ્રેમ અને સગવડને માટે આખા નામને ટૂંકાવી 'ગીતા' એટલું કાચમ ગણ્યું અને હવે તો એ એ નામે જ પ્રસિદ્ધ છે.

વળી આ 'ગીતા-ઉપનિષદ' ભગવાને ગાયેલી છે. ભક્ત અર્જુને માલગેલી છે. મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ વ્યાસજીએ ગ્રંથરૂપે ગૂંથેલી છે વ્યાસની કૃપાએ દિવ્ય દૃષ્ટિ પામેલા સંજયે અથ સમ્રાટ ધૃતરાષ્ટ્રને કહેલી છે. અને વ્યાસના શિષ્ય વૈશમ્પાયને અગ્નિમનુના પૌત્ર રામ જનમેજયદ્વારા જગતમાં પ્રચલિત કરેલી છે.

ગીતાજીના અદાર અધ્યાયો છે સાતમો શ્લોકો છે.

આ પૈકી આમો પહેલો અધ્યાય અને બીજા અધ્યાયના પહેલા દસ શ્લોકો ઉપોદ્ધાતરૂપ છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની વાણીના અવતરણ માટે વ્યાસ ભગવાને એ શ્લોકો રચેલા છે. વળી વચ્ચે અને છેવટે અર્જુન અને સંજયની ઉક્તિરૂપે પણ કેટલાક શ્લોકો છે. તે શ્લોકો વ્યામગ્રએ ભગવાનની વાણીના સંયોજન માટે તથા મંથના ઉપસહારની સુંદરતા અને ઉચિતતા માટે રચેલા છે.

હે પ્રિય! ગીતાશ્રુતું આ ચિત્ર, રણભૂમિના પડદા ઉપર, જીવનના મહાક્રંતાકાર શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રે દોરેલું છે. ભારતીય મહાસંગ્રામના આરંભની પળ આવી રહી છે. કુરુક્ષેત્રની લોહીનરમી ભૂમિમાં, કૌરવો અને પાંડવો, પોત-પોતાની વિરાટ મેના લઈને, લોહી રેડવા તલસી રહ્યા છે. બધા અર્ધમાં આંધળાં ધૃતરાષ્ટ્રને આ લડાઈ ગમતી નથી. તે મનોનેત્રથી આ લડાઈમાં કુલનાશના ભયંકર ભાવિ ચિત્રને જોઈ રહ્યા છે. તેના લોભાંધ હૃદય ઉપર પણ વાર કુટુંબ વત્સલતા વિજય મેળવે છે. કોઈ પણ રીતે આ કુટુંબ કલેશ ટળે એવું તેમના હૃદયમાં લાગી રહ્યું છે. ધર જેહાં જેહાં રણભૂમિ ઉપર શું બની રહ્યું છે તેના જતાંત નિવેદિત કરવા વ્યામે સંજયને દિવ્યદ્રષ્ટિ આપી તેમની પામે બેસાડ્યા છે. સમગ્ર કુટુંબના નિઃશય નાશની કલ્પનાથી અચ્છાઈ રહેલા, છેલ્લી ધડીના કોઈ અણુધાર્યા કલ્યાણી વિચારથી વખત છેને' સંગ્રામ અટકો હોય એવું ઇચ્છતા, ધૃતરાષ્ટ્ર સંજયને પૂછે છે કે હે સંજય! આ બધા પિતરાઈઓએ રણભૂમિમાં શું કર્યું તે મને કહો. સંજય કહે કે હે રાજન! આપને શું કહું? જે આપ

નથી ઇચ્છતા તેજ બની રહ્યું છે, યુધ્ધ અટકે એ તો સંભવજ નથી. ઊંઘડું યુધ્ધના આરંભની ધડીઓ ગણાઈ રહી છે. આપનો પુત્ર દુર્યોધન પૂર્વ તૈયારી કરી રહ્યો છે. તે આચાર્ય દ્રોણ પાસે પહોંચી પાંડવોની વ્યૂહ રચના વિશે માહિતી આપી રહ્યો છે. રાત્રુપક્ષના રથી અને મહારથીઓનાં નામ મણાવી રહ્યો છે. સ્વપક્ષને પણ એ વીસરતો નથી ! એટલું જ નહીં, પૂજ્ય બીષ્મ પિતામહના ચોમેરથી રક્ષણ માટે સૌને ટ્રેની રહ્યો છે. અહો ! પેલા મૃત્યુંજય વીર બીષ્મ પિતામહ સિંહનાદ કરી રાખનાદ કરી રહ્યા છે ! આખી રણબ્રમિ તમારા પક્ષના રાખનાદથી ગરજ રહી છે !

અને હે રાજન્ ! પાંડવો પણ વળતે જવાન વાળી રહ્યા છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણુચક્રથી માંડીને તે અભિમન્યુ સુધીના વીરો રાખનાદ કરી રહ્યા છે. પૃથ્વી અને આકાશને ગત્તવી રહ્યા છે. એ ભયંકર રાખનાદ તમારા પક્ષના વીરોનાં હૃદયને વિદારી રહ્યો છે. રાજન્ ! હવે આ કુકુબ ક્લેશ અટકે એમ નથી !

હે રાજન્ ! હવે તો રાખનાદ પણ અટકી ગયા છે ! બન્ને પક્ષે વીરો વ્યૂહમાં ગોઠવાઈ ગયા છે. સેનાપતિદુષ્મ આપે એટલોજ વાર છે ! હ્યો, આ અર્જુને પણ ગાંડીવ ઊંચક્યું છે ! ભગવાનને બન્ને સેનાની વચ્ચે રથને રોકવા આદેશ કરી રહ્યો છે. બન્ને પક્ષમાં કોણ કોણ ઊભા છે તે માપી લેવાની એની ઇચ્છા છે. ભગવાન પણ તેના રથને સેનાઓની વચ્ચે રથાપી, "જો આ કુરુક્ષત્રના મહારથીઓને" એમ કહી રહ્યા છે ! અને અર્જુને તો

ॐ

અધ્યાય ૨ લે

હે મગનના! આમ અનુન તો મગગીન ચર્ધ જેમી
ગયો ત્યારે ભગવાન તેને સબોધીને' કહેના લાગ્યા હે
અનુન! તુ આ મેહલુ વખતે માપ કયા કાઢે છે ?
તારી આ વૃત્તિ તો અનાડી ગણાય, એટલુ જ નહિ પણ
એ તને સ્વર્ગથી બ્રષ્ટ કરનારી અને અપમજા અપાવનારી
થાય! આથી માગી તો તને સનાદ છે કે લેવાની નમજાઈ
છે! આ નિર્ભયતા તને શોભતી નથી બ્રહ્મ શસ્ત્ર લે અને
લડનાનો મનસૂમો કર

હે સત્રાદા! આમ ત્યારે ભગવાને તેને કહેલ્યો
ત્યારે અનુન જોયો હે ભગનના! આપ જરા વિચારીને
તો કહો જેને મે રોજ ફળ અશન્યા તે આ ત્રિબ્ર
વગેરેને કુ બાણેથી કેવી રીતે વંધુ ? માઈનાપને' તાર
વંધનાર આર્થ ગણાય ? આ હિનેમી વડીનોને વધેરના
કગતા તો બીજા માગી ખારી એ જહેતર છે

હે ભગવના! મારી મતિ આત્મારે બહેર મારી ગઈ
છે. મને સૂઝતુ નથી સમજતુ' નથી કે અમારા એ
પક્ષોમાથી કયો જીતે તે સારુ. પણ એક વાત ચોક્કસ છે
જેમને મારીને હું જીવના ઇચ્છતો નથી તે બધા જ આ

સામે બિમા છે ભગવાન! હું વધારે શું કહું? મારે માટે આ એક ખૂબ નાજુક પણ આવીને ટોળી છે મારો સ્વભાવ ઝખનાયો છે કર્તવ્યનિર્ણયમા મન અસક્ત થતું છે શ્રેય શું છે તે ચક્રવૃત્ત નથી હું આપને શરણે છું, ગિય્મભાવે આપને મારું આ પગે કર્તવ્ય પૂછું છું બાપી હું પોતે તો વિવેકમદ યઈ ગયો છું શોકે મારી ઇન્દ્રિયોને ઘોમજાની નાખી છે ત્રણ લોકની પ્રાપ્તિથી પણ એ શોક શમે એમ લાગતું નથી આથી હવે તો હું આપનો પાવન પકડું છું કૃપા કરી આપ મને અમત-અધારુ અને મોતમાંથી સત-પ્રકાશ અને અમૃત તરફ દોરો.

હે ધૃતરાષ્ટ્ર! આપનું કંઈ અર્જુન તો 'નહિ લકું' એ નિશ્ચયે મૂકી યઈ ગયો ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચરે વિશ્વનિમોહન હાસ્ય કયું ધીર-રીર ગાંડીવધ-નાને અધીર અને કાયર થયેનો જોઈ ભગવાનને દયા આવી ગઈ તેના પિતાને પ્રસાદમા દેરવી નાખનાને ભગવાને ઇચ્છ્યું આથી ભગવાન અર્જુનને સંબોધવા લાગ્યા તે અર્જુન! તું પણ એક અર્જુન માણસ છે! પડિનાઈના બોન તો તું બોને છે પરંતુ પડિતના આચરણથી તો તું મો ગાઈ વેગગો રહે છે તને ખબર છે કે પડિત અને કહેવાય? જોનો શોક કરવો ચોખ્ખું નથી તેનો તું શોક કરે છે અને ડાહ્યા ડમરા બોલ બોલી બહો મદાપડિત હોય એવો તું દેખાવ કરે છે એ તો આત્મવચના કહેવાય બાપી જે માને જ પડિત છે ને તો, છતાં કે મરેવા-કાઈનો શોક કરવો નથી શોકથી મરેના પાછા આવતા નથી તેથી શોક મરવો વ્યર્થ છે અને જે છતાં જ છે તેમનો શોક મરવાને

તો અવસર જ નથી. આથી જીવતાનો શોક તો વધારે વ્યર્થ છે. જે પંડિત છે તે વ્યર્થ કાંઈ કરે નહિ અને હે અર્જુન! તું તો વ્યર્થ મિત્રાચ બીજી કાંઈ કરતો નથી. તો મારે તને પંડિત બણવો કે મૂર્ખ?

વળી પ્રત્યેક દેહમાં રહેવો આત્મા અમર છે. આત્માને દેહનો સંયોગ અને વિયોગ યથા જ કરે છે. દેહ બદલાતો રહે છે, આત્મા નહિ. આથી આત્મે જેમ આપણે સૌ આ દેહે વિદ્યમાન છીએ તેમ જ એક અગર તો બીજા દેહે આપણે ભવિષ્યમાં પણ વિદ્યમાન હશું જ. આથી સીધી અને શાણી વાત તો એ હરે છે કે એક જ આત્માને જેમ આ દેહમાં બાલપણ, જુવાની અને ધડપણ આવે છે તે જ મુજબ તેને યથા સમય બીજા દેહની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. તો જેમ બાલપણ જાય ને જુવાની આવે, જુવાની જાય ને ધડપણ આવે તો તેનો કાંઈ શોક કરવું નથી-એ ત્રણે અવસ્થામાં એક જ આત્મા પરોવાયેલો રહે છે એમ સમજાય છે તેમજ આ દેહ જાય અને બીજો નવો દેહ મળે એનો કાંઈએ શોક કરવો ન ધટે. કેમકે દેહની દેરખાલીથી આત્માની દેરખાલી ચલી નથી. છેવટે તો પડિતે તો તે પડિત હોવાથી જ શોક ન કરવો ધટે.

વળી એક બીજી વાત પણ તને કહું. આ દુનિયાના પદાર્થો સાથે માલુસ જેવો સંબંધ બાંધે છે તેવી જ તે પદાર્થોની તેની ઉપર અસર થાય છે. આથી સંબંધ બાંધવામાં દૃષ્ટિનું મહત્વ ભારે છે. મારે હિસાબે તો હે

અર્જુન ! આ દુનિયાના પદાર્થોના સંબંધ તેટલો જ મુખ્યદુઃખનો દેનારો છે. વળી તે સંબંધ હમેશાં બેસી રહેતો નથી. આથી એ સંબંધથી પેદા થનારી ગમતી કે ન ગમતી વેદનાને મમજૂરૂંક સહી લેવામાં અને તેને આત્માનુદૂલ કરવામાં જ પડિતાર્હું મૂલ્ય છે. પોતાના પાંડિત્યને જે આ રીતે મૂલવે છે એટલે કે જેને આ દુન્યવી સંબંધો વ્યથિત કરી શકતા નથી, જે મુખ્યદુઃખની વેદનાનું એકસરખું જ મૂલ્ય આપી શકે છે તેને અમૃત-પદની પ્રાપ્તિની યોગ્યતા મળે છે.

વળી હે અર્જુન ! તારી સમક્ષ એક બીજી પણ દષ્ટિ મૂકું છું. તે રીતે પણ તારો શોક યુક્તિયુક્ત નથી. આ દુનિયાના પદાર્થ માત્ર બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય. એક તો આત્મા અને બીજો અનાત્મા એટલે કે આત્મા સિવાયનું બીજું બધું જ. આ બે પૈકી જે આત્મા નામની વીજ છે તેનો કદી નાશ નથી. અને જે અનાત્મા છે તેની કદી કાયમી હસ્તી નથી. આ છે સિદ્ધ વાત તો જે વસ્તુનો જે સ્વભાવ હોય તે સ્વભાવને ઓળંગીને વર્તવું એ તે વસ્તુને માટે અહીં અશક્ય છે. પ્રાણીમાત્રનો આત્મા કોઈ ઇચ્છે તોય નષ્ટ થાય એમ નથી. પ્રાણીમાત્રનો દેહ વગેરે અનાત્મા કોઈ ઇચ્છે પણ ઇચ્છે તોપણ નષ્ટ થયા સિવાય રહેતો નથી. આ છે કદી ન ફરે એવું સત્ય. તો આ બે પૈકી જે આત્મા છે તે અવિનાશી છે. જે દેહ છે તે વિનાશી જ છે. તો પછી તારે કેમ ન સડવું એ જ મને તો સમજાવું નથી. જે કોઈ આત્માને હણનાર માને છે કે હણનારો માને છે તેવું દર્શન મેવું વિપરીત

છે. ક્રમકે આત્મા કાર્ષપણુ ક્રિયાનો કર્તા કે કર્મ થઈ શકતો નથી. તો જે ક્રિયાનો કર્તા જ નથી તે તેનો વિષય કે બોક્તા કેવી રીતે થાય ? અને પ્રાણીમાત્ર મૂળમાં તો આત્મા છે. આથી ક્રિયા, કર્મ કે ફળ વગેરેનો, પ્રાણીમાત્રના આત્માને તેના નિગરૂપે સંબંધ નથી. આત્મું કારણ એ છે કે આત્મા જન્મ અને મરણથી અસ્પૃશ્ય છે. તે મૂળે જ અજન્મા, નિત્ય અને એકરસ, છે. જે એ જન્મનો હોત તો મરત. તો એ બીજા વિકારોનો વિષય થાત. પણ જ્યાં મૂળ જ નથી ત્યાં ડાળ પાંદડાં ક્યાંથી હોય ? તો હે અર્જુન ! જે મનુષ્ય આ આત્માને અજ્ઞ અને આથી જ અમૃત બાણે છે તે કોને દર્શો ? કોને દર્શાવે ?

વળી આ દેહ તો આત્માની દૃષ્ટિએ વસ્ત્ર જેવો છે. જેમ વસ્ત્ર જેવું થાય અને ઉપયોગરહિત થાય તો માણસ તેને ક્યવાટ વગર ત્યાગી દે અને નવું તથા ઉપયોગી વસ્ત્ર ધારણ કરે તેમ જે દેહ પુરુષાર્થ માટે અયોગ્ય બને તેને ત્યાગી પુરુષાર્થને માટે યોગ્ય નવું કક્ષેત્ર આત્મા ધારણ કરે છે. શરીરનું એકલું અને ત્યાગ આત્માને માટે રામાચરિકા છે. એને અપ્રકાવવો અશક્ય છે. આ આત્મા મૂળરૂપે કાર્ષપણુ ક્રિયાનું કર્મ થઈ શકતો નથી. આથી એને હેતુ-જાણવો-બીજવવો કે સૂકવવો અશક્ય છે. અર્થાત્ એ ક્રિયામાનથી અને તેનાં ફળમાનથી અણુ-સોટયો જ રહે છે. તો પછી હે અર્જુન ! જે જેવું હોય તેવું જ તેને સ્વીકારવું અને સમજવું, રજું. એમાં જ માનવમનિનો વિવેક છે, શોભા છે. એમાં જ સત્યની પૂજા છે. આત્મા અવધ્ય છે. દેહ સદા બંધુર છે,

અને તું જ નહીં-પ્રાણીમાત્ર આત્મસ્વરૂપ છે. તો પછી આત્મા અને દેહના ધર્મોની મેળમેળ કરી તું આ કાંગારોળ શી માડી બેઠો છે ? જિલ્લુ તારે તો આ સાન પચાવી, દેહદાગ-કર્તવ્ય કર્યું કરી, કર્તવ્ય બજાવ્યાનો સદેહે સંતોષ અને આનન્દ લેવો રહ્યો. શોકને તો ક્યાયે અવકાશ જ નથી.

ખેર ! વળી એક ત્રીજી દૃષ્ટિ તારી આગળ મૂકું છું. વિચાર કરે. જો આ આત્મા દેહના જન્મ સાથે જન્મનો હોત અને તેના મરણ સાથે મરતો હોત તોપણ તારે રહવાનું પ્રયોજન નથી- કેમકે જન્મ્યો તે જવાનો જ અને ગયેયો તે પાછો આવવાનો જ. આ કુદરતી નિયમ છે. તો પછી જે કુદરતી છે, જે દામ્યું ટળે એમ નથી તેને ન સ્વીકારી, વચગાળામાં કર્તવ્યમાથી બ્રહ્મ થવાને કારણ નથી. પ્રાણીનો જન્મ અને વિનાશ ક્યાંથી થાય છે અને ક્યાં થાય છે તે સમજાવું નથી. તેની વચલી સ્થિતિ થોડીધણી જાણીતી રહે છે. તો પછી જે વસ્તુ આદિ અને અંતમાં અદૃશ્ય હોય, જે ફક્ત વચગાળામાં જ માંદમ પડે એવી પરિસ્થિતિ હોય તો તે પરિસ્થિતિનો પૂરો લાભ ઉઠાવવો ઘટે. તો જે તારે આશ્રીત નથી તેને 'મારે સીધે આ બંધું છે' એમ માની તું કંકલાણ કરે એ રહેજે ચોખ્ખું નથી ! એવા માણસને માટે તો ન છૂટકે પણ ગાડાની નીચેનાં ફીલરાની ઉપમા જ દેવી ઘટે. આથી અપરિહાયનો શોક યુક્તિયુક્ત નથી.

તે અર્જુન ! આ અવિનાશી આત્માને સૌ જાણી શકતા નથી કેમકે તેને લગતી સમજ પ્રપત્ત અને પ્રભુ-

કૃપાથી જ મળે છે. આથી જેને બધા બાણના નથી તેને એ મેં કહ્યો છે એવો જ છે એમ હું કેમ માનું એવો તું પૂર્વપક્ષ રખે કરતો. આ આત્માના વાસ્તવિક રૂપનો બાણકાર, કહેનાર, સાંભળનાર અને જોનાર તો આ જગતનું એક આશ્રય છે ! આથી અવધ્ય આત્મા અને સદા વધ્ય દેહ-એ એમાંથી એકનો શોક બુદ્ધિમત્ત્ય નથી.

વળી હે અર્જુન ! તું દક્ષિણ છે, પ્રખ્યાત પરાક્રમવાળો છે, અને આ એક ધર્મયુધ્ધ છે. એની મેળે આવી મળેલું છે, તારું નોતરેલું નથી, તો જો તું આ ન્યાયી યુધ્ધમાં પીઠ કેરવશે તો લોકો તને પામર જ માનશે. તારા શત્રુઓ તારી એ પરિસ્થિતિનો સ્વાર્થને અનુકૂળ થાય એવો લાભ ઉઠાવશે. અને તું એક સંભાવિત પુરુષ યર્ધને અપકીર્તિને વરે એ અને પમંદ નથી. એના કરતાં તો મરવું બધું. એક વીર તરીકે તારે માટે આ યુધ્ધમાં એજ ગતિ છેઃ ક્યાં તો તું મરશે, ક્યાં તો જીતશે. અને એ બન્ને તને તો લાભદાયી જ છે. મરણ સ્વર્ગ લાવશે. જીત સામ્રાજ્ય અપાવશે. અને જો બન્ને પક્ષે લાભ જ છે તો પછી ઊઠ. ખેડો યા. યુધ્ધને માટે કેડ કસ.

હે પ્રિય અર્જુન ! હવે હું તને એક ગુરુચાવી બતાવું છું. એ ગુરુચાવીનો ઉપયોગ આવડતાં તને પાપનો સ્પર્શ જ નહીં થાય. ઉપરું આત્મગ્ધાન સ્થિર કર. અને પછી સુખદુઃખ, લાભ-હાનિ, અને જય-પરાજયમાં સમાન બાવવાળો થા. કર્મના પરિણામમાત્રમાં તટસ્થ થઈ કર્તવ્યને કર્તવ્ય ખાતર કર. આમ વર્તવાથી તને કાંઈ

પાપ ન વંજો. આં ગુરુચાવીનો ઉપયોગ આવડતાં તું કર્મને વાંઝિયાં કરી શકશે. આને હું કર્મયોગ કહું છું; આ કર્મયોગનું માહાત્મ્ય અદ્ભુત છે. આ કર્મયોગની પાછળની મનોદશા બરોબર સમજીને જો કાર્ધપણ કર્મનો આરંભ થાય અને તે કદાચ પૂરું ન પણ થાય તોપણ તે કદી નિષ્ફળ જતું નથી. એટલું જ નહીં કદાચ તે કર્મવિધિથી પણ વેગળું હોય તોપણ પાપ નથી લાગતું. આ કર્મયોગનું નહીંવત્ આચરણ પણ મહાન ભયમાથી ઉગારે છે. એ કર્મયોગમાં તો “અમુક કર્મ મારે કર્તવ્ય છે, એના ફલદાનમાં મારો અધિકાર નથી,” આ જાતની નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિનો વિજય છે. જેના જીવનમાં આ જાતનો કર્તવ્યને લગતો નિશ્ચય નથી તે બીચારો છે. તે ફળની લાલસામાં ગૂંચવાઈ ગૂંચવાઈને છેવટે છેતરાય છે. જીવનના પરમ રહસ્યથી તે વેગળો રહી જાય છે.

હે અર્જુન ! ફલની આશાથી થતાં કર્મો વધારેમાં વધારે આપે તો પ્રકૃતિનું સામ્રાજ્ય આપે. પણ પ્રકૃતિના પાશમાંથી તે છોડવી ન શકે. આથી જે માણસ સાચે જ સમજદાર છે તેણે તો તણ ગુણગુણી પ્રકૃતિથી પર થવું ધટે. તે માટે સુખદુઃખ વગેરે જોડકાઓથી પર રહેવું શોભે. સદા ધ્યેયને પહોંચી વળવા માટે ઉત્સાહી થવું જાજે. યોગક્ષેમની કાપર ચિંતામાંથી મુક્ત થવું રહે. હે અર્જુન ! ક્ષીર સમુદ્રમાં સ્નાન કરનારને ગંદા ખાખા-ચીપામાં નહાવું કેમ ગમે ? આથી શાણો પુરુષ તો કર્મમાં જ, મારો અધિકાર છે, ફલમાં નહીં એમ નિશ્ચયપૂર્વક સમજી ફલ ખાતર કર્મ ન કરે. કશુંય ન

કરવામાં તે કદી પ્રીતિવાળો નહીં બને. જિ તે તો કર્મના ફલમાં સમાન હૃદય રાખી, કરવા જેવું સમ હોડીને કરે. કર્મફલની પ્રાપ્તિમાં મનની સમતુલા જાળવવાની સદૃશ દેવને યોગ કહેવામાં આવે છે. બુદ્ધિની સમતુલા જાળવ્યા શિવાય, ફળની લાલસાથી કરવામાં આવતું કર્મ, સમતુલા જાળવીને નિરાશભાવે થતા કર્મ કરતાં ખૂબ જ હીન છે. આથી જેના હૃદયમાં આત્મજ્ઞાનને લઈને કર્મને લગતી યથાર્થ સમજ આવી છે તેવો પુરુષ, પાપ અને પુણ્ય બંનેથી પર થઈ સમત્વ બુદ્ધિપૂર્વક તમામ કર્તવ્ય કર્મ કરે. સમતુલા સાચીને કરવામાં આવતું કર્મ કર્મની બાંધક ચૂકને દીધી કરી નાખે છે. અને જેની કર્મની ચૂક સરી પડી છે તેને પાછું જન્મવા મરવાનું કારણ રહેતું નથી તે તો આત્માના નીરોગી પ્રદેશનો રહેવાસી બને છે. આથી હે અર્જુન ! તારી સમજ પણ ત્યારે આ નિયમમાં નીતરી થશે ત્યારે જ આ મમત્વ યોગને પામશે. અત્યારે તો તારી મતિ અનેક પ્રકારનાં સાગં માફા ફલની ગણતરી કરવાના પ્રપચને લઈને હોળાળાઈ ગયેલી છે. માટે નિઃશયાત્મક મતિ કર.

હે રાજન ! ભગવાને ત્યારે આ મહાન શોધ રજૂ કરી ત્યારે અર્જુનનું મન કાર્ષક વળ્યું. તેને જગ શાન્તિ વળી. ભગવાનની વાણીમાં તેને રસ પડવા લાગ્યો. રથૂસ સત્રામ તો મડીમર તેના હૃદયમાંથી ઓસરી ગયો. હૈયે હૈયે ચાલતા આ જીવનસત્રામનું ભગવાને બતાવ્યું તે રીતે દર્શન કરતા, અર્જુનની જિજ્ઞાસા વધી. તે ભગવાનને પૂછવા લાગ્યોઃ પ્રભો ! જેની બુદ્ધિ નિઃશયાત્મક

ચર્ચા હોય એવા માણસનું લક્ષણ શું ? તે હર્ષ અને
 વિપાદનું પ્રકાશન કેવી રીતે કરે ? દુઃખથી પદાર્થો સાથે તે
 ધન્દિયોનો સબધ કેવો રાખે ? તમામ કર્મો તે કેવી રીતે
 આચરે ? ખીજી રીતે કહું તો કરેલ બુદ્ધિનું લક્ષણ શું ?
 તેવો માણસ ગમતા-ન ગમતા પદાર્થો મળે ત્યારે હરખાય
 અને દુઃખાય કે નહીં ? તે જિતેન્દ્રિય ચર્ચાને વર્તે કે
 અજિતેન્દ્રિયપણે ? સૌકીક વ્યવહારમાં તેનું વર્તન સ્પષ્ટાવાગુ
 હોય કે નિરપૃહ ?

હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! અર્જુનનો આ પ્રશ્ન સામળીને ભગવાન
 તો પ્રસન્ન થયા. શિષ્યના આતર વિકાસનું વલણ જોઈ
 કયો ગુરુ રાજી ન થાય ? આથી ભગવાન હવે અતુલમે
 પ્રશ્નોના જવાબ આપી રહ્યા છે. ભગવાન કહે છે. હે
 અર્જુન ! આત્માની અંદર આત્માવડે જ પ્રસન્ન ગહેતો
 હોવાથી જે માણસ મનમાં જડ ધાણી ખેડેલી કામનાઓનો
 ત્યાગી છે તે સ્થિત પ્રશન્દરેભભતિ છે. તે શિવાયના
 બધા અસ્થિર ભતિ છે. જે સ્થિતપ્રશ છે તે કર્મના
 ફળરૂપ દુઃખમાં દુખાતો નથી. કર્મના ફળરૂપ સુખમાં
 હરખાતો નથી. કેમકે તે વિચારપૂર્વક કામ, ક્રોધ અને
 ભયથી પર થયો હોય છે. હે પાર્થ ! તેવો પુરુષ ગમતા
 કે ન ગમતા પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી વાહ-વાહ કે હાય-હાય
 કરતો નથી. કેમકે તે અનાસક્ત હોય છે. દુનિયાના
 પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવામાં તે કાચગાની માફક વર્તે છે કાચનો
 જેમ સ્વેચ્છાએ અંગેને જહાર કાઢે અને અદૃશ સંકેલી
 લે તેમ તેવો પુરુષ સ્વેચ્છાએ ધન્દિયોને પ્રવર્તાવે, સ્વેચ્છાએ
 નિવર્તાવે તેને ધન્દિયો કાણુમાં હોય. હે અર્જુન ! આ ધન્દિયો.

આત્માની જ માત્રી સમજથી વચ થાય છે. કેવળ પ્રપાતે એના ઉપર કાંઈ મેળવી શકાતો નથી. આથી આત્મજ્ઞાન-પૂર્વક હૃદયોને સ્વાધીન રાખી જે પ્રભુમય રહે તે સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય. વિષયોના અતિસંગ અને ધ્યાનથી તેમાં સંગ, કામ, દોષ, મોહ અને કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો નિર્ણય કરવાની શક્તિનો નાશ પેદા થાય છે. તેમ થવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને બુદ્ધિનો નાશ થાય એટલે માણસ કેવળ આકારે જ માણુમ રહે. કેમકે માણુમ બીજાં પશુઓથી એક બુદ્ધિને લઈને જ જૂદો પડે છે. આથી સ્વાધીન હૃદયો દ્વારા જે પુરુષ રાગદ્વેષ વિના વર્તે છે તેનું હૃદય સદા પ્રસન્ન રહે છે. હૃદયની પ્રસન્નતામાં તમામ દુઃખોનો નાશ છે. વળી જેનું હૃદય પ્રસન્ન તેની મતિ તરત નિષ્કામણી બને છે. હે અર્જુન ! જેને બુદ્ધિમાં અચક્ષુ નિદા નથી હોતી તેને શાન્તિ મળતી નથી. અને શાન્તિ ન હોવી એનું જ બીજું નામ દુઃખ છે. આથી હૃદયોની સ્વાધીનતા એ સ્થિતપ્રજ્ઞનું લક્ષણ છે.

વળી આંખો પુરુષ જ સાચી રીતે દેખતો હોય છે. બીજા બધા છતી આંખે આંખ વિનાના છે, હે પ્રિય અર્જુન ! તું ચોક્કસ જાણ કે કૃણની આજ્ઞા રાખી કર્મ કરનારા મનુષ્યો માટે નિષ્કામ કર્મયોગ એ રાત્રિ છે. અને આ નિષ્કામ કર્મયોગ રૂપી રાત્રિમાં, જીવનનું દર્શન પામેલો વિચારક જાગ્રતો હોય છે એટલે કે નિષ્કામ ભાવે કર્મમાત્ર તે કરતો હોય છે. અને આથી જ સકામ ભાવે કર્મનું આચરણ એ આ દેખતા મુનિની રાત્રિ હોય છે. તેમાં તે જાગૃત હોતો નથી અર્થાત્ તે કદી ક્ષેત્રાથી કર્મ કરતો નથી.

આવો મુનિ તો સમુદ્ર જોવો હોય. જેમ સમુદ્રમાં હમરો નદીઓનાં પાણી દલવાય દલવાય ને સદાને માટે તેના અતલ તલમાં તે લુપ્ત થઈ જાય તેમ ઇચ્છારૂપી સહસ્ત્રધાર નદીઓનાં અનેકવર્ણાં પાણી એવા પુરુષના હૃદયસમુદ્રના અનલતલમાં દલવાય દલવાય ને સદાને માટે તે લુપ્ત થઈ જાય ! સમુદ્રની માફક જ નથી તેનામા વૃદ્ધિ કે દ્વાસ; નથી મર્યાદા લોપ કે વિકારવશતા.

અને હે અર્જુન ! આવો પુરુષ વ્યવહાર માત્રમા નિરપૃહતા-નિર્મમતા અને નિરહંકારિતાથી જ વર્તે. અને આથી જ તે હૃદયની જે રાગદ્વેષથી પર સ્થિતિ છે-જેનું ખીજુ નામ શાન્તિ છે તે જીવતાં જીવ મેળવે છે. આવી રાગદ્વેષથી પર, નિરપૃહ, નિર્મમ અને નિરહંકાર સ્થિતિ જ મેળવવા યોગ્ય છે. કેમકે માણસ ઇશ્વરનો પુત્ર છે. તો દીકરાએ બાપના જેવા થવું રહ્યું. વિશ્વપિતા જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયમાં આવા રાગદ્વેષરહિત-નિરપૃહ-નિર્મમ-નિરહંકાર રહે છે. આવી સ્થિતિની પ્રાપ્તિ એ જીવનની કમાણી છે. હે અર્જુન ! તું આવો થાય તો મને ખૂબ વહાવો લાગે.

॥ इति सांख्ययोग ॥



અધ્યાય ૩ જે

આગણા અધ્યાયમાં ભગવાને જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગ એ બન્નેની પ્રશંસા કરી. બન્ને ઉપર ભાર મૂક્યો. આથી હે રાજન! અર્જુન ઉલટો મૂકાયો. બેમાંથી કયો, મેવવા ચોખ્ખો છે એ તેને ન સમજાયું. ભગવાન કદાચ જ્ઞાનયોગને જ વધુ મહત્તા આપતા હશે એમ માનીને અર્જુને પ્રશ્ન કર્યો: પ્રભો! મને સમજાવું નથી કે જ્ઞાન મોટું કે કર્મ? આપની વાણી સાંભળતાં તો એમ જ લાગે છે કે આ દુનિયામાં કેવળ કર્મ કરતાં જ્ઞાન મોટી વીજ છે. અને હું પણ એજ કહેવા માંગુ છું, કે મમજની કિંમત મોટી છે. મારી સમજ મુજબ તો આ યુદ્ધ એ કેવળ પાપ છે. તો પછી આ ભયંકર યુદ્ધકર્મમાં આપ મને શાને પ્રેરી રહ્યા છો? આપની વાણી તો જાણે બન્ને બાજુ ઢોલકી વગાડે છે અને આથી જ મને જમ પેદા થાય છે. તો કૃપા કરો અને બેમાંથી એકનો નિશ્ચય કરીને મને કહો. મારે કયો યોગ પસંદ કરવો? જ્ઞાનયોગ કે કર્મયોગ? હું કશાણનો ગરજુ છું. જોજી ખાવા સાથે ગરજ છે. જે પાણીએ મગ ચડના હોય તેણે એકવવા હું રાજુ છું; તો હે પ્રભો! મને મુંઝવણમાંથી ઉગારો.

હે રાજન! અર્જુનનો પ્રશ્ન સાંભળી ભગવાન રહેજ મક્કાયા. અર્જુનને કહેવા લાગ્યા: અર્જુન! તું પણ

એક બચે-આદમી છે ને ! તારી ખુદિ અત્યારે બહેરી થયેલી છે એટલે તારી મનિનો દોષ તુ મારી વાણી ઉપર ઓડાડે છે. બાકી હું તો તટન સ્પષ્ટ છું; છતાં હવે તને વિગતે સ્પષ્ટતાથી નિર્ણય આપુ છું જો આ દુનિયામાં મોક્ષને માટે બે માર્ગો નિશ્ચિત છે. એક જ્ઞાનમાર્ગ, બીજો કર્મમાર્ગ. માર્ગ એટલે ઉપાય. જ્ઞાનથી જ્ઞાનયોગી અને કર્મયોગથી કર્મયોગી મુક્તિ મેળવે છે જ્યાં બન્ને જ 'મોક્ષના માર્ગો' હોય ત્યાં કયો ચડતો અને કયો ઉતરતો, એ તો પ્રશ્ન જ નથી. પ્રશ્ન એ છે કે બેમાંથી વધારે કુદરતી-સ્વાભાવિક કયો છે કુદરતી જ નહીં જાતને અને જાતને વધારે ઉપયોગી અને સહેલો કયો છે. જ્ઞાનયોગ અને કર્મયોગ એ બન્ને કર્મનો વિષમય રૂપ હશે છે. પણ એ બેમાં ફેર ક્યા છે અને કયો છે તે હું તને કંપુ જ્ઞાનયોગના માર્ગે ચાલતો માણસ ક્યા તો કર્મની શરૂઆત જ ન કરે ક્યાતો તે કર્મનો સમજગો ત્યાગ જ કરે અને જે માણસ કર્મનો આરંભ જ ન કરે અને પ્રાપ્તકર્મનો ત્યાગ જ કરે તે કશું કરતો ન હોનાથી કળ પણ મેળવતો તપી. આથી તેને "નૈકર્મ્ય" કુદરતી રીતે મળે છે-આવી છે જ્ઞાનયોગીની સમજ. આ સમજ ઉપર ઉપરથી તો રમણીય લાગે છે એટલું જ નહીં એ જ માર્ગ જવું જોઈએ એવો મોહ પણ ઉપજાવી દે છે. પણ એ સમજમાં રહેલી કાફરી તને બતાવું કેમકે હે અણુનાં ! જ્યાંસુધી હૃદયમાં સમજની કાફરી ક્યક્ય કરે છે ત્યાંસુધી કળ વળતી નથી.

હે અર્જુન ! મારો મત તો એ છે કે કર્મનો આરંભ જ ન કરવાથી જોને “ નૈષ્કર્મ્ય ” કહીએ છીએ તે મળતુ નથી. તે જ મુજબ કર્મનો ત્યાગ કરવાથી પણ સિદ્ધિ સાંપડતી નથી. કેમકે કર્મનો આરંભ જ ન કરવાની ઈચ્છા આ દુનિયાની રચનામાં તોવાય એવી જ નથી. આનું કારણ એ છે કે પ્રત્યેક દાણુ કર્મથી જ વ્યાપ્ત હોય છે. વળી કર્મનો ત્યાગ પણ કલ્પનામાત્ર છે. પ્રકૃતિના ક્ષેત્રમાં જ્યાં સુધી પ્રાણી રહે છે એટલે કે જ્યાં સુધી તેને દેહ છે ત્યાં સુધી તેની પાસે પ્રકૃતિ બળાત કામ કરાવે છે. તો જે સ્વેચ્છાએ સંભવતું જ નથી, જે કરવા માટે પ્રાણી સ્વતંત્ર જ નથી તે કરવાની ઈચ્છા રાખવી, આગ્રહ રાખવો એ જ સમજની ઠાંકરી છે. દૂષિત સમજને લઈને જે કર્મનો આરંભ જ ન કરે અથવા તો કર્મેન્દ્રિયોથી કર્મનો ત્યાગ કરે તે આત્મા ઊડે ઊડે પણ મૂર્છિત છે. તેને મિથ્યાચારીતું બીરૂદ મળી શકે

તો પછી હે અર્જુન ! તું કદાચ એમ સંકા કરજો કે જ્યારે કર્મ આપણી ઈચ્છાએ છૂટતાં જ નથી તો તેનાં ફળ પણ ભોગ્યે જ છૂટકો અને કર્મફલ જો ભોગવવાનાં જ હોય તો પછી પેલી મુક્તિનો કશો અર્થ જ નથી અને મોક્ષ જેવી કોઈ ચીજ જ ન હોય તો પછી આ જગતનું તંત્ર સમજવી ન શકાય, મહાત્માઓના મુક્તિ મારેના પ્રયત્નો વ્યર્થ દેખાય. આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો મિથ્યા ગણાય અને મુક્ત પુરુષોની હસ્તી ઢોંગ જ મનાય. હે પ્રિય ! તું કહે છે તે વ્યાજબી કરે જો તું કહે છે તેમ જ હોય તો. પણ તેવું નથી અને આજ દેકાણું

જ્ઞાનયોગ કરતાં કર્મયોગ એક પગલું આગળ જાય છે. જ્ઞાનયોગ જો માણસને કર્મત્યાગ અને કર્મનો અનારબ શીખવે છે તો કર્મયોગ કર્મનો આરબ શીખવે છે. કર્મ-ફળના ત્યાગને આગળ ધરે છે કેમકે કુદરત સાથે મેળ ખેંચીને આપણે તો શ્રેય પ્રાપ્ત કરવાનું છે. કુદરતથી વિરુદ્ધ વર્તીને કોઈ કુદરતનો આત્મસાગ ન મેળવી શકે. કુદરત કદી કોઈને પણ નરો બેસવા દેતી નથી એનો અર્થ એટલો જ કે વગર કર્મ કોઈની ક્ષણ પણ પસાર થતી નથી. એટલે કે કર્મ તો કર્યું જ છૂટે.

વળી કર્મોનો મંપૂર્ણ ત્યાગ જો અગત્ય જ છે તો પછી ક્યાં કર્મો માણસ છોડે ? ક્યાંને એ ગણે ? આ પણ એક મવાલ છે. કર્મયોગીની પામે આનો મગજમય જવાબ છે. કર્મયોગ એમ શીખવે છે કે જો કુદરત અમારી પામે જવાનું કર્મ કરાવતી હોય તો તેના કરતા તો અમે શ્વેચ્છાએ કર્મ કરવા તૈયાર છીએ. પણ તે તે કર્મો અમે એવી રીતે કરીશું કે જેથી કર્મો તો થાય, તેમનું ફળ પણ મળે. પણ અમારી તેમથી બાદબાકી થઈ જાય. એટલે કે અમેને કર્મફળની વળગણ ન લાગે. સાપ જેની પ્રાણી છે એ નિર્વિવાદ છે છતાં માપ રાખે જ જો રાતદહાડે રહેવાનું જ હવું તો અમે ચીસો. શાકના કે નામમાગ નહીં કરીએ. ઉલટું સાંપને બેલજામાં ગાળીશું પણ આત્મચક્ષુનો એક ગમજાતુ કમલ આંસુની રાખીશું. સાંપનો ડાખીએ જેની દાંત દારી લાગશે અને પછી છોડે. અમારે આખું શરીર માપ વીંટળાતો. મરે કરીશું. પણ કર્મનો જે જેની ડાંખ છે તેને

હારા બનારી નાખીને તેને નિર્વિન કરીને કરીશુ આમ
ન તો કુદ્દેતથી અમારી સામે ઇશુ કુગણ ન તો અમને
ઇમંનુ ઝેર ચડજે

વળા ત્યાગી ત્યાગીને પણ માણસ કયા કર્મો ત્યાગે ?
શરી યાત્રાના કર્મો તો તેનાથી તમ્ભ અંધ જ નથી તો
પત્રી જેનાથી જાત જાતિ અને જગતનું બનુ થા
એના કર્મો એ ત્યાગી શકે ! અને એના કર્મોને ત્યાગ
રનાગ તો અનુપ્રાપ્તો મુદ્ધિરેનવ પણ કયા છે ? એના
પિરેકની શોભા પણ જા છે ? બના ! જેનાથી પ્રાણીમાનનું
બનુ થાય અર્થે જેનાથી પોતનું કશું જ ભૂકું ન થાય
એના કર્મો ત્યાગના એ તો મર્ચિન મનિની બનિહારી છે
આરી મનિસંગે દુનિયાને બારડા છે એના માતાપિતાને
એ સુપુત્ર નથી આથી કમયોગ ગેમ કહે છે કે હે
બના મણુમ ! જગતનું જેમા બનુ થતું હોય તેવા કર્મો
તો જાનીએ વિના આમકિતએ કરના જ નેઈએ આ
જગ્યાએ જ્ઞાન અને કર્મ એ બેનું સુમંગ મિત્ર થાય છે
માટે જે સાચુ મમત્વ છે તે તો યજમાને અનામત
થઈને વર્તે આમકિત વગરનો જે યજીવમાન છે તેની
પ્રતિષ્ઠામા નૈઝમ્ય છૂપાયુ છે આ રીતે ઈર્ષ કરના એ
ઈષ્ટિ આરા છે એ મૃત્તિ ન્દસ્ય છે એ યજમાવને
આગળ કરીને જ પરમાત્માએ સદિ જી છે અને સદિનો
પદાર્થ માત્ર પરાપકારી છે તો પત્રી સદિના પદાર્થ
માત્રનો ઉપકાર તો લે અને સામે ઉપકાર તો ન કરે
એ તે કાઈ માણસ છે ? એમીજનું ભાન એ સદિનું
રહસ્ય છે આમ કર્મયોગ એ તો મૃદિના પ્રત્યેક તત્ત્વનું

શિક્ષણ છે. આથી જ જે યજ્ઞભાવથી સૃષ્ટિનું ભાવન ન કરે તે ચોર છે. જે માણસ સ્વાર્થે નથી હવતો પણ પરાર્થે હવે છે એટલે કે યજ્ઞીય હવન હવે છે તે મુક્ત પુરુષ છે. તેનાથી બિલકુલ વર્તે તે પાપહવન છે આ નાદરૂપી યજ્ઞચક્રને ચક્ષાવશમાં જે યજ્ઞભાવે સદાય ન કરે તેનો જન્મ જનતાને કેવળ ક્ષેષ દેવા પૂરતો જ હોય છે તે હે અર્જુન! જે સાચે જ આત્મજ્ઞાની છે તેને તો મ્યાર્થે કશું કરવાપણું હોતું જ નથી. કેમકે તેનો સ્વાર્થ જ પરાર્થ છે. આથી મારી તો તને સલાહ છે કે તું કરવા યોગ્ય કર્મો આસક્તિ વગર કર એમ કરવામાં જ જાતનું અને જગતનું સૌભાગ્ય છે. એમાં જ નૈષ્કર્મ્ય છે. એમાં જ મુક્તિ છે. અને પરમાત્માની આમર પણ નિષ્કામ ભાવે કર્મ કરનારને જ જણાય છે.

વળી કર્તવ્ય કર્મ અનાસક્તિપૂર્વક કેમ કરવા જોઈએ એ વિષયમાં તને એક બીજી દૃષ્ટિ પણ સમજાવું. આ દુનિયામાં શિક્ષાત્મારતું અનુકરણ કરવાની માણુમને સૂઝન-જૂની ટેવ છે. મામાન્ય જનનાને સન્માર્ગે દોરવાની એકમાત્ર દૂરજ શિક્ષા પુરુષોની છે. કેમકે જગતનો મોટો ભાગ આપમુદ્ધિએ ચાલતો નથી પણ વિશ્વામ મૂકવા યોગ્ય પુરુષોની ભુધ્ધિએ ચાલે છે. આને જ “લોકમચ્છદ” કહેવામાં આવે છે. તો જાતના દૃષ્ટાન્તે, જનતાને ઉત્તમ યાગ એવાં કર્મોમાં દોરવાની અને ઉન્નમર્ગે જતી અટકાવવાની શિક્ષા પુરુષોની એક જવાબદારી છે. આથી આ જેવાજવાદારીને સમજીને પણ, મારી ગાફક હે અર્જુન! વિના સ્વાર્થે કર્તવ્યમાં એકાગ્ર રહેવું ઘટે. શિક્ષ

અશિષ્ટ, મંસ્કારી અને પામર પુરુષમાં દેર એ છે કે બન્ને કાર્ય તો કરશે પણ પહેલો અનાસક્ત થઈને તો બીજો આસક્ત થઈને. એક પરમો તો બીજો સ્વાર્થ કર્મ કરશે. અને આ તફાવત કાંઈ નાનો છે? આથી સમજુ પુરુષે જનતાની સમજમાં તડ ન પાડવી. તેણે જાતે વગર વળગણે-કરવા યોગ્ય કર્મો કરવા અને પરાઈ છુદ્ધિથી આણતી જનતાને પણ કર્તવ્ય કર્મમાં દોરવી રહી. સમજુ માણસ તો તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર પોતાના વર્તનનો પાયો માંડશે. તે સમજે છે કે પ્રકૃતિના ગુણો જ કર્તા છે. તે જ બોક્ષા છે. આત્મા સ્વરૂપે કર્તા કે બોક્ષા નથી. ચેતન આત્મા જડ પ્રકૃતિથી બધી રીતે જૂદો છે. આત્મ સમજતો હોઈને તેવો પુરુષ પ્રકૃતિમાં આસક્ત નહીં થાય. વળી તેવો પુરુષ પ્રકૃતિનો પ્રભાવ જાણતો હોવાથી પ્રકૃતિમાં આસક્ત એવી પ્રાકૃત જનતાને પોતાના કર્તવ્ય-માંથી ચળાવશે પણ નહીં કેમકે તેમ કરવું એ જૂનગોઠ છે. આથી જ સમજુ છે તે તો મને-ધમિરને તમામ કર્મો સપ્રત કરશે. જાતે આધ્યાત્મિક હૃદયવાળો થશે. દક્ષની ઠગ્ગા અને મમતાને છાંડશે. અને આમ મારામાં વિશ્વાસ રાખી, વગર સંતાપે તે પોતાનું કર્તવ્ય કરશે. આ રીતે વર્તવું એ સર્વોત્તમ છે, એમ મારો મત છે. આ મતને ઉવેળીને જ વર્તે છે તે મૂર્છિત અને દયા ખાવા જેવો છે.

વળી હું આત્મના જોને માટે જ કર્મ સ્વાભાવિક છે તે યાજ્યું ટળવું નથી. જ્ઞાની માણસ પણ પ્રકૃતિની વિરુદ્ધ જઈ શકતો નથી આથી ઘણી વાર તો એ છે કે પ્રકૃતિએ આપણે માટે જ કર્મ નિરમ્યું હોય તે કરવું.

પણ આપણો અધિકાર કેવો છે તે સમજીને કરવું, એટલે અમુક કર્મ ફલાણાથી કરવું કે ફલાણા છોડીને કરવું. એ માણસનો હાથની વાત છે. કરવું કે ન કરવું એ, એના કામૂની વાત નથી. કેમકે કંઈપણ કર્યા સિવાય રહેવાતું જ નથી. આથી ભારી તો તને સલાહ છે, કે હે અર્જુન! ઈન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષય પરત્વે રાગદ્વેષ બરેલા હોય છે. એ રાગદ્વેષને દૂરનાવી દબાવે કરવા યોગ્ય કર્મ તારે કરવું. કેમકે આ રાગદ્વેષ જ માણસના વાટસાનું છે. આથી રાગદ્વેષ વગર તું સ્વકર્મ કર, પરકર્મ બધા આભુનારું થાય છે. આથી સ્વકર્મનું આચરણ કરતાં કદી મોત આવે તો તે પણ પેલાં પરકર્મથી બધું છે.

આમ જ્યારે ભગવાને કર્મયોગની મદત્તા પ્રસ્થાપિત કરી ત્યારે અર્જુનને એક શંકા ઉપજી. તે કહેવા લાગ્યો : હે પ્રભો! પાપથી એટલે કે પરાયા કર્મનાં આચરણથી માણસનું પતન થાય છે એમ આપે કહ્યું છે. વળી કોઈ પોતાનું પતન તો ઈચ્છે જ નહિ અને છતાં માણસ પાપ તો કરે છે જ. તો આ અનિચ્છાએ પાપમાં પ્રવૃત્તિ થવામાં માણસને દસડે છે કેણું? કેની ન હયાપાય એવી પ્રેક્ષાથી માણસ રાત્રે છે?

આખુ જગત એના એક કાળીઆ માટે પણ પૂરતુ નથી! એ મહાપાપી છે. એનું બીજું નામ રાગ છે. દુનિયામાં એ જ માણુમનો મહાશત્રુ છે. એ જ્ઞાનનો દાંપિડોડો કરે છે એ અગ્નિની માફક હમેશા જૂલો મટે છે. માણુમની સાચી મમજને એ બોદી કરી મૂકે છે. આથી રાગથી વેધાયેલી બુદ્ધિ વેરીની ગજ્જ મારે છે.

હે અર્જુન! કામને અનગ કહ્યો છે તે ખૂબ જ યોગ્ય છે. એ અદૃશ્યપણે પોતાનો પ્રભાવ જમાવવામાં ખૂબ ચતુર છે. ઇન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિ એનું પિયર છે ઇન્દ્રિયો વગેરેમા ગ્દી, તેમને ફાત્મચારી, જ્ઞાનને દાદી દર્મ એ આત્માને મર્જિત કરે છે. મારે મારું માનતો હોય તો તું વિવેકદ્વારા ઇન્દ્રિયોને કાણુમા આણુ ત્યાં જ્યાં જ્ઞાન અને અનુભવને મર્જિત કરી દેના એવા આ પાપી કામનો વધ કર. હું તને વિવેકબુદ્ધિથી એને હણવા કહું છું. કેમકે છેવટે તો મન્મતિ જ માણુસની નેના છે તો ઇન્દ્રિયોથી માડીને બુદ્ધિથી પણ પર એટલે કે અતિશય સદ્ગત એવો જ આત્મા છે તેના સન્ય જ્ઞાનથી આ કામરૂપી વાટશત્રુને તું માર. જોતજો, એ સહેલાઈથી હાથમાં આવે એવો નથી. છતાં એને મહાત કરવામાં જ કલ્યાણ હોઈને એના વધ માટે હું તને આશ્રદપૂર્વક કહી રહ્યો છું.

॥-इति कर्मयोगः ॥



અધ્યાય ૪ થો

હે રાજન્ ! આમ લડાઈ તો ખાનુએ ૬૮ મ્હી ગઈ અને પ્રત્યેક માણસના હૃદયમાં વિરોધી વૃત્તિઓનો જે સનાતન ભારે મગ્રામ આવે છે તેનું પરિણામે શાન્તિ દેનારું વાચન, આ ગુરુ શિષ્યની વચ્ચે વર્તી રહ્યું કામ જ ખરે શરુ છે અને અનાસક્ત કર્મયોગ એનું મારણ છે એમ પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ નિર્ણય આપ્યો હતો વળી આગળ આ હૃદયતોપિણી ઉપદેશ-ગંગા ઝરી રહી છે. ભગવાન કહે છે કે હે અર્જુન ! અત્યારે જે કર્મયોગનું મેં તને અનુશાસન કર્યું તે કર્મયોગ પૂર્વે મેં મૂયં વગેરેને કહ્યો હતો. રાજર્ષિઓ એનું સેવન કરતા, પણ સર્વભક્તી કાળે એનો પ્રચાર વિરક્ત કરી નાખ્યો છે. તું મારો મખા છે, ભક્ત છે. અને આથી હૃદય ખોલીને મેં તને એ યોગ કહ્યો છે. રહસ્ય વાત મને તેને ન કહેવાય. તું મારા ગ્રેમનું પાત્ર છે એમ સમજીને મેં આ ગુપ્તનમ જીવન રહસ્ય રખ્યું કર્યું છે.

. ભગવાનની આ વાત સાંભળી, વિષદી હતો છતાં અર્જુન હસતું ખાળી ન રાખ્યો!- ભગવાનની વાતમાં રહેલી અસંગતતા તેને ખ્યાલમાં આવી ગઈ. તે કહેવા લાગ્યો: પ્રભો! આપ, જરા માની વાત કહો તો હીં

આપે આ યોગ મને જ કહો એમ કહેન તો તે તો હું
સમજી શકત પણ આપે તો છેક હજી કાળ બરી !
સૂર્યને જ આપે એ કહો—આ તે કેમ મનાય ? કેમકે
આપનો જન્મ આજકાલનો છે અને મૃત્યુનો જન્મકાળ
તો જાણે છે જ કાણ ? મારે કાં તો આ વિરોધ ટાળો
અગર તો એમ કહો કે આપનો રોગી સ્વભાવ હજી
આપે છોડ્યો નથી સસલાને જ શિંગડું ઝગો અને
આકાશને જ ફૂલ ફૂટે—એમ આપ મને કેમ ઉપદેશી શકો ?

હે મહારાજ ! અર્જુનનો આ કુદગતી પ્રશ્ન સાંભળી
પ્રભુજી ખૂબ આનન્દમાં આવી ગયા ! શિષ્યનો પાત્રવ જ
પકડ્યો તો હવે તેનો ઉદ્ધાર કરવો જ રહ્યો રાજા !
અર્જુનને હજી મુધી એ જ પ્રયાસ છે કે ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર આપણા જેવા એક સામાન્ય માનવી જ છે !
સખાભાવે ભગવાનને આદરતા અર્જુનનો એમાં વાંકે શો ?
પણ હે રાજા ! કૃષ્ણચન્દ્ર તો મનુષ્યાકારે અવતરેલ ગૂઢ
પરબ્રહ્મ છે, આથી અદ્વિતીય અર્જુનનો અને તેના હારા
બક્ત હૃદયમાનનો ભ્રમ ભાંગતાં, પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર,
પોતાની કડુણા-જલમરી ઉપદેશ-મંગાનો ધોધ વહાવતાં
કહેવા લાગ્યા વ્હાના અર્જુન ! તારા અને મારા એટલે કે
જીવના અને જગદીશના અનેક જન્મો થયા છે. તુ=જીવ
તે જાણતો નથી. હુ=જગદીશ તે સૌને જાણું છું, પણ
હે અર્જુન ! રખે તું ભ્રમમાં રહેતો જીવ અને જગદીશતા
જન્મમાં તો ભારે તકાવત છે. એ જન્મે સ્વરૂપે જન્મતા
નથી, જન્મેનું સ્વરૂપ કદી નષ્ટ થતું નથી. અને આમ
હતાં એ જન્મેના જન્મમાં ભારે બેદ છે. જીવ કર્મને

આધીન થઈને જન્મે છે મારે જગદીશને એવું નથી. કર્મ મને અર્પણ શક્તિ નથી હવનો જન્મ પગલે થાય છે. મારો મારી મીરી મરણથી થાય છે. હવ પરાધીન છે. હું સ્વતંત્ર છું, હવ ઈશ નથી, હું ઈશ છું અને આથી મારો જન્મ એ ખુરુ જોના જન્મ નથી, પણ સ્વેચ્છાએ અવતાર છે. મારી શક્તિના ઉપર સનાતન થઈને હું મારી લીલાથી પ્રકટ થાઉં છું. મારે કંસારે પ્રકટ થનું એ મારી ઇચ્છાની વાત છે મે આ જગતની રચનામાં એવો અવકાશ રાખ્યો છે કે જેથી જો હવ મારા જેવો થતા મળે તો તે થઈ શકે મારા જેવો જ હોયે જન થાય તે દર્શાવવા માટે તો હું વાગવાર અવતરું છું જો મામળા, ત્યારે ત્યારે ધર્મ બૂઝી જવાની જાણે અણી ઉપર આવે અને અધર્મ ચારેકાર જામરાઈ જતો હાગે ત્યારે ત્યારે હું કોઈના કોઈ નિરોધ ઉપે, અકળાપને પ્રકટ છું. આમ પ્રકટીને હું ત્રણ કાર્ય માં છું સાધુઓનું રક્ષણ, દુષ્ટોનું નિકલન અને ધર્મનું અસ્થાપન. જો કોઈ જન, ત્રેવડા હોયથી થતા મારા આ જન્મ અને કર્મનું મહત્ત્વ યથાર્થપણે જાણે તો તે ધર્મને જ વગગવાનો. કેમકે ધર્મનું રક્ષણ કરનારનો ઈશ્વર મહાક છે એમ તેની ખાત્રી હોય છે. આથી તે માધ્વગ્નિ જ થશે દુષ્ટો તેને પીડશે તો તેને ધીજી રહેશે કે બગવાન જ દુષ્ટોનું નિકલન કાઢનાર છે. આથી તેના પુરુષો તો સાધુ આચરણ દ્વારા અમાનુષાને પડકારશે પશ્ચિમાં સાધુનું રક્ષણ અને અસાધુનો સર્વનાશ, મારી ત્રેરણાથી જ મારી આંતર અવસ્થાને સમજે થાય છે તેથી માધુ પુરુષો :

કર્મયોગી હોવાથી કર્તા નથી. આ લાગે છે વિરુદ્ધ, પણ છે સાચું. આનું કારણ એ છે કે મને કર્મોના લેપ લાગતો નથી. મને કર્મના ફલમાં રહેજો સ્પૃહા નથી. આમ મજનનું કે ગ્લાણનું કે છેવટે સંહારનું પણ કર્મ કેમ ન હોય-હું તેમાં ઉદાસીન અને અનાસક્ત રહેતો હોવાથી કર્તા છતાં કર્તા નથી અને આજ કર્મયોગ છે. કર્મયોગમાં પ્રાપ્ત કર્તવ્ય કરવાનું હોય છે. પણ તે અનાસક્ત ભાવે કરવાનું હોય છે. ફલની ઝખના વિના કરવાનું હોય છે. તો હું જગત્પિના જે રીતે વર્તું છું તે રીતે જો માગ પુત્રો=દરેક યોનિના જીવો વર્તે તો તેમને પણ કર્મનાં બંધન ન અડે. કેમકે કરવાની રીત આવડે તો કર્મ ક્યાં છતાં તે ન કરેલું જ રહે છે. પૂર્વના મુમુક્ષુઓએ આમ સમજીને પોતાને ફાળે આવેલાં કર્મો ક્યાં હતાં અને મુક્તિ પામ્યા હતા તુ પણ તેમને માર્ગે જા અને ક્યાં છતાં કરેલાંનાં ફળમથી મુક્તિ મેળવ.

વળી હે પ્રિય! પાંચ પચાસ વર્ષો આપણે સાચે રહ્યા, પણ આજે મારા હૃદયના ઉંડા ઉદ્ગારો કાઢવામાં જે આનન્દ આવ્યો છે તે કદી આવ્યો ન હતો. આજ સુધી તેને માટે મોકો ન હતો. આજે તો હું તને છવતનું રહસ્ય કહેવા બેઠો છું. પ્રિય અર્જુન! કર્મ, અકર્મ અને વિદ્યર્મના નિર્ણયની જાળનમાં તો બવા બવા વિદ્વાનો પણ ગોયાં ખાઈ જાય છે. આથી જો જાળનમાં હું જ તને સાચો નિર્ણય આપું. એની સમજ આવતાં તું મુક્ત થશે. વ્હાલા અર્જુન! કર્મનું જ્ઞાન હોવ્યું છે. એની મીમાંસા ગડગડી છે. પણ તારી સમક્ષ હું એક

કાશુમાં હોય છે. પગિયદની જાળમાંથી તે છૂટેલો હોય છે તેવો કર્મ કરતો છતાં કશું કરતો નથી. તેને પાપ અણુ નથી

હે બ્રહ્મા અર્જુન ! માયા વિના આથી મળે તેનાથી તુંમ રહેનાર, મુખદુષ્ણ વગેરે જોડાઓમાં ચરણો મનોભાવ જાળવનાર, પાગમાંની ઉત્તનિથી ખુમ રહેનાર અને ન બળનાર, સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિમાં મમનુષ્યા જાળવનાર, ક્યાં છતાં બચાતો નથી. એના મગસદિત, મુલ્લ, શાનનિષ્ક હૃદયનાળા અને યજ્ઞ ખાનગ કર્મ કરતા માણુમનુ સમગ્ર કર્મ, કર્મ હોવા છતાં, અકર્મ બની જાય છે કેમકે તેના પુરુષની દૃષ્ટિજ બદલાઈ જાય છે તેને મર્વત પરમજ્ઞ જ જણાય છે કાં, કારક, ક્રિયા, સાધન, ફળ વગેરે સમસ્તમાં વ્યાપેના પગ્માત્મા તેની નજરમાં હસ્તમ દેખાય છે. આથી તે મર્વયા પરમાત્મામય બને છે અને હે અર્જુન યજ્ઞ પશુ કાષ એક જાતનો છે ? કર્મમાન યજ્ઞ થઈ શકે છે-જો તેને યજ્ઞીય બાંધી કમ્પામાં આવે તો, આથી કર્મ કરતા કર્મ કરવાની રીત-તેની પાઠવનો આશન મહત્તની ચીજ છે સર્વત્ર યજ્ઞીયમાયી ધર્મની પુરુષો પાપ વિનાના થાય છે વળી વજની બનન ખાતાન મનુષ્યો સનાતન પગ્માત્માને પામે છે અને યજ્ઞ કરના મુ બચે છે ? પવિત્રતા દરેક યજ્ઞીય કર્મ ધર્મિનનાની પૃથ્થ વધારે છે. જેની એ પૃથ્થ જોઈએ વધારે તેરે પરમાત્માની નજરે ? અર્જુન ' યજ્ઞ ત્રિયજ્ઞને રો લોકમાં પશુ ચેન નથી દે' યજ્ઞ પગ્નક દે' હોય તેમાં શી નજરે આજ રે દે' ~

મમજ આપી છે. યજમાન કર્મ છે અને કર્મ હોઈને જ નિષ્કામભાવે કરવા યોગ્ય છે, આમ સમજીને જ વર્તે છે તે હટે છે.

હું અર્જુન ! આ કર્મમાનનો એક જ દેવ છે અને તે સાચી સમજ પ્રાપ્ત કરવી તે છે. આથી દ્રવ્ય વગેરે દ્વારા થતા યજમાની જ્ઞાનવસ્તુ શ્રેષ્ઠ છે. માયું જ્ઞાન ધર્માત્મી સાથે જ માધુસૂત કૃતકૃત્ય થાય છે, તો કર્મ તો જ્ઞાનની જગેતા છે.

આ સાચી સમજ કેવી રીતે મળે છે? એ કાંઈ બળદેવ મીઠા જ નથી. એ જ્ઞાન મેળવવાના ત્રણ ઉપાયો છે, પહેલો નમ્રવદન ખીન્ને પરિપ્રશ્ન ત્રીજો મેવા. જે આ ત્રણ ઉપાયોપૂર્વક સતોને સેવે છે તે જ્ઞાનનો પ્રસાદ પામે છે. જ્ઞાન મળતાં જીવનની દૃષ્ટિમાં બારે પરિવર્તન થઈ જાય છે. જ્ઞાનને મોહ સાથે વેર છે. આથી જ્ઞાન ધર્માત્મી મોહ મરી જાય છે. મોહ મરતાં બધે ઇશ્વર દેખા દે છે. હું અર્જુન ! આવી સમજનાં હું તારી આગળ દેખાં વખાણુ કરું ? કદાચ તુ હરજ પાપી હોય તોપણ તે પાપના સમુદને તું જ્ઞાનની હોડીથી તરી જઈ શકે છે. સાચી સમજ સળગતા અગ્નિ જેવી છે. અગ્નિમાં પડેલાં લાકડાં જેમ રાખ થઈ જાય તેમ જ્ઞાનાગ્નિમાં પડેલાં કર્મ-ખીજરૂપી લાકડાં બુદ્ધિ જાય છે. તે અંકુરિત ધર્માત્મી જ સંસારરૂપી વળગણતામાંથી તારનાર જ્ઞાનસમુદ્ર ખીજુ કોઈ કવચ નથી ! આ જ્ઞાન લાપક મનુષ્યને, વધતી જતાં સ્વયમેવ હૃદયમાં સ્ફુરે છે અને હરે છે. આ જ્ઞાન-માટેની લાપકતા ત્રણ વસ્તુમાં છે.

અધ્યા, તત્પરતા અને જિતેન્દ્રિયતા. જીવનાં જીવત પરમ શાન્તિની પ્રાપ્તિ એ જ્ઞાનનું જાતે અનુભવાય એવું ક્ષણ છે. આનાથી ઉલટું એટલે કે મૂઠ્ઠા, અઅધ્યા અને સંશય, જ્ઞાનનો વધ કરી નાખે છે. શકાશીલના દુઃખનો પાર નથી. ક્રાંધપણ લોકમાં તેને સુખચેત્ર રહેતાં નથી આથી હે અર્જુન ! તું કર્મફલનો ત્યાગી થા. સમજથી સંશયને છેદી નાખ. સ્વાધીન થા. આવો થના કર્મબંધન નહિ નડે. સંશયની ગાંઠને જ્ઞાનની તલવારથી છેદી તુ યોગી થા. બિંદુ, અર્જુન ! બિંદુ.

॥ इति ज्ञानयोग ॥

हरिः ॐ तत्सत्



આધ્યાય ૫ માં.

દે મારનાં બગડેને ઝીલત આધ્યાયમાં કર્મોદ્યોગનાં
અને નોપા અધ્યાયમાં જ્ઞાનયોગનાં અનેક પ્રેરક વ જે
મ્ના કર્મયોગમાં જ્ઞાનયોગ મખાડ જલથ જે દેખરે એ
બન્નેમાં અમુક હેતુની બનિકા નમાન છે. ત્યામ બન્નેમાં
દેવ છે એકમા જ્ઞાન થયા બદ કર્મનો અરથે ત્યામ
દેવ છે બીજામા જ્ઞાન થયા બદ કર્મનો હરે ત્યામ દેવ
છે આ બેમાં કર્મનો જે અરથે ત્યામ નેજ મંન્યામ
એકુ અનુન મમન્યો. દુરદિએ ત્યામ એકેજ કર્મનો
મન્યામ એવો બગવાનના મન જે બગવાનનો મન પાત્ર
પોતાને જ અનુય જે એમ માનીને, એખર મ્નાં
અનુન પૂરે છે કે દે પાપનચન! જે આવે આપ
કર્મનો મંન્યામ ઉપરેમા છે નેજ મ્નાં વળી તેનો-
કર્મનો ચોગ મીખવો હો! નો દુષા મ્નાંને અપ્પ શબ્દોમાં
હોતે કે આપની દુષ્ટિએ એ બેમાં જેદ મને માતો હો!
આપના શબ્દે રૂં દોગવા તેમજ મુ. નો મારુ જેમાં
કર્યાબુ હોય તે મને નિમન્દેદ બાપામા હો.

ન્યારે અનુને આમ મ્નુ ત્યારે બગવાન મજ થયા
ગુરિ અને દુષ્ટની દશાએ સિખના મરેદમામને દુ
ક્રમા એ શુરનો ધર્મ છે. આથી પરમામા શીશુચુગન્દ

હવે નિઃસંદેહ વાણીમાં, આ વિષયમાં પોતાની હેવટની મનિ દર્શાવી રહ્યા છે. તેઓ કહેવા લાગ્યા: “હે અર્જુન ! કર્મનો સંન્યાસ અને કર્મનો, યોગ એ બન્ને કદમાણુકર છે. કેમકે બન્નેમાં સત્યાં જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછીનો વ્યવહારની દશાનો ભેદ છે. ત્યાંસુધી તો બન્ને સમાન લાંટીએ ચાલે છે. પણ હે અર્જુન ! મારે મતે તો કર્મસંન્યાસ કરતાં કર્મયોગ ચડીઆતો છે. કેમકે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી જ તો સાચા અર્થમાં કર્મ કરવાની મહત્તા છે. જ્યાં સુધી જીવીએ ત્યાં સુધી નિઃસ્વાયંભાવે, જગતના ક્રમ્યાણુ અર્થે, ઇશ્વરે આપેલાં તન, મન, ધન અને ખીણ બધી શક્તિઓને યોજીએ-તો તેમાં જીવનની ધન્યતા છે. જગતને ઉપકાર છે અને જ્ઞાનની મૂલવણી છે. ચન્દન, સોનું કે શેરડી જે શીખવે છે તે આ જ છે. ધસાય ધસાય અને હેવટના ધસારાએ પણ ચન્દન તો સુગન્ધ જ દે. તવાય તવાય અને હેવટની તાવણીએ પણ સોનું તો વિશુદ્ધ જ નીકળે પીલાય પીલાય અને હેવટની પીલવણીએ પણ શેરડી તો મધુર રસ જ દે. આપણાં પોતાનાં જ સ્વરૂપભૂત જગતને માટે ધસાવું અને સુગન્ધ દેવી, તવાવું અને વિશુદ્ધિ દેવી, પીલાવું અને મધુર રસની હોળ ઉઝાળવી એ કર્મયોગનું રહસ્ય છે.

જ્યાં હે પ્રિય અર્જુન ! કેવળ ‘મગતાં લુપ્તાંમાં તો સંન્યાસ નથી ! રાગદ્વેષ ને દેશવટે દેવામાં નિત્ય સંન્યાસ છે. કેમકે ગમે કે અણુગમે-એ બન્નેથી પર થનાર માનવી નિરાંતે બંધનમાંથી છૂટે છે. આથી જોશે-નિત્ય સંન્યાસી થવું હોય તેણે તો રાગદ્વેષનો સંન્યાસ કરવો

મારું હું અજ્ઞાન' જેવો હજી પિયાર કરવામાં નથી છે તેઓ જ્ઞાનપ્રાપ્ત અને કર્મયોગી મનુષ્યોમાં બને પડે. હું તે પ્રયોગમાં લીનને મારે વડા રહ્યો છું. વિવેક શીર થઈ અને વપરેગી ગયા છું. અને આવી જ કદું છું કે જેને તુ મન્યામ નામે જાણાય છે તે યોગ વગર મળતો જ પ્રાપ્ત છે આથી યાત્રા જે કર્મયોગી છે અને જિજ્ઞાસુ છે તેનો યોગ વખતમાં જ ધ્વંસને જાણી શકે છે. જે યોગી છે તેનું તદ્દય ચોક્કસ થાય છે. તેનો શરીર વગેરેનો અમુકાવ આવીન થાય છે. તેની હિન્દિયો કામમાં આવે છે. તેની નાદમાં મરંજ કશિનું દર્શન દેાય છે. આથી પુરુષ જે કર્મજ્ઞ કર્મ કરે તો તેને બંધન થતું નથી. કેમકે તેને તો હિન્દિયો હિન્દિયોના અર્થમાં વર્તે છે એવું અનુભવાત્મા જાણ દેાય છે. હિન્દિયો વગેરેનું જે કર્મપણું છે તેને તે પોતાના કપર આરોપતો નથી. તે માનું કરના છતાં 'હું કશું કરતો નથી' એવી નિઃશયમક મારજ્ઞાનાથી થાય છે. તદ્દયનો જ્ઞાનકાર હોયને તે વર્તતો છતાં વર્તતો નથી.

હે અર્જુન! તારે પણ જે તદ્દયના જ્ઞાનકાર અને કર્મયોગી થતું દેાય તો ઉપાય બતાવું. બાળક જેમ પિતાના ઉપર તેમ તું પરમાત્માના ઉપર હૃદયનો આવશ્યો બરોમો સખ. તેને બંધું સોંપી દે. તારે ફારે આવેલાં કર્તવ્યો આસક્તિ વગર કર. કર્મફળનો ત્યાગ કરનાર અને કર્મમાત્રનું ધ્વંસને દાન દેનાર આ સંસારમાં જળક્રમજવત્ રહી શકે છે. પણ તેને અડી શકતું નથી. કેમકે તેનો કર્મ કરના પાછળ એક જ હેતુ હોય છે અને તે જ્ઞાનની

વિશુદ્ધિ. વળગણુ છોડીને તેનો પુરુષ કર્મમાંત્ર આત્મશુદ્ધિ માટે જ કરશે. જે માણસ ફક્તને તજે છે તે નૈર્ઘિક શાન્તિ પામે છે. આથી બિંદુ જે ફળને વળગે છે તે, તે તે ફક્તના આકારે બંધાય છે. આથી કાલો માણસ તો આ શરીરમાં વસતાં છતાં નથી કરતો કે નથી કર્યું કરાવતો. કેમકે તેનામાં અહંતા કે મમતા હોતી નથી. અને અહતા અને મમતા વગરનો માણસ અને પરમાત્મા જૂદા નથી. પરમાત્મા પણ કાંઈને માટે કર્તાપણું કે કર્મો સંસ્જતા નથી. નથી તો તે તે કર્મના ફક્તો તે તે જીવને સંયોગ કરાવતા. પરમાત્માની નિષ્પક્ષપાત નજર માત્રથી સ્વભાવ-પ્રકૃતિ પ્રવર્તી રહી છે. એટલે કે હે અર્જુન ! કર્તાપણાનો અને ભોક્તાપણાનો ભાવ તથા કર્મો 'એ ત્રણે પ્રકૃતિનાં છે. જીવનાં એ નથી તો પછી પરમાત્માના તો હોય જ ક્યાંથી ? અને જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં મૂળે ભેદ પણ નથી જ. તો સાચું સમજવાનું એ છે કે પરમેશ્વર નથી તો કોઈ જીવનું પાપ નિષ્ક્રમ કરતા, નથી તો કોઈ જીવનું પુણ્ય નિષ્ક્રમ કરતા. ઈશ્વર રાગદ્વેષથી પર છે અને તેથી તેનામાં વિષમતા નથી. આ બધી ઉપાધિ છે તે અજ્ઞાનની. અજ્ઞાનને લઈને જળમાં સ્થલની અને સ્થલમાં જળની ભ્રાન્તિ ઉપજે છે. આ અજ્ઞાન જ્ઞાનને ઢાંકી દે છે. તેથી જીવમાત્ર મર્જિત થાય છે. પરંતુ જેનું અજ્ઞાન સાચાં જ્ઞાનથી નષ્ટ થાય છે તેમનું જ્ઞાન તો આ બધીય બાબતોમાં સ્પર્શની પેરે જળહળ જળહળ થયા કરે છે, જેને જ્ઞાન થાય છે તેની બુદ્ધિ-મન-ક્રિયા જીવનની તત્પરતા

આ બધું હૃદયમાં નિષ્પાસ્યું દોષ છે. અવતાં પાપો
પાસ્ય છે. તેથી તેઓ મોક્ષ પામે છે.

તે અર્જુન! નારી આગળ હર્મયોગીની શી શી
મદન્ય વર્ણવું. તેની દૃષ્ટિ મમાન દોષ છે. એટલે કે
તેની નજરમાં પ્રાણીમાત્ર, એક અભાના ન અવિષાર
રૂપ છે. પ્રાણીઓમાં જે અનન્ન વિગિત બેદ હત્યાપ છે
તે પ્રાણીનો પ્રપચ છે એમ તેને અનુભવથી સમાન્ય છે.
આ અર્જુન! પણ, જે મમાન દૃષ્ટિ છે તે જેનામાં
દોષ તે જવને જીવે એમ જ્ઞાનુ. કેમકે તે પરમાત્માનો
સમાન્યર્થ છે. અને આથીજ તે નિર્દોષ દેહને
નિર્દોષ વસ્ત્રમાં ઘિનિવાંતો દોષ છે. જેને પરમાત્મામાં
પ્રતિષ્ઠા મળે છે તેનું સૌથી મોટું લક્ષણ તો એ છે કે
તેનો પુરુષ પ્રિય કે અપ્રિયની પ્રાપ્તિથી નથી તો દરખાનો
કે નથી તો દરખાનો. પરમાત્માને જેને હર્મયનો સુયોગ
છે તે અખૂટ સુખને પામે છે.

તે અર્જુન! નિત્ય-સંન્યાસની પુત્રી મેં તને
મમાનવી. બાકી જે માતૃમ બદાગના પદાર્થોમાં લોપુષ
હોય છે તે સદા દુઃખમાંજ સુખ છે. કાળો માણસ તે
દુઃખી પદાર્થોમાં ન લોભાવા અર્જુન! જીવનનું રહસ્ય
હું તને કહું સુધી કહું કામ અને ક્રોધના આરોગને જે
મહી સકે, સમરૂપને જે ખ્દાન કરી સકે, તે માણસ સુખી
છે. તે સિવાયના બધા દુઃખી છે. જે માણસને, સુખ,
આરામ, સાચો પ્રદાશ-બદાર નથી પેળુ અંદર છે એમ
સમાન્ય છે, તેને સુખ આરામ અને સત્ય પ્રદાશ મળે છે.

તેને જ બ્રહ્મસ્વ મળે છે. પરમાત્માની પ્રાપ્તિ ઋષિઓને થાય છે. પણ કેવળ ઋષિને નહીં. જેના પાપો ક્ષીણ થયાં છે અને તે ઉપરાંત જે ઋષિ=દૃષ્ટા છે તેને પરમાત્મા મળે છે. તેના સંશય દૂર થાય છે. તે પ્રાણીમાત્રના જલામાં ધસે કે ન ધસે તોએ લીન રહે છે. હે પ્રિય ! કામ અને ક્રોધને છૂતનાર માટે બધે જ ઈશ્વરદર્શન હોય છે. આથી જેને ઈશ્વરનાં દર્શન કરવાં હોય તેણે બહારના પદાર્થો ઉપરની મમતા દૂર કરવી. ઇન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિને 'કાબુમાં' આણવાં. તીવ્ર મુમુક્ષુતા કેળવવી ઇચ્છા, ભય, ક્રોધને દેશવટો દેવો. જે આમ આચરે તે છૂટે. હે અર્જુન ! તેવા જીવને પરલોકમાં પણ બન્ધન થતું નથી કેમકે હું-પરમાત્મા યદ અને તપનો રક્ષક છે; સર્વલોકને હું મહાન ઈશ્વર છું; સામો ઉપકાર લેવાની ઇચ્છા વગરનો હું દરેકના ઉપર અનન્ત ઉપકારો કરનારો છું. તે મને આવે! જાણે છે અને આથી તે શાન્તિ પામે છે.

॥ इति कर्मसंन्यासयोगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

ॐ

અધ્યાય ૬ ક્રી

કુંભક કરે છે કે તે મનન મુનશ-દ્વારે બમવાનને
 જનમવાથી શાન્તિ મો એમ આગલા અધ્યાયને અંતે
 અર્જુનને કહેવામાં આવ્યું. બમવાનને જનવવાને માટે
 બે માર્ગો છે. મન્યામ અને યોગ પરંતુ એ બન્ને
 માટે આમુક પૂર્વજમિકા જરૂરી છે. એ પૂર્વજમિકા તે
 યોગપદ્ધતિમાં મજાવ એવી ચિત્તની એકામતા છે. એ
 એકામતા દેવી રીતે મો એ શિષ્યને જનાવતું રજું.
 આથી સિદ્ધાવેશકન કન્યા બમવાન અર્જુનને કહી રહ્યા
 છે કે તે પાથં! કનંધ્ય કમંને, કસની કમ્બા વિના,
 કનંધ્ય જાણીને જે કરે છે તે યોગી છે તે માન્યા
 મન્યાગી છે. જાણી જે કનંધ્યને યોગીને દાષપત્ર મોકળી,
 મન્યામને બદાને જરૂર થઈ જનવ તે નથી સન્યાગી, નથી
 યોગી, તે કોગી છે. વળી મન્યામ અને યોગ એ બે
 જૂદા પદાર્થો નથી. જનનેમાં કનની કન્યાનો ત્યાગ મમાન
 છે. એ જનનેની જરૂર છે કસના મકલ્પના ત્યાગમાં. આથી
 જેલે યોગી થવું દોષ તેને માટે વમર આમનિએ
 કનંધ્ય કર્મ કરવું જરૂરી છે. વળી જે યોગ ઉપર આરઠ
 થઈ ચૂક્યો છે તેને માટે પણ કનંધ્ય કરવું આવરવક છે.
 તેવાને માટે મ્વાયં એ ગ્રેન્ક દેવું નથી પણ લોકનું

કલ્યાણ એ પ્રેરક હેતુ છે. હે પ્રિય અર્જુન! હું તને યોગારૂઢી નિશાનીઓ પણ કહું. ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં ને લપટાતો નથી, કર્મમાં ને અહંતા-મમતા રાખતો નથી, સ્વાર્થી સંકલ્પમાત્રનો ને મનથી ત્યાગ કરે છે તે યોગારૂઢ છે.

હે અર્જુન! તું કદાચ પૂછશે કે માણસ યોગારૂઢ થાય કેવી રીતે? તે માટે હું તને ઉપાય બતાવું છું. દરેકે જાતે જાતનો ઉધ્ધાર કરવા ચલ કરવો કદી જાતને પાડવી નહિ. આત્મ કારણ એટલું જ છે કે માણસ પોતે જ પોતાનો શત્રુ અગર તો મિત્ર હોય છે. ને પોતાના મનને વશ કરે છે તે પોતે પોતાનો મિત્ર છે. ને પોતાના મનને વશ કરતો નથી તે પોતે જ પોતાનો શત્રુ થાય છે. બાકી આ દુનિયામાં કેઈ કેઈનો શત્રુ કે મિત્ર નથી. શત્રુના કે મિત્રતા એ પોતાના વર્તનનું જ પરિણામ છે. આથી ને જાતે જાતને જીતે છે તે પ્રશાન્ત થાય છે. તેનું મન કંડી-ગરમી, સુખ-દુઃખ, માન-અપમાન વગેરેમાં વિકાર વગરનું હોય છે. તેવો માણસ જ્ઞાન અને અનુભવથી ધરાયેલ હોય છે. તે નિઃસ્વ બને છે. જિતેન્દ્રિય હોય છે. દુનિયાએ ગણેલી કિંમતી કે અકિંમતી ચીજમાં તેની દૃષ્ટિ કેવળ વ્યવહાર પૂતી ઉપયોગિતા જ જુએ છે. આવો ને થાય તે યોગી કહેવાય. આનો અર્થ એ થયો કે જેની જુદીમાં સમતા=સમરોપરહિતતા હોય. એટલે કે ને યોગી છે તે બધે સમરોપથી પર ચઢીને વળે છે. તેની નજરમાં એક જ આત્મા અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિ સાથે સંયુક્ત યદને વિનિધરૂપે જાણે છે. આથી તેની દૃષ્ટિ

એના રહેણા આત્મા જન્મ હરે છે. પ્રાણિની વિવિધતાથી તેની અમનમાં વિવિધતા આવતી નથી.

હે બ્રહ્મા અર્જુન! આ જનની યોગનિતા દેવવરા હું તને માનિતો જનાવું. યોગી થવા કઠિનનારે એકાન્તમાં એકાલા બેસવું. નહીંતર જન્મે પડેદર્યાં. મન અને દેહને કાળમાં આખરું કલ્પકલ્પનો ત્યાગ કરવો. આટલું કરતાં કરતાં મનને એકાગ્ર કરવા પ્રયત્ન કરવો. પવિત્ર વસ્ત્રાએ ધુપધારી અને એવું પોતાનું આસન જમાવવું. તેના ઉપર બેઠી, પરમ પ્રેમથી, હૃદયની રિશ્તિદિ મેળવવા માટે, મનને એકાગ્ર કરવા યત્ન કરવો. એ પ્રયત્ન કરતી વેળા રિધર આમને બેસવું. આમનેમ જોવું નહિ. મનમાંથી ચમત્ક્રાંતિ લાંછી દાઢવા. જાણે ફર ફરવો. વિવેકપૂર્વક ઇન્દ્રિયોને ખાળતી. મનને રોકવાનો પ્રયત્ન કરતાં હૃદયમાં હૃદયને વિલીન કરવા યત્ન કરવો. એટલે કે પરમ પ્રેમે હૃદયરતું મનથી અને હૃદયથી ચિન્તન કરવું. પ્રભુના ગુણગુણદર્શન-મનનમાં-ધ્યાનમાં જો માણસ આમ રોજ તપર રહે તો તેનું મન હરે. તેનું હૃદય શાંત થાય. પરમેશ્વરમાં જે શાન્તિ, નિર્વિકારિતા અને પ્રસન્નતા રહેલી-છે તે તેનામાં આવે. હે અર્જુન! તું કર અને જો. દાસનાં કંકણને માટે આદમીની જરૂર નથી.

પણ હે અર્જુન! આ દેહજે એક ચેતરણી આપી દેવી જરૂરી છે. જો તું ચિતની પવિત્ર એકાગ્રતાદૃષ્ટ યોગને કુદરતી કરવા ઇચ્છે તો દોષ તો આવેપીરે, દરવેદરવે, બોલવેચાલવે, બાંધવે અને જનવે, પ્રમાણ જાળવજો. દિનચર્યામાં જે પ્રમાણ જાળવતો નથી તેને યેષ પ્રાપ્ત

થતો નથી આહાર-વિહાર, કર્મ, ઘાત વ્યતે જાગ-જાગ
વગેરેમાં જેની જેણ પ્રમાણથી માપેલી હોય તેને માટે
યોગ દુષ્કર્મનાશક થાય છે

હવે હું તને આ યોગ મિદ્ધ થયો કે નહીં તેનું
જાણવું અનુભવનાર એનું લક્ષણ કહું છું આ ક્રમોગી છે
એના ઉપર રોજ તું તારે તારો મેળવજો અને જ્યારે
તારો પૂરો મળી રહે ત્યારે જાણજો કે તું યોગમિદ્ધ થયો
છે યોગસિદ્ધના એ ચિહ્નો છે મન આત્મામાં જ રમતું
રહે એ પહેલું લક્ષણ છે મની જેમ પતિને તેમ મન
જ્યારે આત્માને ઝોડીને કાઢે ન વસે ત્યારે જાણજો કે
યોગ મિદ્ધ થયો છે બીજું લક્ષણ એ છે કે જેને જેને
યોગ સિદ્ધ થયો છે અને યોગના આત્માનું દગ્ધન થયું
છે તેની દુન્યવી પદાર્થો માટેની જૂથ અને તરબ રળી
જાય છે પદાર્થમાત્રમાં તે નિરપેક્ષ ચર્ચિત્વ છે આત્મામાં
આ તુમિને લીરે પલ્લવી ઉપન જે સિદ્ધ અરુચિ તે
યોગના બીજું લક્ષણ છે જે માણસને યોગ મિદ્ધ
થયો છે તેનું મન પાન વગરની જગ્યામાં રહેતા સ્થિર
દીવાની માફક જાણે અને બીજાને નિશ્ચિત કમનારું
હોય છે મીઠાની પૂતળી જેમ મમુમાં દૂધી સમુદાય
બની જાય તેમ આત્મામાં એનું મન આ મમય ચર્ચ
જાય છે એ વખતે આત્મા આ માવડે આત્માને જ
બધે જુવે છે અને આ માત્રા જ પ્રસન્ન રહે છે આ
આ મદર્શનનું ને સુખ છે તે જન અનુભવે જ જણાય
એનું છે એ સુખ મંદિર સુખથી પા છે એ છેવટનું
સુખ છે એ સત્તાનનું સુખ પામીને માણસ મદી

અમામણી અગતો નથી. વળી એ આત્માને એક વખત
 નેગરી લીધાથી તેના ઈન્ના બીજાને કેટલું મોટા લાભ
 નથી એન માણુમને આનંદ નિશ્ચય થઈ જાય છે.
 એવું જ નહીં પણ આત્માની યોગદાન પ્રતિ થયા
 બદ પોતનું મારું કપાલ જાય નો તેનું પણ તેના
 માણુમને દુખ નથી. અર્થેનું દુખમાનના મરેમને
 વિષેમ મનારાનું આ યોગમા મામર્યું છે તે અર્જુન
 ને જીવનનું મદમ્મ પામવું જ દેવ, અર્થેથી જીવી તારે
 અનુમતી જીવનનું જ દેવ નો કંદાર્યા વિના અને મારા
 વિના મ વિલે એકામના મેવ. એકે કે યોગમય થા
 દેવે એ અર્થમાં જે પ્રકાશક મળિ નથી તે સમિ એકામ
 થયેતાં મનમાં દેવ છે. અદ્વતનાં અધારનાં એકામને માટે
 બદારનો સૂર્યપ્રકાશ કે બીજાને કેટલું પ્રકાશ હામ આવને
 નથી. અર્જુન! ત્યાં નો આત્માનો પ્રકાશ જ ઉપયોગી છે
 અને આત્માનો એ અદ્વત પ્રકાશ, મન ન્યાયે માનવિક
 એકામની પ્રવાદી મિથિ પ્રામ કહે છે ત્યારે પ્રકટ થાય
 છે. આત્મા અને તેની અનન્ત, મિનંત, શાન્તિદાયિની,
 આદ્યવાદામિની, મનેમોદાવિની, અશય પ્રનાને લે
 હુદયમાં ફાલવી દેવ તો એકામના માટે વેગવપૂર્વક
 અજમામ કર, એકેને કે યોગ સાધ મંદમ્મમાનનો ત્યાગ
 કર. વિવેકી મનથી ઇન્દ્રિયોને કાક ધારે ધીરે, ધીનપૂર્વક
 બુદ્ધિના અવળા વહેતા પ્રયત્ન વહેજુને આત્મા તંક વહેતું
 કર. આ મામા બુદ્ધિને દુમાડી મનને નિમ્તનંગ બનાવ.
 આમ ધીરજથી ધીરે ધીરે મનને આત્મામા તીન કરી,
 જાન કે જગત કે બીજા કશાનો વિચાર ન કર ધમપટાલ

કરતાં મનને બંકરાં જેવું કરી, આત્મસિદ્ધ આગળ ધરી દે. આત્માનો પ્રકાશ ઝીણવાની ચોચના આપવા જતા મન વારંવાર છટકશે દર દર ભાગશે—તને હૃદયશે. પણ ગમરાતો નહીં. શ્રદ્ધા ગમજે કે મન છેવટે તો આત્માનું ગુલામ છે. આત્માની સવારીનું માધન છે. ગમડી ગમડીને પણ તું પાછો ખેડો યજે. મનને આત્માને જ અધીન કરજે. અભ્યાસ અને વૈરાગ્યના નિરંતર પ્રયોગથી મન શાન્ત થશે અને મનની શાન્તિ થતા પેલો બ્રહ્માનન્દ તને શોધતો આવશે. એ બ્રહ્માનન્દ આધે હતો જ નહીં. અદર જ હતો અને રુધાચેયો હતો એ તો પેલાં કસ્તૂરી મૃગના જેવો ધાટ થયો ! ફૂંટીમાં જ તીવ્ર પ્રસન્ન સુગંધ હતી અને દરણુ વનવન ભમી આવ્યું ! અંતરમાં જ પ્રમત્ત અને અશુદ્ધ આનન્દ હતો, પણ મન તે શોધવા બ્રહ્માંડમાં ધૂમી વળ્યું ! તે બ્યારે અંદર જોતયું, શાંત થયું કે તરત બ્રહ્માનન્દનો સમુદ્ર રાત્રિદિવા ગર્જના કરી રહ્યો છે એમ જુવે છે અને તેમાં હમેશને માટે ફૂપી જાય છે. આમ ધીરે ધીરે મનને આત્મામાં નવરાવવાનો પ્રયોગ ચતાં છેવટે તે અત્યંત પવિત્ર બને છે અને યોગીને સાચું અને અવિનાશી સુખ આપે છે અને જેવું મન પવિત્ર એકાગ્રતાની પ્રવાહી સ્થિતિમાં હમેશાં રહે છે તેને ક્રમંચોગની મદદતા સમજાય છે તેવો પુરુષ પ્રાણીમાત્રમાં નિઃસ્વપ્ન બાળે છે. નિઃસ્વપ્નમાં તે પ્રાણીમાત્રને બાળે છે. આથી તે સર્વત્ર એકરસ આત્માનો દૃષ્ટ થાય છે. બધે તે ઈશ્વરની અગોચર માયા અને લીલાને અનુભવતો થાય છે. જે બધે ભગવાનને અને બધામાં ભગવાનને

તેની નજર આગળથી ઈશ્વર કદી આવે ખસતા નથી. તે ઈશ્વરની નજરથી કદી વેગળો થતો નથી. આવો મનુષ્ય કર્તવ્ય કર્મમાં વર્તે છતાં તે ઈશ્વરમાં જ રહે છે. આવી જગત્પાત્રિની દૃષ્ટિને પામેલો આત્મદર્શી યોગી સદા કર્તવ્યમાં એકાગ્ર રહે છે. કેમકે તેને સમજાયું છે કે જો મને સુખ ગમે અને દુઃખ દમે છે તેમ પ્રાણીમાત્રને સુખ ગમે છે. દુઃખ દમે છે. આથી પ્રાણીમાત્રનું જેમાં સુખ હોય તેવાં કર્મોમાં તે હિંસાત્યાગ સદા વર્તે છે. જાતનો દાખલો એ જ તેના વર્તનનું ધોરણ હોય છે. આવો કર્મયોગી શ્રેષ્ઠ હોય તેમાં શ્રી નવાઈ હે અર્જુન! તને આ જીવનની મેં મૂક વાત કહી.

હે રાજન! ભગવાને કર્મયોગની આ રહસ્યમય પૂર્વભૂમિકા સમજાવી તે સાંભળીને અર્જુન તો છક જ થઈ ગયો. ભગવાનની વાણીનું તેને બારે આકર્ષણ લાગ્યું, પણ સાથે એક શંકા પણ ઊડી. તે કહેવા લાગ્યો: આપે કહેલો યોગ અને તેનું ફળ તો હું સમજી શકું છું. પણ તેમાં આંટી એ છે કે મનની આવી સ્થિતિ સમતા રહેવી મને અશક્ય લાગે છે. મન ચંચલ છે. પારાની જાનનું છે. વલોની નાખે એવું હોય છે. જાળવાન અને દુર્ભેદ છે. એવાં મનને કાબૂમાં રાખવું અને વાયુને મૂડીમાં રાખવો એ બંને બરોબર છે. તો આ આંટીનો ઉકેલ શો?

અને ભગવાન તો આ સાંભળી હસ્યા. અર્જુનને કહેવા લાગ્યા: બધા! તું પણ મનજનનાક વાત કરે છે ને! પ્યારા! હું તારી આગળ વાતનાં વર્ગ

આસાના લાડુ નથી ધરતો. આ તો ધ્યેયથી અને યુગાર્થપ્રવીણ પુનુનો પથ છે. મન તું કહે છે તેનું છે જ. એની ના પડાય? પણ એને વશમાં આજીવના ઉપાયો આચર્યા? કે તે પહેલે જ કલ્પનામાત્રથી ડરી ગયો? જો. તોત્ર વૈરાગ્ય અને લાંબા કાળ સુધી નિરન્તર પ્રેમપૂર્વક સેવેયો અભ્યાસ મનને વશ કરી શકે છે. આ ઉપાયોનું આચરણુ તો ન કરે અને સિદ્ધિ તો માંગે-તે દયાપાત્ર છે. માટે ઉપાય યોજ અને પછી મને કહે. તારો પ્રયત્ન જો યોગ્ય હશે અને યોગ્ય દિશામાં હશે તો બે ને બે જેમ ચાર થાય જ તેમ તને યોગસિદ્ધિ મળે જ. મન વશ થાય જ. શંકાને એમાં સ્થાન નથી. હાં, કેવળ ચર્યાપ્રિયને-આ મળે નહીં જીતરે.

ભગવાને જ્યારે આમ અર્જુનનું સમાધાન કર્યું ત્યારે એક ખીણ શંકા ફૂટી નીકળી. સાધકમાત્રની એ શંકા છે. સૌના પ્રતિનિધિરૂપ અર્જુને જણાવ્યું: ભગવન! આપની વાત તો બરાબર છે. માણસે વૈરાગ્ય અને અભ્યાસનો આશરો લેવો જોઈએ. પણ એ કાઈ દિવસ બે દિવસનો પ્રયોગ છે? એમાં તો કલ્પ જીવન પાછું ખેંચી જાય અને છતાં સિદ્ધિ ન મળે. તો સિદ્ધિ મળ્યા પહેલાં જ જો કાઈ મરણના પંજમાં ઝડપાઈ જાય તો તે જિયારો તો ધોખીના ફૂતરાની પેરે ન રહે ધરનો કે ન રહે ઘાટનો! વાદળાંની માફક જિયારો મધ્યાકાશમાં જ અટવાઈ જાય! ઝાડીમાંનું પળી લેવા જતાં તેનું તો હાથમાંનું પણ જાય! પ્રભો! આ સંશય મને ફેલાવી રહ્યો છે. આપ સિવાય એ કોણ દાળે?

હે મૃતરાજ! અર્જુનની આ રાક્ષા સાંભળતાંવેંત
 ભગવાન તો વધુ દયામય થયા! અર્જુનની અધૂરી મમજ
 માટે તેમને કૃપા વહ્નિ. તેઓ કહેવા લાગ્યા: પાગ
 અર્જુન! તું કેવું અદ્વર કૂટે છે? કોઈ ધર્મ વાવે ને
 બાવળ લણે એવું તે કોઈ બને ખરું? જે કલ્યાણનું
 આચરણ કરે તેનું કદી અકલ્યાણ થાય ખરું? હે પ્રિય
 અર્જુન! નક્કી જાણ કે તેવાની કદી દુગતિ થતી નથી.
 તેવા પુરુષની સાધના બે આ જન્મે અધૂરી રહે તો તેને
 પૂરી કરવા તે બીજા જન્મે પવિત્ર પુરુષોના ધરે જન્મે છે
 અગર તો યોગીઓના કુલમાં જ જન્મ લે છે. યોગીઓના
 વંશમાં જન્મ થવો ખરે! દુર્લભ છે. તેવે ઠેકાણે જન્મી
 જ્યાંથી અધૂરું હોય ત્યાંથી તેવા પુનઃ હરિઃ ૐ કરે
 છે. તેની આગલી સાધના કદી નિષ્ફળ જતી નથી. ઉચ્ચરી
 તે સદાયક નીવડે છે. જ્યાંથી અટક્યો ત્યાંથી આગળ ધપે
 છે. આથી આ ચિન્તાનો વિષય નથી. જ્યાર જન્મે તેની
 સાધના પૂરી થાય છે. ને શુદ્ધતમ થાય છે અને શુદ્ધિ
 પછી તો લાગલી જ શ્રવણસિદ્ધિ હોય છે. માટે હે વદાસા
 અર્જુન! તું ખીજ બધી ખટપટ છોડ. એકાગ્ર કર્મયોગી
 બન. તારાં હૃદયને આરામાં જડી દે. અધ્યાત્મ થા. હું કહું
 તેમ કર. તું ઉત્તમ યોગી બનશે. શ્રેઃ ગતિ પામશે.

॥ इति आत्मसंयम योगः ॥

: ૐ તત્સત્ ॥

ૐ

અધ્યાય ૯ મે

હે મનના યજ્ઞ, માગ અને મેઠીમા જેમ પહે
પહે મોહ્ય થાય છે તેમ અધ્યારે અધ્યાયે બગવાનની
વાણીમા રમોદય થનો જાય છે અગતા અધ્યાયમા
બગવાનને બજવાનો આદેશ અર્જુનને મ્યો તો બગવાન
અરૂપે દેરા છે તે મનાવવુ રહ્યુ રાશી હવે બગવાન પોતાનુ
સ્વરૂપ કેવુ હે તે બતાવના કહી રહ્યા છે અર્જુન
માગ મૂળ અરૂપને મરે મર જાયવુ હોય તો કહુ
તેમ તુ કુ તો માનમા મનની લમની લમાડ માગ
આશ્રયે નહે આટલી પ્રાથમિક શરત પૂરી કરીને જો તુ
યોગનો અભ્યાસ કરશે તો મારુ પારમાર્થિક સ્વરૂપ તને
મમળશે હુ તો તને અધારે મારુ પરમ સ્વરૂપ મુહુ
એ જાણ્યા બદ જાણનાનુ કશુ યાકી રહેતુ નથી પશુ
તારો અનુભવ એ લી સાથે બધમેમનો આવે છે કે નહીં
તે તુ તપાસી તેજે કેમકે છેવટે તો તારે તાનુ અનુભવ
તરવાનુ છે આ પહેલા એક વાત સ્પષ્ટ કરી લઉ મહુ
અરૂપ-જ્ઞા મેળવતુ ખૂનજ મુશ્કેલ છે હમરોમાર્થી
કોઈ એકાદ તે મેળવવા મહેનત કરે છે અને મહેનત
કરનાનઓ પૈવી પશુ જવતનેજ કોઈક અને તારી રૂપે
જાણી શકે છે માટે તુ મૂઝાનો નહીં મારુ સ્વરૂપ જ્ઞાન

પ્રેમવના ઇન્દ્રનાગમાં ખૂબજ ધીંગલ, અગ્નિ, ખત, ઉદ્યોગ અને નિગમકી માનસ હોતુ થયે. હું “અર્વલક્ષણ-લક્ષણચત્રમામ લક્ષણોથી લક્ષમા આવું,” એવો હું અને આથી તો જગતમાં નાસ્તિકવાદથી લઈને તે અગ્નિનિદ સુધીના વાદો દસ્તીમાં આવે છે. મારો પ્રેમી સ્વાદ્વાદી= નિરામકી છતાં પોતાને માઈ જે સ્વરૂપ સમજાય તેનો પોતાપૂરતો આમકી હોવો થયે.

હે અર્જુન! મારી જે પ્રકૃતિ છે એક અપરા અને બીજી પરા એટલે કે જે શક્તિઓદ્ધારા હું પ્રકટ થઈને વર્તી રહેલ છું. એમાં જે અપરા પ્રકૃતિ છે તે જડ છે જે આ અપરા પ્રકૃતિ છે તે પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ આકાશ મન, અદ્ભુત અને બુદ્ધિ આ આઠ રૂપે વહેવાયેલી છે. મારી જે પરા પ્રકૃતિ છે તે ચેતન સ્વરૂપ છે તે આ અપરા પ્રકૃતિને કારણ કરી ગયે છે બીજા શબ્દોમાં કહું તો હે અર્જુન!- જડ અને ચેતન સ્વરૂપ મારી શક્તિઓની લીલા-રિવાસ એટલેજ આ જગત છે આ જગતથી લીલાનો ઉપગમનારો, દશાવનારો અને સંકેતનારો હું છું અને આથી માનથી પર બીજું કશું નથી. મણકાઓમાં જેમ દોરો તેમ, વસ્તુમાત્રમાં હું જોનપ્રોત છું વસ્તુમાત્રમાં અતન્તમાત્રપે હુંજ બરચક બનેલ છું. મારા રિનાનો કેઈ હાલો હામ નથી. દાખલા તરીકે હે અર્જુન! પાણીમાં અગ્નિ, સૂર્ય અદ્ભુત પ્રકારે, વેદોમાં અદ્ભુતરૂપે, આકાશમાં શબ્દરૂપે, નરમાં પુરુષાર્થરૂપે હુંજ વસ્તુ-છું, પૃથ્વીનો પવિત્ર ગમ, અગ્નિનું તેજ, પ્રાણીમાત્રનું જીવન અને તપસીઓનું તપ હું છું.

તે પાથ ! પ્રાણીમાત્રમા મળનીય પ્રા નિ ઉપન પ્રવાની
 સમિત્ય જે બીજ છે તે હું તુ મુદ્ધિાગીની બુદ્ધિ
 તેજનીઓનુ તેજ, અણસનોનુ રાગનારતિત મન હુ હુ
 તે ઉપરાત ધમથી વેગનો ન તેય એવો પ્રાણીમાત્રમા
 કામરૂપ હું હુ દેકમા તને એટલે જ મું કે સવિક
 નમિક અને તામમ પદાર્થ માત્ર માત્ર માથી પેલ થય
 છે તે બધા માટે આધારે છે પણ હુ તેમને આધારે
 નથી અર્થાત્ હુ હુ તેથી જગન છે જગન છે મારે
 હુ હુ એમ નથી જગન હો કે ન હો હુ તો હોસનો જ

આવા રૂપે પ્રાણીઓ મને નથી જાણી શકના તેમા
 એક આરે કાગલુ છે હે પાથ ! તે મરણુ હુ તને કહુ
 સાવિક રાત્રમ અને તામમ પદાર્થથી એટલે કે રાત્રી,
 ઇન્દ્રિયો અને નિમગ્નરૂપે પિ સુમ પામેલા આ ત્રણુ શુભોના
 પ્રભાવે આપુ જગત મૂર્છિત થયેનુ રહે છે અને તેથી
 હુ એ ત્રણે શુભોથી પર અને અગ્ર્ય હુ. એમ
 મમજનુ નથી ખેડે મારી આ શુભુમયી દેરી માયા
 ત ની મુરકન ■ જે મનેજ સેવે છે, બાળક જેટલા
 વિધામયી જે મારો જ પાનવ પકડે છે તેજ એનેતરી
 જાય છે બાળી બીજા બધા તો એમા દૂમીજ જાય છે
 જે માણસો કાળા ઝોં પે જેઓ વિવેક દશાએ મૂર્છિત
 હોય જેમનુ જ્ઞાન માયા મોતી ગઈ હો. જેઓ આમુગી
 મનો ચોમા મશગૂન હોય તેઓ ઠદો માગ પાનવ પકડી
 શકના નથી તેઓ તો ઉનટા માયામા પગે પગે વધારે
 ઊંડા ખૂચાતા જાય છે

પણુ હે અર્જુન ! જગનમા કાઈ એકના મળા કર્મો

કરનારા જ વસતા નથી. ધોળાં કર્મ કરનારાઓનો પણ અહીં ટોટો નથી. ચાર પ્રકારના પુણ્યશાળી માણસો મને બળે છે. એક દુઃખી માણસ. બીજો જિજ્ઞાસુ. ત્રીજો અર્થસોયુષ અને ચોથો શાંતી. આ ચારમાં પણ જે જાતી છે તેની તો બલિદારી જ જૂદી છે. તે દંમેશાં કર્મયોગમાં મરાગૃહ હોય છે. મારા ઉપર તેનો સતી જેવો પ્રેમ હોય છે. તેને મારે હું અને મારે મારે તે પરમ પ્રેમનું પાત્ર હોય છે. બાકીના ત્રણ પ્રકારના મારા સેવકો પણ જે કે મક્ષા આદમીઓ જ છે, પણ શાંતીની વાત જ જૂદી છે. હે પ્યારા અર્જુન ! વધારે તો શુ કહું ? જે માણસ સાચે જ મને ઓળખે તે મારું જ સ્વરૂપ છે. તે યોગી છે. હું જ સર્વથી ઉત્તમ આશ્રય છું એમ સમજીને તે મને વળગેલો હોય છે. આવો સમજુ પુરુષ મળવો મુશ્કેલ છે. કોલસે કોલમે હીરા ન પાકે ને વને વને ચદન ન ઉપજે. અનેક જન્મની સાધના ત્યારે ફલ આપવા તત્પર થાય ત્યારે શાંતી માણસ મને વળગે છે. આ બધું જ ભગવાન જ છે આવી નિરંતર, હિંદ વંશની સમજણવાળો મહાત્મા, મળવો મુશ્કેલ છે.

આવા ભક્ત સિવાયનાં બીજા મિત્રારાઓ તો દુન્યવી પદાર્થોને મેળવવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે. તેઓ તેમની મતિ પ્રમાણે ચાલતા હેઠળને બીજા હુદ્દેવોનો આશ્રય લે છે. તે દેવો પામેથી મનઃમત્તા પદાર્થો મેળવવાને મહેનત કરે છે. હે પ્રિય અર્જુન ! એ મિત્રારાઓ દયાપાત્ર છે. તેઓને પણ હું કેવી રીતે ઉપકૃત કરું છું તે તું જાણ. જેની જે દેવના ઉપર મદ્દા હોય, જે જેને પૂજવા માંગે.

હોય તેની તે દેવમાં હું જ અચૂત શ્રદ્ધા કરાવું છું.
કેમકે હું સૌનો અંતર્યામી છું. મારી ન ઓળંગી શકાય
એવી પ્રેરણાથી તેવો પુરુષ, શ્રદ્ધાશુ યર્ધને, પોતાના
મનમાના દેવને આરાધે છે. પોતાની ઈષ્ટ કામના મેળવે
છે. પણ તે બિચારાઓને ખબર નથી કે તેમની મનની
કામના કોણે પૂરી છે. તેઓ એમ સમજે છે કે અમુક
દેવે મારી કામના પૂર્ણ કરી, પણ હું જાણું છું કે તેઓ
અણસમજુ છે. હે અર્જુન ! મેં ઈશ્વરે માણસને, અને
મારા પુત્ર માણસે ધણા દેવોને પેદા કર્યા છે. બાકી મો
વાતની એક સત્ય વાત તો એ છે કે આ જગતમાં
કર્મનું ફળ આપવાની સત્તા મેં કોઈને સુપ્રત કરી નથી,
દેવો પણ મારી આજ્ઞાથી ફક્તથી નિવડે છે. અસ્તુ હે
અર્જુન ! તું એક સાદી વાત ધ્યાનમાં રાખ. પરતંત્ર
રાજ્યપ્રધાન, પ્રધાનની શક્તિ મુજબ ફળ દે. સ્થાન
સમ્રાટ પોતાના મહિમાને ભાગીને ફળ દે. હું સમ્રાટ છું.
દેવો બિચારા ખડીઆ રાજા જેવા છે. ખડીઆ રાજાને
સેવનાર 'તેમને અને મને ભજનાર મને પામે. અને
આટલું બસ નથી શું ?

હે અર્જુન ! કદાચ તું એમ શંકા બિહાવશે કે હે
ભગવન્ ! તમારું વ્યક્ત સ્વરૂપ તો માણસ જેવું જ છે
અને તમારા બોલ તો ક્યાંયે સમાય એવા નથી ! તો
મારે તને શુદ્ધ વાત એ કહેવાની છે કે જેમની સમજ
ટૂંકી છે તેઓ મને વ્યક્ત માને છે. બાકી હું તો
મૂળમાં અવ્યક્ત છું. મારી મરજી હોય ત્યારે પ્રકટ.
મરજી હોય ત્યારે અંતર્ધાન રહું. મારી પારમાર્થિક સત્તાનો

જોને પરિચય નથી તે જરૂર જોમ લવારા કરશે જે આ કૃષ્ણ ખીજ સામાન્ય માણસ જેવો જ, છે. પણ હું મારો બ્હાસો ભક્ત છે એટલે તને કહું છું કે હું મારી યોગમાયાથી ઢંકાયેલ રહું છું. આથી સૌની મમકા હું મારા મૂંઝવે છનો નથી મારા ભક્તની આગળથી હું મારી “ કર્તુમકર્તુ મન્યથા કર્તુ મમર્થ ” એવી યોગમાયાનો પકડો કીડાની લડે છું મૂર્છિત માણસ મને અજન્મના અને અપિનાથી જાણતો નથી, જાગૃત, માણસ તેમ જાણી શકે છે. હે અર્જુન ! મને ત્રણે કાળનું અને તેમાં હોનારો સ્થાવરજંગમ પદાર્થોનું અજ્ઞાધિન નિત્ય જ્ઞાન છે. પણ મારે લગતું, જ્ઞાન બાગ્યેજ કાઢીને હોય છે આથી પ્રાણીનામ રાગદ્વેષને વશ થઈને મૂર્છિત થાય છે. અને એજ, કાગળો અને ભણ શક્તાં નથી, પણ જેમનું પાપ મરણની અગ્ની ઉપર આવી રજુ હોય તેવા પુણ્યશાળી મનુષ્યો, રાગદ્વેષથી પર થઈને મને દંડનાથી ભજે છે. જરા અને મણુમાથી મુકન થયા આટલે તેઓ મારે પાત્ર ત્ર પકડીને મહેનત કરે છે. હે પ્રિય અર્જુન ! તેઓ પરમાત્માના જાણકાર થાય છે. તેઓ અધ્યાત્મને જાણે છે. તેઓ પૂણ્ય કર્મને જાણે છે એટલું જ નહીં-તેવા ભાગ્યશાળી પુરુષો અધિશૂન, અધિદેવ અને અધિપતિ સંદિત મને જાણે છે. મરતી વેળાં પણ તેઓ બેભાનના બનતા નથી અને મને અજ્ઞય ચિત્તે જોળાવી શકે છે.

॥ इति ज्ञानविज्ञानयोगः ॥



અધ્યાય ૮ મો.

આગળ અધ્યાયમાં હે રાજન્ ધૃતરાષ્ટ્ર ! જન્મ-મરણના ફેગમાથી છૂટવાને માટે જે ભગવાનનો પાલવ પકડીને મહેનત કરે છે તે પહેલાં તો બ્રહ્મ વગેરેને જાણે છે એમ ભગવાને કહ્યું. ત્યારે અર્જુને સરાવ કર્યો : ભગવન્ ! આપે સ્વભ, અધ્યાત્મ, કર્મ, અધિભૂત, અધિદેવ, અધિપતિ વગેરે શબ્દો તો વાપર્યાં પણ તેમાં મને કશી સમજ ન પડી. કૃપા કરીને એ બધાનો અર્થ મને કહો. વળી-શ્રવનબર જેણે એકામતા સાધી છે તેવો માણસ ભરતી વખતે આપને કેવી રીતે ઓળખી શકે ? કૃપા કરો અને આ પ્રશ્નનો જવાબ વાળી મને જૂતાઈ કરો.

આ સંભળી મધુર હાસ્ય કરીને ભગવાને જે જવાબો આપ્યા તેમાં હે રાજન્ !-શ્રવનતુ કથંન દૃષ્યતુ છે, કેમકે જે મરી જાયે તે જ જીવ્યો ગણાય. ભગવાનની દયાગંગાનો ધ્રાવ અણુગટકો વહેવા લાગ્યો ભગવાન કહેવા લાગ્યા કે હે અર્જુન ! તારા પ્રશ્નો ખૂબ જ વ્યાજબી છે. હું તને તેમનો અનુક્રમે જવાબ આપીશ સાંભળ, પરમાત્માને બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે. બ્રહ્મ એટલે અવિનાશી પ્રરમહમા એ પરમાત્માની જે સૃષ્ટિનિર્માણ શક્તિ છે-પ્રકૃતિ છે તેને અવકાશ કહેવામાં આવે છે.

પ્રાણીમાત્રને ઉપભવનારો પરમાત્માનો જે પ્રથમ સૃષ્ટિ-સમય છે તેનું નામ કર્મ છે. દુનિયાના વિનાશી પત્તયોને અધિભૂત કહે છે. જીવાત્મા એટલે અધિદેહ, અધિવય એટલે કર્મમાત્રનો સાક્ષી, અને પ્રાણીમાત્રના કર્મમાત્રનો સાક્ષી હું છું; આથી હું અર્જુન ! દરેકના દેહમાં હુંજ અધિવય છું.

હવે હું તને મરવાની કળા બનાવું. પ્રિય અર્જુન ! સિદ્ધાન્ત એ છે કે અંતકાળે જેની જેવી મતિ તેવી તેની ગતિ થાય છે. વળી મતિ જો કાઈ ઠેકાણે ઠેસવા જેવી હોય તો તે જગ્યા પરમાત્મા છે. કેમકે પરમાત્મામાં દરેકી મતિ અત્યંત નિર્મલ થાય છે. આથી અંતકાળે મારું-પરમાત્માનું જ સ્મરણ કરતાં જે માણસ ક્યેવરને ઊઠે છે તે મને પામે છે, મને પામવાનું જ ખીણું નામ મોક્ષ છે. જેનું મરણ-કાળે જેનું ચિન્તન તેનું તેને ખીલે જન્મે ફળ મળે છે અને જીવન દરમ્યાન જેણે જેનું ચિન્તન્ય હોય તેનું જ સ્મરણ મરણ વખતે તેને સ્ફુરે. આથી મોત સુધારવું હોય તેણે જીવન પણ સુધારવું જ રહ્યું મોતની મળ સાચવવા માટે જીવન, સાચવવાનું છે. કેમકે મોત પછીની ગતિનો આધાર જીવન કેવી રીતે જીવ્યો તેના પર છે અને હું વ્હાલા અર્જુન ! વારંવાર જન્મવું અને મરવું એમાં તો વિવેકી માણસને કંટાળો ઉપજતો જોઈએ. એમાં વિવેકીને શોખ ન જણાવતી જોઈએ. એ તો નક્કરનો ધધેલ વળી પ્રભુની પ્રાપ્તિ પગર જન્મમરણનો ફેરો ટળતો નથી. આથી હું સખા ! મારી તો તને સલાહ છે કે જીવનની પ્રત્યેક મળ તને

મારું સ્મરણ કર. તારું કર્તવ્ય કર. મારામાં જો તારું
મન અને મતિ ફેરવશે તો તું મને જ પામશે. આમાં
સંદેહ નથી.

હે અર્જુન ! વધારે તો શું કહું ? તારા મનને
અભ્યાસ યોગમાં રૂબેરૂં રાખ. મનને ભટકવા ન દે.
આમ અભ્યાસ યોગથી એકાગ્ર થયેલા મનથી તું પરમ
અને દિવ્ય પુરુષનું ચિન્તન કર. તે પરમ પુરુષ પરમાત્મા
કવિ=સર્વજ્ઞ છે. અનાદિ છે. સૌના ઉપર તેની અમર
હકૂમન વ્યાપે છે. તે બારીકમાં બારીક છે. સૌના સરજન-
હાર છે. તેનું રૂપ ચિન્તવાય એવું નથી. સરજના જેવા
જગદ્ગના પ્રકાશવાળા તે છે. પ્રકૃતિતપી અધારાથી તે
પ્રભુ પર છે. આવા પરમાત્માનું મરણકાળે માણસે અચક્ષ
મનથી, ભક્તિપૂર્વક અને યોગમળથી પુક્ત હૃદયે સ્મરણ
કરવું રહ્યું ને આ રીતે સ્મરે છે તે પરમ દિવ્ય પુરુષને
પામે છે. એની જ પ્રાપ્તિ માટે વેદો અદર્શિય જ્ઞાનવત્
ધ્યાન જેવે છે. વીતરાગી પુરુષો એમાં ગળી જવા માટે
મહેનત કરે છે. એની પ્રાપ્તિ માટે ઇચ્છતા હોઈને
માણસો જીવનમર વીર્યસ્તબન કરે છે. પ્યારા અર્જુન !
પરમાત્માનું ‘ૐ’ એવું નામ છે. મગ્ની વખતે તમામ
ઈન્દ્રિયોને સંમગમાં રાખી, મનને હૃદયમાં રૂબાડી, પ્રાણને
અક્ષરંધ્રમાં ચઢાવી, પરમ પ્રેમભાવે ‘ૐ’ નામનું ગટણ
કરતાં ને દેહ છોડે છે તે પરમગતિને પામે છે. છેક
છેલ્લી ક્ષણે આવું થવું નથી. જેણે જીંદગી ધરી મારું
સ્મરણ કયું નથી તેને છેલ્લી ક્ષણે મેં કહ્યું તે રીતે
મરતા આવડવું નથી. આથી મૃત્યુકલાને સાધવા માટે -

જીવનકલા સાધતી રહી અને જીવનકલા એટલે જ સર્વદા પરમાત્માનુ અનન્યભાવે સ્મરણ. જે આમ કરે તે જ મેદાં યોગી છે. તેને મારી પ્રાપ્તિ એ રમત છે. બીજાનો પતો લાગતો નથી.

મારુ-પરમાત્માનુ જ સ્મરણ જીવનભર શાને કરવું-આ જો શક્ય હોય તો હે પ્રિય ! તેનું આ છે સમાધાન મને પામનારો માનવ પાછો જન્મતો, નથી અને આથી તે મન્તો નથી અને જન્મ તો હું ખતુ પીયર છે મોતથી બીધું તે કરતા જન્મથી બીધું. વધારે વિવેકમય છે કેમકે મોત તો જન્મવાથી-આવે આથી શાથા પુરુષે તો પાછો જન્મ જ ન આવે એમ ક્ષમ્યું રહ્યું હે અર્જુન ! બીજી ચેનિની તો વાત જ શી ?-જ્ઞાતાનું પદ મણુ પ્રાપ્ત કરવા જેવું નથી ! કેમકે ત્યાંથી મણુ પાછું કરવું પડે છે મને પામવાથી જ પુનર્જન્મ, અટકે છે આથી જ્ઞાતા બ્રહ્મા તરીકે તને હૃદય ખોલી નિખાવસપણે રહસ્ય વાત કહું છું કે મારુ સ્મરણ કર. મને પામવાથી, પુનર્જન્મ નથી એમ હું જ્યારે કહું છું ત્યારે એ વાચના ગર્ભમાં ફેટતી બધી વાતો છપાઈ, છે, એનો કડે પેટે જરા વિચાર કરજો.

એ અર્જુન ! જ્ઞાતાનો દિવસ જોગે છે ત્યારે આ બધાં પ્રાણીઓ પ્રકૃતિમાથી પ્રકટ થાય છે જ્ઞાતાનો દિવસ આપમે છે ત્યારે પાછા તે પ્રકૃતિમાં ફૂળી જાય છે આમ પ્રાણીમાત્રની અવસ્થાનર જ્ઞાતાના દિવસના હૃદય અને અસ્તની સાથે પન્વશપણે થયા કરે છે આમ આ-મૃતિની સત્તા સમક્ષ બધાય પ્રાણીઓ પરાધીન થઈ

જાય છે. પણ હે અર્જુન ! એ પ્રકૃતિ પણ મળી આગળ
 મિત્રારી દારી જેની છે. હું પ્રકૃતિથી પર છું. પ્રકૃતિ
 મારી નાશરમાત્રથી યગ્રાંપ થયા દરે છે. એ પ્રકૃતિનો
 પણ હું અંતર્યામિ છું. જ્યાંનો નાશ થાય પણ મારો
 થતો નથી હું જ વિનાશી વસ્તુઓનું એકમાત્ર અવિનાશી
 આશ્રયધામ છું. ઋષિઓ મને અઅકત આશર તત્ત્વ
 તરીકે સમજે છે. હું જ પરમમૂર્તિ છું. મને પામીને
 પાછા ફરવાનું ન હોવાથી હું જ પરમધામ છું. તો હે
 વ્રદાસા અર્જુન ! તું ખીછ જાધી ખટપટ જવા દે. તારે
 જે ગોળ ખાત્ર સામે જ ગરજ હોય તો મને પામવાની
 શક્તિ કર. મને પામવાની પરમ આવી હું તને જતાવું છું.
 પ્રિય મખ્યા ! હું બકેનો બૂખ્યો છું અનન્ય બકિતભાવથી
 હું ખરીદ ધર્મ જાડ છું. આથી બકિતતાં મૂક્યે મને
 ખરીદો મે. આ સિવાય રત્નો નથી. હું જ્યારે બકિતથી
 પકડાઉં છું ત્યારે બકિતને એમ હૃદયમાં સમજાય છે કે
 પ્રાણીમાત્ર માગમાં વસે છે હું જ સર્વર્થ પરિપૂર્ણ છું.
 અણ અણમાં હું ભંરચક પડ્યોપાચ્યો રહું છું અને આ
 સમજણ જ્યારે પાછી થાય છે ત્યારે જે અખંડ આનન્દ,
 શાન્તિ અને સમાધાન મજે ॥ તેની તુષનામાં ચિપવાનદથી
 માંડિને તે પ્રકૃતિના આનન્દ સુધીના જાધા આનન્દો શીઠ
 ધર્મ જાય છે.

વળા હે અર્જુન ! મરણને લગતી લોકોની એક ખીછ
 પણ કલ્પના છે. લોકો એમ માને છે કે હિતરાયણ
 વગેરેમાં જે કાઈ દેહ છોડે તો તે ઘલને પામે છે.
 દક્ષિણાવન વગેરેમાં જે કાઈ મરે તો તે સ્વર્ગ પામે છે.

આ બે પૈકી પહેલી ગતિ ધોળી છે બીજી કાળી છે પહેલી ગતિને પામેનો પાછો ફરતો નથી બીજીને પામેલો પાછો ફરે છે આ બે છે અનાદિ ગતિ આ છે લોકમત આ લોકમતમાથી પણ તું યોગી થાય તો ફાવેલો ઉઠતો શકશે જે કોઈ યોગી છે તે આ મેં પૈકી એકને પણ પસંદ નહીં કરે કુમકે તેવો યોગી તો 'સર્વવ્યાપી પરમાત્માના જ મરણકામે લીન થાય છે આથી યોગી મૂર્છિત થતો નથી મારે મારી તો તને હૃદયની અગત સનાહ છે કે પ્રયેક પગે તું યોગયુક્ત થા જે યોગી છે એટલે કે જેને પરમાત્માનો યોગ થયો છે તેવો પુરુષ પરમાત્માને જ પામે છે આથી વેદ, યજુર્, તપ, દાન વગેરેના પુણ્ય ફળને પણ તે તો ઘટારી નાખે છે અને 'પાપ' જે લોભકાંતી સાકળ છે તો ખાસ અનુન । પુણ્ય સોનાની સાકળ છે અને જે સાકળથી જ પર થતું હોય તો તો પરમાત્માને જ પામ તેની પ્રાપ્તિ થતા પુણ્ય પાપનો હિમાન પૂરો થાય છે

॥ इति अक्षरब्रह्मयोग ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

ॐ

અધ્યાય ૯ મો

હે ગજન! ધૃતરાષ્ટ્ર ! આપનાં ભાગ્યનો પણ પાર નથી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની શાન્તિની ધારા વરસાવતી વાણી સાંભળવાનું આપને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે તે તમારું કેઈ બલવાન પુણ્યનું ફળ છે. હે રાજન! ભગવાન-મુનિરાજ છે તે પોતાનું મૌન તોડે જ નહીં; પણ એક વખત પોતાના સખા અને ભક્ત સમક્ષ તેમજે મુનિવ્રત છોડ્યું એટલે તેમની મમતમયી અને પાપહાગિણી, ભક્તિ-ગંગાને ઝરપાવતી વાણી અટકે કયાથી? હવે તો અર્જુનના મવાત્રની પણ પ્રભુછ રાહ જોતા નથી. તેને હવે પોતાનો અણીને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ભકિત-મળૂનાના કિંમતીમા કિંમતી તમામ રત્નો બનાવી દેવા તૈયાર થયા છે. અહો સૌભાગ્ય ! અહો પુણ્ય ! હે ગજન! સાંભળો. વળી ભગવાન કહી રહ્યા છે: હે અર્જુન! તે આજે મારાં હૃદયને ખોલી નાંખ્યું છે તો હવે હું તને જાનામાં જાતું જ્ઞાન વિજ્ઞાનસહિત કહું છું. કેમકે હું અદેખાઈ વગરનો છે. પરિત્ર છે. પ્યારા અર્જુન! આ જ્ઞાનને પચારીને તું અમગળમાંથી છૂટશે. આ જ્ઞાન વિદ્યાઓમાં રાજ્ય છે. જાની રાખવા જેવી ચીજોમાં પ્રધાન ન પરિત્ર ન હિતમ છે. વળી એ જ્ઞાન અનુભવે

સમગ્રય એવું છે. એ ધર્મયુક્ત અને કર્તવ્યભૂમિકાએ સરળ છે. જે કાંઈ જીવ હવે કહેવામાં આવનારાં જ્ઞાનમાં વિશ્વાસ ન રાખશે તે દુર્ભાગી, જન્મમરણરૂપ સંસારના ચક્રમાં ફેરા ફરતો જ રહેશે.

બ્રહ્મા અર્જુન! અદૃશ્ય સ્વરૂપે હું સર્વત્ર ઓતપ્રોત છું. વસ્તુમાત્ર મારે આધારે છે. હું તેમને આધારે નથી. એટલે કે વસ્તુમાત્ર મારે એધીન છે. હું ઈશ્વર, સર્વત્ર સ્વતંત્ર છું. વળી એક દૃષ્ટિએ જોતાં પ્રાણીમાત્ર મારે આધારે નથી એટલે કે હું મારું યોગ-ઈશ્વર સમજશે તો તને ખ્યાલ આવશે કે હું પ્રાણીમાત્રનું અરણ્યપાપણ કરું છું છતાં પણ અને ક્યાંએ અહંતા કે મમતા ન હોવાથી હું સૌમાં રહેલો છતાં ન રહેલા જેવો જ છું. મારી પ્રકૃતિ પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિનું કારણ છે. હું પ્રકૃતિમાં ઓતપ્રોત છું છતાં પ્રકૃતિ અને તેનાં કાર્યોના શુદ્ધ કે ધર્મથી નિર્લેપ અને નિરંજન રહું છું. પ્રકૃતિને હું નજરમાત્રથી અનન્તવિધ નાચ નચવું છું પણ ભૂમધી પણ, વિરમૃતિથી પણ હું તે નાચમાં તન્મય થતો નથી. એ જ મારું યોગેશ્વર છે જેમ આકાશમાં સદા ગતિશીલ અને પ્રગંઢ શક્તિવળો વાયુ હંમેશાં વર્તે છે તેમ પ્રાણીમાત્ર મારામાં વર્તે છે. આકાશ સૂક્ષ્મ, અમગ, નિર્લેપ અને વાયુનું ઉપાદાન કારણ છે. તેમાં જેમ વાયુ વર્તે છે છતાં તેને-આકાશને તે ખરડી શકતો નથી તેમ પ્રાણીમાત્ર સૂક્ષ્મતમ, નિમગ, નિર્લેપ અને નિરંજન એવા હું-પરમાત્મામાં વર્તે છે. મારાથી તે ઉપજે છે, મારામાં રહે છે, મારામાં મળી જાય છે પણ અને તેમના શુદ્ધધર્મો

કે આ ઉપત્તિ વગેરે કર્મો ખરડી શકના નથી આ છે મારુ યોગૈશ્વર્ય.

હે અર્જુન ! કલ્પના આરંભે મારી નજરમા નથી પ્રકૃતિ આ પ્રાણીના અમુદાયને પ્રકટ કરે છે અને કલ્પના અતે તેજ' મુજબ તે મૌને 'સંકેતી' લે છે બમ મારા અધ્યાત્મપણા નીચે, માગ કાબૂમા રહીને, આ સમસ્ત જૂત-સમુદાયની ભાંજગડ ચલા કરે છે. આ ઉપત્તિ વગેરે કર્મોમા ને કે વિષમતા રહેલી છે, નિર્દયતા રહેલી છે છતાં એ કર્મો મને બાધી શકતા નથી, કેમકે હું તે તમામમા નિર્દોષમાને તટસ્થ રહુ છું, તે કર્મોમા મને લગીરે આસક્તિ નથી. હે અર્જુન ! મારા અધ્યાત્મપણાના જ્ઞેરે પ્રકૃતિ સ્થાવરજંગમને પેદા કરે છે અને હું છું તેથી જગત પગે પગે પગિણામ પામ્યા કરે છે મારી આ " કર્તુમકર્તુમન્યથા કર્તુ સમર્થ " શક્તિને પામશે જાણના નથી. મારી મગનમધી ગૂઢનમ ધ્યાનને તેઓ સમજી શકતા નથી. હું પ્રાણીમાત્રનો મહેશ્વર છું એમ તેઓ કળી શકતા નથી અને પરિણામે તેવા અમુધ લોકો મારા આ મનુષ્યમાને નિરસ્કારે છે. પણ તે મિથ્યારાઓ આમ મને અપમાનીને ક્યા જાય ! તેવાની તમામ આશા, કર્મ, સમજ વગેરે વ્યર્થ હોય છે. તેમનું ચિત્ત જેભાન હોય છે. તેઓ મૂર્છિત કરે એવી રક્ષસી અને આસુરી પ્રકૃતિને વરેલા રહે છે અને આથી સંસારના પ્રયત્ન અને અનન્ત પ્રનાહમા તણાયે જાય છે.

પણ હે અર્જુન ! જેમનો મનોભાવ મોટો છે, જેમનો સ્વભાવ દૈવી છે, તેઓ મને જગદિષ્ઠતા તરીકે, અપિનાશી

તત્વ તરીકે જાણીને એકચિત્તે બંધે છે. તેઓ મારા ઉત્તમ દેવી તત્ત્વના જાણુકાર હોય છે, તેઓ દદ્વતી યાય છે. મને પામવા પ્રયત્ન કરે છે. સદા સ્વરૂપે, શુભે અને કર્મે સર્વત્ર મારુ કથન કીર્તન કરે છે મને પ્રેમથી પગે લાગે છે. મનને મારામાં જોડી મારી આગધના કરે છે. આવા સમજુ જીવો મને અનેક રીતે બંધે છે, કેમકે હું સર્વરૂપ છું.

હું અર્જુન ! હું યત્તસ્વરૂપ છું. પાનની તમામ સામગ્રી પથ્ય મારું જ સ્વરૂપ છે. વળી હું આ જગતનો માયન્નાય છું. પિતામહ છું, સૌનું બરણપોષણ, હું કરું છું; જાણુનાયેઅ હું છું; શુદ્ધિનું કારણ હું છું, ઝંકાર મારુ સ્વરૂપ છે, વેદો મારું રૂપ છે. પ્રાણીમાત્રની ગતિ હું છું, બર્મા હું છું; પ્રજુ છું; સાક્ષી છું; મૌનું રહેઠાણ હું છું. બ્રહ્મા અર્જુન ! હું જ સૌનું સાચુ શરણ અને સાચો મિત્ર છું. જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય હું છું. જગતને રાખનારું બકરીયું હું છું. હું રાનાતન બીજ છું. સૌનો અંતર્યામિ છું. સૂરજ અને ચંદ્રને હું નિયમમાં રાખું છું. વરસાદને પાકવો કે રોકવો તે મારા હાથમાં છે. જીવન અને મૃત્યુ, મત અને અસત-સૌનો નિયામક હું છું.

આમ બ્રહ્મા અર્જુન ! હું જો કે સૌ રૂપ છું પથ્ય જોઓ મને જે કામનાથી બંધે છે તેમને હું તે કામના પ્રમાણે જ ફળ દઉં છું. સ્વર્ગની ઇચ્છાથી મને બજનારને હું સ્વર્ગ દઉં છું. તેઓ સ્વર્ગને બોગથી પાછા સસારમાં આવે છે. કેમકે પાપપુણ્યનો હિમાન પા... .

હું પાપ અને પુણ્ય કૃણ બોગીને તેના ઇચ્છાથી
 વધાયેના છવો નારવાર સસારમા જન્મ કરે છે પણ
 હે અર્જુન ! જેઓ અનન્યમાને મને જ ભજે છે, મારું જ
 ચિન્તન કરે છે તન મન, ઇન્દ્રિયો, ધન વગેરે બધું જ
 મારી સેવામા જોડી દે છે અને આ રીતે જ બાળકની
 માફક દેવળ મારોજ પાનન પકડે છે, ખ્યાલ અર્જુન !
 તેવા પદ્મપદ્મિત્ર પ્રેમી છવોનુ યોગક્ષેમ હું ઉપાડું છું,
 આ છે મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રિય અર્જુન ! માયગ્રાપ તેમ
 પેનાના નાના બાળકના યોગક્ષેમમા સ । દત્તપ્રાપ્ત્ય હોય
 છે, તેઓ જેમ તેમની પાછળ ને પાછળ તેમને સંભાળના
 હોડે છે તેમ હું દુનિયાનો માયગ્રાપ, મળ તેના લાડીના
 બાળકોની પાછળ ને પાછળ, તેમના યોગક્ષેમને ઉપાડો
 ઉપાડો, તેમને સંભાળતો ને સંભાળતો, તેમના પિતમા
 દત્ત-હૃદય ધર્મને, હોંકુ છું હે અર્જુન ! મ્હેરાથી શું
 કાયદો ? એક વખત મારા ઉપર બધું છોડીને મને વળગ
 અને પછી જો પર્જી તો તું મને છોડના ખામશે તોત્પંથ
 હું તને છોડી નહીં શકું ! બ્હાના અર્જુન ! હું પ્રેમ
 આગળ પરવશ છું આ છે પ્રેમયોગનો પ્રભાવ

પ્રિય અર્જુન ! અહીં ચર્ચાને તો અંતકાર જ નથી
 આ તો પ્રયોગ જ છે આ ઉપરાંત હે પાર્થ ! જે
 મનુષ્યો ખીજા દેવોને વિશ્વાસથી વળગીને પૂજે છે તેઓ
 પણ મને જ પૂજે છે પણ તેમની તે પૂર્વ નિધિ વગરની
 છે ખાખ હું સૌ યજ્ઞોના પાત્રે અને માથીકે છું
 વારતાનિક રીતે હું આવો છું એમ તેઓ બંધુતા નથી
 અને તેથી તે નિયારા બટ થાય છે, પણ મારો તો

કાયદો છે કે જે જીતે બળે તે તેને પામે. દેવને ભજનાગ
 દેવને તો મને ભજનારા મને પામે. અને હું અર્જુન !
 તું મારા ભજનની એક ખૂમી બાણ છે ? હું બહારની
 સામગ્રીને ભૂખ્યો નથી. હું તો ભાવનો ભૂખ્યો છું. આથી
 જ્યાં હૈયના સાચો ભાવ છે ત્યાં ખીણું કશુંય ન હોય
 તોપણ હું કેમ ખાઉં છું. જ્યાં ભાવ નથી અને ખીણું
 બધું હોય તો ત્યાં તો હું ફરકતો પણ નથી. હે બ્રહ્મા
 અર્જુન ! અનન્તકાળથી હું ભાવભૂખ્યો હોવાથી, 'કાંઈ
 પવિત્ર પુરુષ જે પ્રેમથી મને કેવળ રૂળ, ફૂલ, પાંદડું કે
 છેવટે પાણી પણ ધરે, તો તે હું સાચે જ ખાઉં છું.' હું
 વિશંભર છું અને આથી વિશ્વની બૂખ માંગું છું. પણ
 મારી બૂખ તો મારો પ્યારો ભક્ત જ - ભાગે છે. હે
 અર્જુન ! મારી પામે તું આજે બહાવ મારું હૃદય
 ખોલાવી રહ્યો છે, હે, સંભળ. જે તારે મક્કા હૃદયના
 મહામહિમાને જોવો હોય, મારી પરમ-કારુણિકતાનો
 જાત અનુભવ કરવો હોય તો તું જે કાંઈ કરે, ખાવ,
 હોમે, દાન દે, કે તપ કરે-જાણ મને હૃદયના ભાવથી તું
 આપી દે, તું ખાલી થા તો હું તારા હૃદયમાં ભરાઈ,
 હે વ્રહ્મા અર્જુન ! હું વિરાટ તારા પ્રેમ આગળ
 વામજોડની તારા જ કલ્યાણ માટે બોખ માંગું છું કે
 હે પ્યારા ! તું મને જાણું છઈ દે. તું જે વિના સંકાયે
 જાણું મને છઈ દેશે તો હું તને મારી જાત આપી છઈશ
 અને તેમ થનાં-તું સુખ અસુખ, કર્મમાત્રના બંધનમાંથી
 , માટે મુક્ત થતું હોય તો આ સમર્પણ યોગ સાધ.

૧૦-૧૧-૧૨

હે પ્રિય ! હું તને જ્યારે જાણુ આવી ખાવી થયા
 હું હું ત્યારે 'તુ અંદર રહેયો મમ' સમજાવે પ્રેમમાં
 આપવા લેવાનું તો કશું હોય જ નથી. કદા હૃદયની
 ત્રિતિની કાન્તિ જ ત્યાં જન્મી છે અને એ મત્સ્યદેહિની
 કાન્તિ મમજથી આવે છે. હે પ્રિય ! એ સાચી સમજ
 આ છે હું પ્રાણીમાત્રમાં અંતર્ગતમાં સમાન છું મારે
 કદા બહાયો કે વેગી નથી. પણ જે મને પ્રેમથી ગ્રાહે છે
 અને મેં છે તે માગમાં પમે છે, તેનામાં હું વશ છું
 તે મને બૂલી શકે તો નથી અને હું તો તેને 'શુ' જ
 કેમ ? વધારે તો શું કહે ? અર્જુન ! બહિર્ભાવો તે ઠેકો
 મહિમા તને સર્વજનપુ કે ગર્ભ કાવ સુધીનો રહ પાંપી પણ
 જો આજે મારે શ-લે આવી મને એમમ ગિરો બજે
 તો તે મધુ છે તેનો સેવાન મગી જાય છે તેનામાં
 ઠીક ઠીક રહેયો મંત હવનો ધર્મને જીપર આવે છે
 આથી પ્રેમમાંમાં કાઈ ખોવાઈ જતો નથી. અને
 જેનામાં સત્ જગતો થયો તે ધર્માત્મા સાય જ ધર્માત્મા
 હ મેશની શાન્તિ મેળવે જ હે પ્રિય અર્જુન ! હાય જિગ્યા
 કરીને તું જગત આગળ વિના સક્રમે જાહેર ધોરણ
 કરજે કે મારો-પરમેશ્વરનો ભક્ત કદી નાશ પામતો નથી !
 મારી તો એ પ્રતિષ્ઠા છે જ પણ તુ-મારો ભક્ત પણ
 જો જનતા મમજ શુદ્ધ બાવે આ પ્રતિષ્ઠા કરીશ તો
 તેનું પાલન કરવા હું સદા અચ્યુત બાવે તૈવાર રહીશ
 પ્રિય અર્જુન ! મારો અચ્ચ પકડીને તો અધમમા અધમ
 હવ હોય તે પણ હિંદાર પામે છે, કેમકે મારો એ
 સ્વભાવ છે કે બહિર્ભાવ આવે ત્યાં હું હવના ધર્મ કરું

કથું જ્ઞેતો નથી. જાતજાત સમજતો નથી. તેની વિદ્યા-
અવિદ્યા, રૂપ કુરૂપ, કથું જ્ઞેતો નથી । કું તો પ્રેમને
જ્ઞેતું છું. તો જો અધમ પણ જીવે જતા હોય તો પછી
હિતમની તો વાત જ શી ? માટે આ ક્ષણમંગુર અને
અદ્યક્ષપ્રદાયી શરીરને તું પામ્યો છે તો મારી મજ્જિ
કર, એટલે કે મારી લગની લગાડ. મારો પ્રેમી થા. મારું
પૂજન કર. મને પ્રણામ કર. સર્વશૂત્રમાં રહેલા મને આ
રીતે સેવીને તું મને જ પામીશ. હે પ્યારા અર્જુન ।
પ્રેમનો પ્રભાવ અને મહિમા શંકાશીલને સમજતો જ
નથી. માટે કથું તેમ કર અને પછી જ્ઞે.

॥ इति राजविद्या राजगुह्य योगः ॥

॥ हरिः ॐ नमः ॥

ૐ

અધ્યાય ૧૦ મો

હે રાજન! હે પુત્રરાષ્ટ્ર! આગલા અધ્યાયમાં ભગવાને
અનુભવયુક્ત જ્ઞાન અને તે જ્ઞાનમાથી પેદા થતી બક્ષિને
વર્ણવી. જેમ જેમ ભગવાનની વાણીનો પ્રવાહ વધતો
ચાલે છે તેમ તેમ મંગાનું મહત્ત્વ ધરતું જાય છે. હવે
તો ભગવાનથી જ કલ્યા સિવાય કંઈવાનું નથી. વળી
અર્જુનને ઉદ્દેશીને પ્રભુ કહી રહ્યા છે કે હે પ્રિય અર્જુન!
તારે મેં જ્ઞાનપૂર્વકની બ્રહ્મિનો નાદિના કલ્પો જે બ્રહ્મિનું
અંકુર વધારે પુષ્ટ, વધારે મજબુત અને પરિણામે અવશ્ય
ફલ આપનારું ક્યારે અને કેવી રીતે થાય તે હવે હું તને
કહું. જ્યાં સુધી માણસ ભગવાનના નિરંકુશ મમત્ર
અંધર્યને વિના ક્યારે સ્વીકારતો નથી ત્યાં સુધી તેની
મક્ષિમાં કુદરતી પ્રસન્નતા આવતી નથી. મારે જેણે
મક્ષિના રસનો સ્વાદ આપ્યો હોય, જેણે મક્ષિનો
સોડાતર મહિમા સમજ્યો હોય, જેણે તે મહિમાને જાતે
અનુભવ્યો હોય, તેણે મને સર્વત્ર નિહાળ્યો રહ્યો. આથી
હવે હું તને ઉત્તમોત્તમ વસ્તુને લગતી વાત કહીશ. તારે
મારા બોલ સાંભળવા ગમે છે એટલે મને કહેવાનું મન
થાય છે. વળી હું તારો હિતેચ્છુ છું. અને જેને જેનું
હિત હૈયામાં વસે તે તો તેની આગળ લક્ષ્ય બોલે જ ને?

હે પ્રિય ! મારા પ્રભાવને જોઈને કે સૃષ્ટિને ઉપજાવનારી
મારી દિવ્યશક્તિની અનિશ્ચયતાને દેવ કે ત્રાપિ કોઈ
જાણતું નથી. દેવ ને ત્રાપિઓ પણ મારા જ સંતાનો
છે. મારા પુત્રો છે. બાળક, જૂનું પિતાની શક્તિનું માપ
કાઢવા અસમર્થ હોય છે તેમ આ દેવો કે મદર્પિઓ
મારું માપ કાઢવા અશક્ત છે. આથી જ કોઈ જીવ મને
આનન્દ, આનંદિ અને સમસ્ત સ્થાવરજંગમ જગતના
મહાન ઈશ્વર તરીકે જાણે છે તેની અગાઉ-મૂર્છા ટેળી
જાય છે. તે તમામ પાપોમાંથી મુક્ત થાય છે.

જો પશી કદાચ પૂછશે કે હું પ્રેમી છું. આપને
લોકના મહેશ્વર તરીકે કેવી રીતે સમજાવું તે. તે
પહેલાં જ હું તને મારું અતિશય મુખ્ય એકાદ્ય કરી દઉં
છું. જો પ્રાણીમાત્રના હૃદયમાં જો જુદા જુદા ભાવો અને
વૃત્તિઓ રહુરે છે. તે તમામ ભાવો અને વૃત્તિઓ
મારે લીધે રહુરે છે. લામસા તરીકે મુદ્ધિ, રાગ,
મોહનો અમાર, ક્રોધ, સત્ય, દમ, શમ, સુખ-દુઃખ,
મય-અમય, ઉપતિ-વિનાશ, અદિસા, સમતા, સંતોષ,
તપ, દાન, મય-અપયસ, આ અને આવા તમામ ભાવોને
રજસાવનારો છું છું. મારી સત્તાને લીધે જો બધાં સત્તામાં
આવે છે, અને આ તો પ્રાણીમાત્રના આંતરભાવોની
વાન ધર્મ, સાત ત્રાપિઓ અને ચાર મનુષ્યો પણ મારા જ
માનમપુત્રો છે. તેમને જો મારી કૃપાદયશક્તિ આપેલ
છે, અને જો કારણે તેઓ આ બધી પ્રજાને સરજી શક્યા
છે, આ રીતે પ્રાણીના આંતરભાવો તથા પ્રાણી કે, અપ્રાણી-
સૌનો ઉપજાવનારો, જાણનારો તથા મારનારો હું હૈં.

હું. ખીજી ગતે કંઈ તો હજી વિવિધેકરે-જૂનો અને
 જૂનોનાં બાવરૂપે પ્રકટ હું, એમર તો નિરોદિત થાઉં છું.
 જે દોઢ મારી આ વિજ્ઞાન અને નિરંકુશ અંધારને
 તાત્વિકતાથી 'ગાળે' છે તેને શુ ક્રણ મજે છે ? પ્રિય
 અર્જુન ! તેવો માણસ અડોલ કર્મચોગી થાય છે આમાં
 જગપણુ શકતે સ્થાન નથી કેમકે તેના ડાહ્યા માણસો
 તો ઈશ્વર જ સૌનો પિતા છે, તે જ સૌનો પ્રવર્તનનારો
 છે એમ સમજે છે અને તેથી ઈશ્વરને ભક્તિપૂર્વક ભજો
 છે તેના ભક્તોના શીવની તને હું શું વાત કરું ? તેમણે
 હૃદય મારામા જડાયેલું હોય છે તેઓના પ્રાણ મારામા
 ન્યોઠાવર થયેલા હોય છે. તેઓ એકમીગતે મારે લગતો
 બોધ આપતા રહે છે. તેઓ હમેશા મારે લગતી વાત
 કરે છે અને હૃદયીને વાત કરતા કરતા તેમના સંતોષનો
 પાર રહેતો નથી. રમનના મેદાનમાં જેમ બાળક તેમ
 તેઓ આ સસાગના ફીડાગણમાં ખુતે દીને નિશ્ચિન્તપણે
 ખેરે છે અને હું ?-જેઓ મને સર્વભાવે પોતાની જાન,
 મોંપી દે છે તેમને હું શુ વળતર આપુ છું ? વ્હાલા
 અર્જુન ! જ પ્રકટ માણસ દોઢિ ઋણ સખતો નથી.
 તો હું ત્રણત્રોકતો નાય-મહેશ્વર શુ માથ બાંધેલું હૃદય
 લઈને જ બેસી ગઈ ? એ કેમ બને ? હું વદાલા !
 જેઓ મારામા હમેશા મનની લગતી લગાડીને દ્રવણ
 પ્રેમના માર્ગ મને ભજો છું તેમને હું નિહાવ કરી દઉં
 છું. તેમને હું એ જાતની સમજણનો યોગ આપી દઉં
 છું કે જેથી તેઓ પાશ્વર મારી કને આવે. મારી કને,
 જીવને સાવનારી સમજણ, હું અર્જુન ! કરોડો રૂપિયા

આપનાં પણ મળતી નથી, એ મમજ તો મારો પ્રસાદ છે. એ બાબત ચીજ નથી. મારી પ્રાપ્તિ કરાવી આપે એની સમજણ આપીને જ હું ચાલકતો નથી. માથુસ જેમ પોનાના, તેમ હું મારા મહિમા પ્રમાણે વતું છું. હે અર્જુન ! તેરા પ્યારા બંધોનાં હૃદયનું, જનમ જનમનું એકફં થયેનું જે અજ્ઞાનનું અધારું છે તેને હું પી ભડું છું. તેમના હૃદયનાં અધાગને નમાવ્યા માટે હું તેમના આત્મામાં પ્રકટું છું. ચમકીયો જ્ઞાનનો દીવો પ્રકટાવું છું, એટલું જ નહીં. તે દીવાને મદ્ય સળગતો રાખુ છું. પ્યારા અર્જુન ! મારી આ દયાની કદર અજાનીને કદી થતી નથી. વડનો મદિમા મેથીની બાહ્ય ભણી શકતી નથી. તેરા પ્રેમી બંધોનાં હૃદયમાં રહેલો હું ત્યારે પીગળું છું ત્યારે તેમની આખમાથી મગાજમનાનાં ઝરણાં દડે છે. અજ્ઞાનનું કાજળકાળું અધારું એ આંસુથી ધોવાઈ જાય છે અને ત્યારબાદ પેલી સાચી સમજની જ્યોતિ તેરા હૃદયમાં પ્રકાશ-પ્રકાશ કરી મૂકે છે. એ પ્રકાશની સ્તિગ્ધતા, શાન્તિ, પ્રસન્નતા, પરમ મુખમયતા ત્યારે અનુભવાય છે ત્યારે મારી નિષ્કારણ કરુણાની કદર યર્ષ શકે છે. હે અર્જુન ! તારો પ્રેમ મને-મહામુનિને પણ, વાચાળ કરી મૂકે છે !

હે ગજન્ ધૃતરાષ્ટ્ર ! ભગવાને તો, આમ કહી મુનિનન જેવું લીધું. પણ હવે અર્જુન ભગવાનને બોલાવ્યા વિના જપે એમ નથી. જે વાત ભગવાને દૂકમાં કહી તેને જ વિસ્તારથી સાંભળવા માટે અર્જુનને હે લાગી. આથી તે પૂછી રહ્યો છે કે હે પ્રભો ! વર્ણોનાં વહાણાં વાયાં આજે ઝગા પશુ આવી વાતો તો આપે

કદી કદી જ નહીં ! આજે જ આપનાં સાચાં સ્વરૂપની મને હવે જાંખી થાય છે. પ્રભો ! આપ પરબ્રહ્મ છો. પરમધામ છો. પરમપવિત્ર છો. આપ સદા હોનારા પુરુષ છો. દિવ્ય અને અજ, આદિદેવ અને સર્વવ્યાપી છો. ઋષિઓએ પણ આપનાં વિશે આમ જ કહ્યું છે અને આપ પે.તે પણ તેમાં સંમતિ આપી રહ્યા છો. આથી આપ જ કહી રહ્યા છો તે સત્ય છે એમ હું માનુ છું. ભગવન ! આપનાં સ્વરૂપને દેવ, દાનવ કે માનવ-કોઈ પૂરું જાણતા નથી. હે પુરુષોત્તમ ! હે જગત્પિતા ! વધુ શું કહું ? આપ જ આપવડે આપને જાણો છો. આપ આપની વિવિધ આકૃતિઓ ધારણ કરી આ જગતમાં રમી રહ્યા છો. આપ આપની અસૌકિક વિભૂતિઓ મને સંભળાવો. મારે આપનું સદા સ્મરણ કરવું છે. ભક્ત થવું છે. કર્મયોગી બનવું છે, તો આપને હું મ્માં ક્યા વસેલા જાણુ ? આપ દૂંકમાં ન પતાવો. રસના દૂયકાથી હવે હું ન ધરાઉં. હવે તો મને રસના સમુદ્રમાં ઝળકારો. હે જનાર્દન ! આપની વિભૂતિ અને યોગ વિસ્તારથી કહો. મને આપનાં વચનો સાંભળતાં તૃપ્તિ જ નથી થતી !

અને હે ભાગ્યશાળી ધૃતરાષ્ટ્ર ! ભગવાન તો પ્રશ્નની જ રાહ જોતા હતા. જ્યાં અર્જુને આ જગતની ઈચ્છા બતાવી ત્યાં તો ભક્તજનહૃદયચિન્તામણિ પરમપ્રભા કહેવા લાગ્યા કે હે અર્જુન ! જરૂર. હું તને મારી દિવ્ય વિભૂતિઓ કહીશ. પણ ફક્ત ખાસ ખાસ વિભૂતિઓ તરફ આંગળી તેટલી ચીંધીશ. કેમકે સ્થાવર અને જંગમ વસ્તુમાત્ર મારો જ અવતાર છે. મારી જ વિવિધરૂપે સ્થિતિ છે.

આથી મારા વિનાગ્રનો તો પારજ નથી જગતના
આણુએ આણુને જીભ પ્રગ્ને અને તે મધા દુઝારો દિવ્ય
વર્ણ સુધી મારી વિદ્યુત વર્ણના મધે તોપણ પાગ આવે
એમ નથી આથી તને ઉપયોગી તેટલી વાનજ
પ્રેમથી કદીશ

હે અર્જુન ! મારી મૌથી મેળી વિદ્યુતિ તો પ્રાણી-
માત્રના હૃદયમાં રહેશે અર્તમાં છે અર્થાત્ તારે જે મારુ
સાચુ સ્મરણ જ કરતું હોય તો જે જે પ્રાણીને છ
જીએ તે તે પ્રાણીની અદ્વ જે એવનદના છે-જે આત્મા
છે તે મારુ સ્વરૂપ છે એમ જાણુ ખીજી મીને પ્રહુ તો
પ્રાણીમાત્રમાં આત્મરૂપે મારુ ચિન્તન કરજો કથાણુ ધમે,
વળી હુ પ્રાણીમાત્રની આદિ, મધ્ય અને અત અવસ્થા
છુ, એટલે કે મમુદમાં જેમ તાગી ઉપત્તિ, સ્થિતિ
અને લય થતા જણાય છે પણ તે મમુદ જ છે તેમ
પ્રાણી-અપ્રાણી સૌના ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય ગાગના
જણાય છે બાકી' હુ જ સૌ રૂપે પ્રકંદ છુ, વર્ણ છુ,
લીન થાઉ છુ

આ ઉપરાંત બાજુ આદિત્યોમાં હું વિષ્ણુ છુ,
ભ્યોતિઓમાં હુ પ્રેમ્પર તાપનગો મુર્ધ છુ, વૃટિ લાવનાર
વાયુઓમાં હુ વિદ્યુદ-ગર્ભ પવન હુ છુ, નદાઓમાં હુ
ચન્દ્રમાં છુ, વેદોમાં હું સામવેદ અને દેવોમાં હું ઈન્દ્ર
છુ, ઇન્દ્રિયોમાં હુ મન છુ, પ્રાણીની ચેતતા હુ છુ,
અગિઆર રુદ્રોમાં હુ શકર છુ, યજ્ઞો પંકજી હું કુબેર છુ,
આઠ વસ્તુઓમાં હુ પારકે છુ, પર્વતોમાં હુ મેરુ છુ,
અગ્નિનોમાં હુ બૃહસ્પતિ છ અને સેનાપતિઓમાં કાર્તિકેય

ધ્રુ, સરોવરોમાં હું સાગર છું, મહાન ઋષિઓમાં હું
 ભૃગુ છું, વાણીમાં હું ઈંકાર છું, યશો પૈકી જપયજ્ઞ
 અને સ્થાવરોમાં હિમાલય છું, વક્ષોમાં ખીંપળ અને
 દેવપિંઓમાં નારદ હું છું, ગન્ધર્વોમાં ચિત્રરથ અને સિદ્ધોમાં
 કપિલમુનિ હું છું, અશ્વોમાં ઉચ્ચૈત્રવા અને હાથીઓમાં
 હું ઔરાવત છું, મનુષ્યોમાં હું રામ છું, આયુષોમાં
 તલસાર અને ગાયોમાં હું કામદુહા છું, સર્ગનશકિનમાં હું
 કામદેવ છું, સર્પોમાં વાસુકિ અને નાગોમાં શેયનાગ હું
 છું, જલચરોમાં હું વરુણદેવ અને પિતરોમાં અર્ષમા હું
 છું, નિપન્તાઓમાં હું યમદેવ છું, દૈત્યોમાં હું પ્રહલાદ છું,
 ગાયત્રીજાતોમાં હું કાલ છું, પશુઓમાં વનરાજ અને
 પંખીઓમાં પતિરાજ ગરુડ હું છું, પાવન 'હરનારાઓ
 પૈકી પવન હું છું, શસ્ત્રધારીઓમાં હું ગમ છું, મત્સ્યોમાં
 હું મમર છું, ઓનરિવનીઓમાં હું બાગીરથી છું, સ્ફટિનો
 આદિ, મધ્ય અને અંત હું છું, વિદ્યાઓમાં અધ્યાત્મ
 વિદ્યા હું છું, વાદ હરનારાઓમાં વાદ હું છું, અક્ષરોમાં
 અકાર અને સમાઓમાં હું હંદ છું, હું જ અક્ષય
 કાળ અને સર્વત્ર હાજર કર્મકલ્પનો દાતા હું છું,
 સર્વસ્વને હરનારું મૃત્યુ હું છું, બાવિમાં જેનો ઉદય થાય
 તેનો ઉદય હું છું, સ્ત્રીઓમાં હું કીર્તિ, ધી, વાણી,
 રમૂનિ, ધારણશક્તિ, ધૃતિ અને દમ્બા છું, સામેમાં હું
 બૃહસ્પતિ અને હોદામાં હું ગાયત્રી છું, માસોમાં માગર
 માસ અને ઋતુઓમાં હું વસન્ત છું, હેતરનારાઓમાં હું
 જુગાર છું, તેજસ્વીઓનું તેજ હું છું, વિજેતાનો જય હું
 છું, ઉદ્યોગીઓનો ઉદ્યોગ હું છું, સાહસિકોનું સાહસ, દુ

હુ, વળી યાદવોમા હું કૃષ્ણ હું અને પાંડવોમા અર્જુન
 હું, મુનિઓમા હું વ્યાસદેવ હું અને કૃતિઓમા શુક્રાચાર્ય
 હું, દડ દેનાનાઓનો દડ હું હું, વિજય ઇચ્છનાગ્ની નીતિ
 હું હું, શુભોમા હું મૌન હું અને જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન હું હું,
 પ્રાણીમાત્રનું બીજ હું હું પ્રિય અર્જુન ! મો વાતની એક
 વાત યાદ રાખ કે મારા વિનાની હોય એવી ગધાર
 જગમ કોઈ ચીજ નથી. હું જ કોઈ કેકાણે આવું તો
 કોઈ કેકાણે મદાન હું કવચિત્ લધુ તો કવચિત્ શુરુ હું.
 ખ્યાગ અર્જુન ! મારી વિશ્વનિનો પાર નથી આ તો મે
 તને કેવળ દિગ્માસૂચન તોનું કયું. પશુ ત્યાં ત્યાં તું
 વિભૂતિ, શ્રી કે બલ જુવે ત્યાં ત્યાં મારો અરા હં,
 મારો પ્રત્યક્ કાર્ય કરી ગ્યો છે એમ અમજાતે.

અગર તો આ બધી ખટપટ પણ શાને ? આ બધું
 જાણવાથી તને કાયદો પણ શો ? આટલું એક દૃષ્ટિએ
 જાણુ મારા એક અશ માત્રથી આ જગતને હું ટેકીને
 ઊભો છું આ મધોષ મારો જ મદિમા છે. જેટલો અર્ધો
 વિસ્તર્યો છે તેના કૃતા અનન્તગણો વધારે મોટા મારો
 મદિમા તારી કલ્પાની બદાર છે પેના ઋષિના હૃદયમાં
 મે સ્તુતિવેનુ વચન તને યાદ દેવડાવુ હું કે ઇત્તાવાન્
 અસ્ય મહિમાઃ અતો હ્યાયૈશ્ચ પૂરુષઃ—આપડો
 આનો મદિમા છે પણ પુરુષ તો એથી પણ વડો છે.

॥ इति विभूतियोगः ॥

॥ परि • • • मस • ॥

ॐ

અધ્યાય ૧૨ મો

હે રાજન્ મૃતરાજ ! આપું જગત પરમાત્માની વિમૂલિ છે. પરમાત્મા પોતાના એક અંશથી જ આખા જગતને ધર્માવી ઊભા છે. એ મુણીને અર્જુન તો ખૂબ જ નવાઈ પામ્યો, આપુ બ્રહ્માંડ પરમાત્માના એક રોમકૂપમાં તરવરી રહ્યું છે એમ જ્યારે તેણે સાંભળ્યું ત્યારે અર્જુનને એ ઇચ્છા થઈ કે ભગવાન જે વાત કહી રહ્યા છે તે કયન જ છે કે પછી કોઈ પરીની વાર્તા જેવી અદ્ભુત વાર્તા જ છે તે નજરેનજર જોવું રહ્યું. સાંભળેવાને નજરેનજર જોઈએ ત્યારે જ પાકી ખાતરી થાય. આથી ભગવાનના અદ્ભુત વિશ્વરૂપને જોવાનો અર્જુનને ઉમળકો થયો અને કોને ન થાય ? આંખ જેટલી વિશ્વાસપાત્ર છે તેટલા કાન નથી. કાનનો સંશય આંખ જ છેદી શકે છે. આથી વિનયનત્ર યજ્ઞને અર્જુન કહેવા લાગ્યો: હે ભગવન્ ! માગ ઉપર આપનો ભારે ગતુમહ છે. આથી આપે આપ પરમાત્માને લગતી ગુલ્ય વાતો મને કહી દીધી. આપની વાણીથી મારી મૂર્છા ટળી છે. આપનામાથી જ સ્થાવરજંગમ જગત પેદા થાય છે અને આપનામાં જ રહી વખત આગ્યે પાછું આપનામાં જ ફીન થાય છે. એ મેં સાંભળ્યું. આપનું

અમૂઢ મહાત્મ્ય પણ સુખ્યું. હવે એક વાત તેટલી બાધા રહી છે. આપે આપને જેવી રીતે વર્ણુવ્યા છે તેવી રીતે એટલે કે આપના ઇશ્વરીયરૂપે આપને જોવાની મને હોંસ છે. હે પ્રભો ! જો આપ એમ માનતા હો કે આપના તે અદ્ભુત ઇશ્વરીય રૂપને જોવાને હું લાયક છું તો હે સમર્થ ! હે યોગેશ્વર ! મને આપના અવિનાશી સ્વરૂપની સ્તુતિ બનાવો. હે જગન્નાથ ! મારો અધિકાર કેવળ વિનંતિ કરવાનો છે. એને માન્ય ગળી તે મુજબ કરવું અગર ન કરવું એ આપના હાથની વાત છે. તો કૃપા કરો અને આપનાં પરમ મંગળ, મદા મહિમાશાળી, હૃદયશાન્તિદાયક, સંશયહારી અને પ્રતીતિકારી સ્વરૂપનાં મને દર્શન કરાવી કૃતાર્થ કરો.

અને હે રાજેન્દ્ર ! હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! જગન્નાથ શ્રીકૃષ્ણે તો, કૃપાશુની માફક સાચવી રાખેલું જીવનમસ્તું ઔદાર્ય, બ્રહ્મા શિષ્યની પ્રાર્થના સાંભળનાવેંત, વહેવરાવેતાં કહેવા માંડ્યું કે હે પ્યારા અર્જુન ! તારી વિનંતિની જ વાર છે. 'હું તો બક્ષાજનનું કંઈપણ છું. ચિંતામણિ છું. જો મારાં સેંકડો અને હજારો રૂપો. અનેક પ્રકારના, દિવ્ય, વિવિધ આકૃતિ અને વર્ણુવાળાં મારાં અમંખ્ય રૂપોને બાળી તું ખુશ થા મારામા રહેલા સુરજ અને ચાંદનાં, વસુ અને રુદ્રનાં, અશ્વિનીકુમાર અને મરુતનાં તું દર્શન કર પહેલા કદી ન જોયેલાં કે ન સાંભળેલાં કરોય. આશ્ચર્યોને તું તારી સગી આંખે જો. મારા શરીરના એક બાગમાં તરસતું આ ચરાચર જગત તું નિહાળ. હે પ્રિય ! આ ઉપરાંત તારે જે કાંઈ બીજું જોવાની ઇચ્છા

હોય તે પણ તું તમ કર. પણ જો એક વાત યાદ રાખ. મારાં બતાવવાં ધારેલાં ઈશ્વરીય રૂપનાં દર્શન તારી આ ચામડાંની આંખે થાય એ અશક્ય છે. તું ચર્મચતુષ્થી એ ન જોઈ શકે. એને માટે દિવ્યદષ્ટિ જરૂરી છે. પણ તું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું. એટલે તને તે રૂપ ધરાઈ ધરાઈને જોવા માટે જોઈતી દિવ્ય નજર હું આપું છું. જ્ઞાતા અજુન ! થાકે ત્યાંસુધી જોજો. મને ઈશ્વરને લગતો યોગ જો. મારું બેહદ પરમ ઐશ્વર્ય જો.

અને હે ગગન ! આપના દુર્ભાગની શી વાત કરું ? આપ આંખ વગરના રહ્યા. મને વ્યાસ ભગવાનની રૂપાએ દિવ્યદષ્ટિ સાંપડી છે. અજુનનાં ભાગ્યનો નો પાર નથી પણ સાથે સાથે હું પણ મહાભાગ્યશાળી છું. મને પણ પરમાત્માનાં આશ્ચર્યમય વિરાટ સ્વરૂપનાં અહીં બેઠાં બેઠાં દર્શન થઈ રહ્યાં છે. હે ગગન ! ભગવાને આટલું કદી પોતાની મહાપ્રેરણા-પરતાની સાબીતી આપી. પળમાં-આંખ મીચાય ને ઉપડે એટલી વારમાં તો હે ગગન ! આશ્ચર્યોની પરંપરા પેદા થઈ ગઈ. પળવાર પહેલાં ત્યાં દેવકીનન્દ શ્રીકૃષ્ણ દત્તા ત્યાં તો પરમ પ્રરૂપ પરમાત્માનો જુમાવિદાર-વિરાટ સ્વરૂપ છું ચર્મગયું. તેમાં અસંખ્ય મોડાં દેખાયાં. દબરો આંખો દેખાઈ. અપાર અદ્ભુત દર્શન થયાં. ત્યાં દિવ્ય આયુધો અને આશુરજો ચમકી રહ્યાં. ત્યાં જુવો ત્યાં દિવ્ય માણાને ધારણ કરનારા, દિવ્ય ગંધર્વી અર્ચિત, તમામ આશ્ચર્યોથી ભરપૂર, અનન્ત અને ગોમેર વ્યાપેલા પરમાત્માને અજુને જોવા. તે પરમાત્માના નેજની શી વાત ? એટલી વખતે આદ્યશમાં દબરો સુર

ગમે અને તેની આમટી જે જ્યોતિ થાય તે કદાચ પ્રભુના તેજની હરીફાઈ કરી શકે ! હે રાગનુ ! પરમાત્માના તે વિગટ દેહમાં-અરે ! તેના એક ગેમરૂપમાં દેવ, મનુષ્ય, કાટ, પશુ, પંખીરૂપે અનન્ત પ્રકારે વર્તેલાયેલુ અદાચર જ્ઞાત્રાંડ, તરવર તરવર થતું પાર્થે બાળ્યું. પદમાભાનો આ મદા મદિમા જોઈને અશ્વત્થામ તો આગો જ થઈ ગયો. તેના આશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો. તેનાં રૂપાં ખડાં થઈ ગયાં. ભગવાનની આગળ જામી થઈને ને પડે પડ્યો. હાથ જોડી તે શરેવા લાગ્યો:—

હે નાથ ! આપના દેહમાં હું અત્યારે ખરે જ ! દેવો અને પ્રાણીઓના સમુદાયને બાળી રહ્યો છું. પેલા કમલપોતિ જ્ઞાને જોઈ રહ્યો છું. અરે ! આ બાળુ મદયિંજોને તો પેલી બાળુ દિવ્ય સર્પોને વિસોડી રહ્યો છું. જ્યાં જોડું, ત્યાં આપનાં હાથ, પગ, મોઢું, પેટ વગેરે જણાય છે. આપને સર્વરૂપે નિહાળું છું. આપનો ક્યાંયે છેડો નથી જણાતો, મધ્ય નથી બાસતું, આદિ નથી દાસતી ! હે વિશ્વરૂપ ! આપ સર્વરૂપે વિલસી રહ્યા છો. ચોમેરથી મુગટ-મદા-ચંપ-ચક્રધારી આપને હું જોઈ રહ્યો છું. ચોક્કિ આપ તેજના પુંજ સમા લાગો છો. પિતા ! સજગના સૂર્ય અને દેદીપ્યમાન પ્રલયોગ્નિ જેવાં આપનાં સ્વરૂપને બાળી-મારી આંખ જંખવાય છે. ખીડાય છે. હવે મને સમજાય છે કે હે નાથ ! આપ અક્ષર છો. આપ જ જંજુવા ચોગ્ય છો. આપ જ જંગતનું બંધારીકું છો. અવિનાશી છો. ધર્મેના સત્તાતન રક્ષક છો. આપને કાલં સ્પર્શતો નથી. આપ સર્વં પરિપક્વ છો.

હે નાથ ! આપને આદિ નથી. મંથ નથી. અંત નથી. આપની શક્તિ અનન્ત છે. આપને હજારો હાથ છે. સૂરજ અને ચાંદ આપની આખ છે પિતા ! જગદળ જગદળ થના અગ્નિ જોવું આપનું મુખ અગ્નિ તેજસ્વી છે. આપના તેજ આપ જગતને તપાની વ્યા છે. નાથ ! પૃથ્વી અને આકાશનો વચખાસો આપથી જ બંધેલો છે. મૌ દિશામાં આપ છત્રકાર રહ્યા છે. જે મહામન ! આપના આ અદ્ભુત અને ઉચ્ચ રૂપ જોઈને તમે કાંઈ હેમત છ ગયા છે.

અંતુ છે મને ધીંગલ રહેતી નથી. અધીરવો હું ક્યારેય પામતો નથી. હે જગન્નાથ! પ્રલયકાળનાં જોરાં, આપનાં ભયંકર દાહવાળાં મુખો જોઈને મને ભ્રમ પેદા થાય છે. દિશા સૂઝતી નથી. શાન્તિ વગતી નથી. પ્રસન્ન થાઓ.

અરે! આ બાળુ વગી ધૂનરાત્રના પુત્રો, શાન્તગો, બીજા, દ્રોણ, કૃષ્ણ તથા અમારા સૈન્યના યોદ્ધાઓ આપના ભયંકર મુખોમાં ઝડપી ગળિયી દાખલ થઈ રહ્યા છે. નાથ! આપના હાંતો તેમનાં માથાંએને કડકડ કડકડ કરીને ચાલી રહ્યા છે. હે ભગવન્! વગી ક્રેટસાકની તો ખોપરીઓ જ આપના હાંતમાં બેસવાઈ રહી છે. પાણીના ધોધો જેમ અનલ સમુદ્રમાં તેમ આ જગદ્ગરી આપના સંગમનાં મુખોમાં વિશીન થઈ રહ્યા છે! હે નાથ! દીવામાં જેમ ઝડપી વેગે પનંગીઆં ઝંપલાવે તેમ પોતાના જ નાથ માટે ઝડપી વેગે આ બધા આપના દેહીપ્રમાન મુખોમાં ઝંખલાવી રહ્યા છે. પિતા! આપની કાગજીમ વસ્તુ માત્રને ધીરે ધીરે પણ દહનાયી ચાલી રહી છે. આપનું ઉમ તેજ જગતને તપાવી રહ્યું છે.

હે નાથ! મને ખતર નથી. કહેા આપ આવાં ભયંકર રૂપવાળા કાણુ છો? હે દેવ દેવ! આપ મનમોહન કૃષ્ણ જ છો કે કાણુ જાણુ-કાણુ છો? ભગવન્! પાપે પડું છું. આપ સર્વભક્ષીને હું જાણવાને ઇન્તેજાર છું. આપની પ્રતિતિને હું સહેજે પામી શકતો નથી. આપ કાણુ છો? આ બધું શું કરી રહ્યા છો? મારાં રોમરોમમાં કંપારી છટે છે. પિતા! પ્રણામ. ખેલો, આપ કાણુ છો?

અને હે રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર! કૃષ્ણચન્દ્રને રોજનો જાણતો હોવાનો દાવો કરતો અર્જુન, અત્યારે નરમ થેસ જેવો થઈ ગયો. ભગવાનને તે જાણતો છતાં ન જાણતો થઈ ગયો! પણે પણે તે મીણની માફક, તવાઈ રહ્યો. તેનો અર્થ એવ, 'સૂરજના તાપથી જરૂરી માફક તવાઈ રહ્યો. પોતાના પ્યારા અર્જુનની આ બયબીન વ્યયિત અવસ્થા જોઈને વિરાટ સ્વરૂપી ભગવાન મેઘગંબીર ધીર વાણીથી કહેવા લાગ્યા. હે અર્જુન! તું મને ઓળખતો નથી હું મહાકાળ છું. કાળનો પણ કાળ છું. મૃત્યુનું પણ મૃત્યુ છું. લોકસંહાર મારી લીધા છે. અત્યારે હું લોકોને ઝડપી લેના તત્પર છું. હે અર્જુન! જ્યારે મારું આ કાલભૈરવ સ્વરૂપ પ્રવર્તે છે ત્યારે આખું જગત મારા કોળીઓ થઈ જાય છે. તારા વગર પણ આ બધા હોનાંગે નથી. માટે કાળચક્રની અણી ઉપર એ બધા ચડી ચૂક્યા છે, જોન-જોતામાં બૂનકોળના અતલ ગર્ભમાં ઓગળી જવાના છે. આથી હે અર્જુન! કાંગારેળ છોક. છોક, કીર્તિ મેળવ. શત્રુને છત સમૃધ્ધ સર્વ્ય ભોગવ. હે અર્જુન! તું શું કાઈને મારી શકતો હતો! તું બધાંને મારી નાંખવાનો એ તો તારો વહેમ છે. અહો તારી મૂડતા! અરે! આ જગતને તો મેં જ પહેલેથી જ મારી મૂક્યું છે. - તું તો માત્ર મારું નિમિત્ત છે, બહાવું છે. તો ઠી. મેં જેને મારી મૂક્યા છે તેને માર. એનો શોક શો? લડ. તું રણમાં છતનાર છે.

અને હે રાજા! અદ્વૈતસ્ય હરતાં, મેઘ ગંબીર અવાજે, દયામય થઈને ભગવાને જ્યારે આમ કહ્યું ત્યારે

તો વળી અર્જુનના હાંડળ મગડી ગયા. દુશના પાનની પેરે તે પ્રાપ્ત થાઓ. અજસિ આકારે તેના દાય ગિણ્યા. તેનું સમસ્ત લક્ષ્ય લગચાન આગળ લગી પડ્યું. તે ખૂમ ખાંચો. તેને હુમો બરડો આપ્યો. નમી નમીને જોમ તેમ કરતાં, મદામદેનને તે મદમદ કંઈ કંઈવા લાગ્યો:-

હે પરમાત્મનૃ ! આપને પગે પડું છું. હે પિતા ! આપના કૃપાગાનથી જગત રાગે છે, આપના ઉપર પ્રેમરાગી થાય છે તે યોગ્ય જ છે. આપના નામસંકીર્તન માત્રથી રાક્ષસી ગાયા દુર ભાગે છે તે કેવળ હૃદયિન છે. આપને સિદ્ધ પુરુષો વન્દન કરે છે તે યોગ્યતમ જ છે. નાથ ! આપને સૌ જ્ઞાને ન નમે ? હે મદામનૃ ! આપ જગતના વડાદા છો. અઘરા કરતાં પણ વડા છો. 'આપ અક્ષર છો. વ્યક્ત, અવ્યક્ત અને તે બેથી પણ પર એવા છો. આપ આદિદેવ, પરિપૂર્ણ અને જગતના બહાર છો. જાણવાયોગ્ય અને જાણ્યકાર પણ આપ જ છો. હે વિશ્વરૂપ ! આપ જ સર્વત્ર ઓગમોત છો. આપ મર્વત્ર ગનિર્ગોચ વાયુ છો. દંડધર ધમધેવ છો. સર્વદાહક અગ્નિ છો. પાશધર વદ્ધુ છો. રસધર ચન્દ્ર છો. જગદ્બીજ પ્રજાપતિ છો. પ્રજાપતિના પણ પિતા છો ! હે નાથ ! સર્વત્ર આપની પાદી બેરેલી છે ! હે પિતા ! હું આપને બીજું શું કરું ? હજારો વાર આપને નમન દો. વળી વારંવાર આપને વન્દન દો. પિતા ! આગળ, પાછળ, પડખે, ઉપર અને નીચે સૌ દિશાએ આપને માનં વન્દન દો. હે અનન્તશક્તિ ! લગી લગીને વન્દન સિવાય મને બીજું કશું અર્જુન નથી.

હે પરમાત્મન ! મેં તો આપને સખા જાણ્યા હતા. આજે મારો એ જમ ભાંગ્યો છે. સખા ગણીને મેં આપને 'હે કૃષ્ણ ! હે માધવ ! હે સખે' એવાં તોછડાં સંબોધનો કર્યા હતાં, પણ નાથ ! હું આપનો આ મહિમા જાણતો ન હતો ! આપને મેં આવું કાં તો ગાદેજગામાં કે કાં તો વદાક્ષના માર્ગ કશું હશે, પણ મને શી ખબર કે આપ આવા છો ? મેં તો આપને વારવાર ખાતાં પીનાં, જીકનાં એસનાં, સૈની સમક્ષ અને એકલા અપમાન્યા છે. અહો મારી મૂર્ખતા ! પિતા ! મેં મૂર્ખે આપનાં હાગીદાર પણ કર્યા છે ! એ તમામ પામર વર્તનની આજે હું મારી ભાંયું છું. આપ જગત્પિતા છો. વિશ્વપૂજ્ય છો. વિશ્વચરુ છો. આપના જેવો કોઈ નથી તો આપનાથી વડો તો હોય જ ક્યાંથી ? આથી હે પિતા ! હવે મારી પામે ખીણું કશું નથી. મારી કાપા આપની આગળ પાધરું છું. આપને પ્રમજ થવા વિનવું છું. પિતા જેમ પ્રમને, સખા જેમ સખાને, ને પ્રિય જેમ પ્રિયાને સહી સે તેમ આપ મને આપનો માનીને સહી સે. કદી ન જોયેકું આજે જોયું ને મારું હૃદય ભપચી ચરકાંપ થયું. હજી પણ મને ડાંડર ઉતરી નથી. પિતા ! આપનું આ રૂપ સંકેપે. પેકું-રૂપમાતૃરીના પિપરમમું, વિશ્વમોહન સ્વરૂપ બનાવે. પ્રમજ આજે હે વિશ્વમર્તિ ! આપનું સૈમનું પરિચિત રૂપ મને બતાવે.

હે સંજન ! અર્જુનની આવી વ્યથિત અને આર્દ્ર પ્રાર્થના માંમળીને ભગવાન પ્રસન્ન થવા. તેને આશ્વાસન દેતાં કહેવા છાયા કે હે પ્રિય અર્જુન ! હું ત્યારે પ્રસન્ન

થાઉં છું ત્યાં આ મારું આ તેનમય, અનન્ય અને અમુક્તી
વિષય માગ અનન્ય બકનોને, યોગમાયાના બને હું
બનાવું છું. બેઠો અમ્યામ, યગ, નય, દાન વગેરે તે દે
માકર્મો છે નોપણ તે હાગ હું એટલો પ્રમત્ત નથી થતો
એટલો પ્રેમથી થાઉં છું. તો તે પ્રિય ! તું મમત નહીં.
મર્દિન ન થા. બવમીન ન બન. શ્રે, ક્રો, પ્રમત્ત મને
વળી હું તને મારું જાણીતું રૂપ બનાવું છું.

આપનું દર્શન તે ગજન ! મહાયોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ
પરમાત્માએ આંખના એક પવકારામાં અર્જુનની દિશ્વદિ
જેથી ક્ષીધી અને પોતાનું રોગરોગનું પગિચિત્ત સૌમ્ય
સ્વરૂપ બનાવ્યું. સૌમ્ય રૂપ બનાવ્યું કે તર્લ અર્જુનને
કળ વળી. તે કહેવા લાગ્યો; પ્રભો ! - બસ. આપનું આ
માનવીય રૂપ જોઈને હવે મને એવ પડ્યું. હવે મને
રાહ વળી. હવે હું દેશજો આવ્યો.

અને તે 'રોગન ! બકવ-સત્ર બગવાન અર્જુનને
સ્વસ્થ થયેલો જોઈને, અભિનન્દન આપેનાં કહેવા લાગ્યા
હે જ્ઞાતા અર્જુન ! 'જોયું મારું રૂપ ? એ રૂપ જોયું
મુકેલ છે. અરે દેવો પંચ એ તપને જેવા મિચારા
હમેશાં દ્રાક્ષાં મારે છે. મારું આ રૂપ કોણ જોઈ શકે ?
વેદાબ્યાસ વગેરેથી 'તો' હું આ રૂપે ન દેખાઉં. હે
અર્જુન ! તે મને જોવા જોયો તેવો જોવા જે કાર્ય ચાહે
તેને માટે એક જ શસ્ત્ર છે, અને તે અનન્યમક્ષિની.
અનન્યમક્ષિનાવથી શુદ્ધ મને જાણી શકે છે. જોઈ
શકે છે; એટલું જ નહીં, સાચી રીતે તે મનમય થઈ શકે

છે. મારે હું પાંડવ ! મને વિશ્વનાથને પામવાની આ રીત
 છે. મારે ખાતર કર્મ કર. મારો આશ્રય લે. મારો પ્રેમ
 ધા. આનંદિત હોડ. કેઈ સાથે પણ વેર ન કર. મોને
 માદ બમ. જે આટલું કરે તે મને પામે.

॥ इति विश्वरूपदर्शनयोगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥



અધ્યાય ૧૨ 'મી'

શ્રી ભગવાને પોતાની યોગમાયાના બળે, વિશ્વરૂપનું આશાસ્ત્ર દર્શન કરાવી અર્જુનને યંત્રે વમરનો કરી દીધો. વિશ્વરૂપ ભગવાનને જોયા બાદ, જાણ્યા બાદ તેના ઉપર પ્રાણિ યપા વિના રહે નહીં, કેમકે દર્શન અને તેમાંય સાચું દર્શન પ્રેમમાં પરિભ્રમે છે, પણ હે રાજન ! અર્જુને તો પરમાત્માનાં બે રૂપો છે એમ માંખતું હતું. એક પ્રત્યક્ષ અને બીજું આપ્રત્યક્ષ. પ્રત્યક્ષ ને આ વિશ્વરૂપ. આપ્રત્યક્ષ તે વિશ્વરૂપના પડદા પાછળ દકાયેલું ઓટસે કે જેની પીઠ ઉપર આ વિશ્વરૂપ બાળી મ્યું છે તે સ્વરૂપ. તો જો બે પીટ્ટી ક્યાં સ્વરૂપની સેવા કરવી હિતકર છે એ એક મૂઝવણ હતી આથી વિશુદ્ધ યથેતાં લક્ષ્યવાળો અને વિશ્વરૂપનાં દર્શને પ્રયાંન યથેથી શુદ્ધિવાળો અર્જુન

જેઓ : સદા એકાગ્રચિત્તે, પરમશ્રદ્ધાથી, અને એવે છે
એટલે કે વિશ્વરૂપની સેવામાં જેઓ, પરમ આદરપૂર્વક
જોડાયેલા રહે છે તેઓ મારી ગણનામાં શ્રેષ્ઠ છે

વળી ઇન્દ્રિયોને કાશ્ત્રુમાં રાખી, સૌ પ્રાણીઓનાં હિતમાં
રહી, બુદ્ધિની બધે સમતા જાળવી, જેઓ મારા અપ્રત્યક્ષ
સ્વરૂપને એવે છે તેઓ પણ અને જ પામે છે, પણ હે
અર્જુન ! આ વર્ગના મંડલોને ભારે મહેનત પડે છે
અર્થાત્ હે અર્જુન ! મારા વિશ્વરૂપના સેવક હો કે
અપ્રત્યક્ષ રૂપના સેવક હો, મારી નજરે તો જન્મે સરખા
છે, જન્મેને છેવટે તો મારી જ પ્રાપ્તિ થાય છે પણ આ
તો રસ્તાની પસંદગીનો સત્તાલ છે, સહેસો અને કપરો એ
બેમાથી ગણત્રીમાજ માથુસે સહેસો રસ્તો પસંદ કરી,
થોડી મહેનતે વધારે લાભ હાવવો રહ્યો તો તે સહેસો
માર્ગ તે આ છે—મારી હવની જાગતી પ્રતિમા જેવાં આ
પ્રાણીઓની સેવા છે.

હે અર્જુન ! જેઓ મારાં હવતાં જાગતાં વિશ્વરૂપના
સેવકો છે તેઓ તો બધાં કર્મો તેના રૂણસહિત, અને સોંપી
દે છે. એકનિષ્ઠાથી તેઓ બધે મારું ધ્યાન ધરે છે.
ધરધરમાં હું જ છું. સર્વત્ર હું જ છૂપાયો છું એવું
જાગ્રત જાન રાખી તેઓ મારી સેવા કરે છે. બસ.
હૃદયની બાવબરી પ્રેમમયી સેવાથી હું તેમને પરવશ થઈ
જાઉં છું. જેઓ મારું જ ધ્યાન ધરે છે, સર્વરૂપે વિસ્તરી
રહેલા એવા મારી જ સેવા કરે છે તેમને હે પ્યારા ! હું
શું કરું છું તેની તને ખબર છે ? હે અર્જુન ! મારી
... તે ... ખનિ ...

તે, જેઓ માનમાં મન પડેવે છે, મારી લગની લગાડે છે, દુઃખ મુદ્દનમાં જ દુઃખ નેઓનો ઉદ્ધારક બનું છે. તને અગર છે ?-પ્રત્નિભાવ આ સંસારરૂપી અમૃદના જન્મે અગ્નિપ્રય પ્રસંગ, વેગીલાં તરંગ હિપર સ્વાર મર્ધ આમથી તેમ અકળાયા કરે છે. તે બિચારાઓને ક્યાંએ આગે મળતો નથી માર દેખાતો નથી ક્યાંયે વગમવાનું સાધન : દેખાતું નથી. મારો મનો બિચારા ગમે ત્યાં ધમકાય છે. પણ મારા પરમપ્રેમી બાળોને હું આ મુનુપુત્ર 'સંસાર શામદમથી મટ કાચકી લઉં છું. મરી છાનીએ હું તેમને બચાડુ છું. નેમના શોક અને મોહને હું પી વનડું છું. તે પ્યારા અર્જુન ! માન અનન્ય નિકતોના ઉદ્ધાર માટે હું સનાતન દીશ લઈને બેઠો છું.

માટે જો તું મારું માનતો દોષ તો બીજી બધી ખટપટ હોડ. તારાં મનને માત્રમાં મૂકી દે. હું જ બધે બધાં રૂપે છું એવા નિઃસ્વચાળી મન કર આમ કરનાં તું મદામદિમારાળી એવા મારામાં જ ત્યારવાદ રહેશે અગર જો આ તને આકરું લાગતું દોષ તો બીજો ઉપાય બતાવું. તારું મન માત્રમાં સ્થિર ન રહેતું દોષ તો તે સ્થિર રહે એવા ઉપાયોનું આચાર્ય કર. તેમનો અભ્યસ કર. એ અભ્યાસરૂપી ઊપાયથી પણ તું મને જ મેળવવાને મંખરો. અભ્યાસમાં પણ તારું ગાડું ન ચાલતું દોષ તો તે પણ જરાં દે. તેના કરનાં પણ વધુ સંદેશો ઉપાય બતાવું છું. તું જે કાંઈ કરે તે તારે ખાતર ન કર, માટે ખાતર કર. કેમકે જે કાંઈ સ્વાર્થને તણને પગથે

કામ કરે છે તેને પણ બક્તની મિદ્ધિ મળે છે અને એરે ! તું સ્વાર્થને છોડી પગથેં પણ કાંઈ કરી ન શકે તો તેનો ખરખરો નથી. ખીચું કાંઈ જ ન કરે તો મારો આશય લેજો. અને જે કાંઈ કરે તેના ફળની તેટલી ઇચ્છા ન રાખનો. આમ કર્મ કરતાં છતાં જો તું ફળનો ત્યાગી થશે તો તને શાન્તિ મળશે. પ્યાગ અર્જુન ! શાન્તિ મિચારી ક્યાંક બદારથી તો આવતી જ નથી, એ તો અંતરમાં પડીપાથરી રહે છે, ક્યને માટે વલખા મારવાની જે આં વૃત્તિ છે તે શાન્તિને દૂર જગાડે છે. તો તું એ વૃત્તિને તિલાંજલિ દે. સાગની જ શાન્તિ તારી કને આવીને બિની રહેશે. તે જ તને વરમાળા પહેરાવશે.

હે અર્જુન ! આ શાન્તિ જેને વરી ચૂકી છે એવા માગ બક્તનાં ક્યાં સદાએ હોય છે તે પણ હું તને સાથે સાથે કહી જ દઉં. જો તું તે સદાએની સાથે તારા હૃદયનો તાજો મેઘવી જુએ તો તને ખબર પડે કે તું ક્યાં બિભો છે. હવે હું તને બક્તની જે નિશાનીઓ બતાવું છું તે બગમર પ્યાન મળજો. એ નિશાનીની રાહ આસનારને મારી પ્રાપ્તિ થાય છે.

હે અર્જુન ! મારો વદાતો બક્ત પ્રાણીભાવના ઉપર પ્રેમમયો હોય છે. તેને તો દ્રેષના ઉપર પણ દ્રેષ હોતો નથી તે સૌનો દોરન હોય છે. દષ્ટ તો તેના હૃદયનો પ્રધાન મુર હોય છે. વળી તેનામાં 'માર્ગ તાર્ગ'નો અછેડો બાદ હોતો નથી. અદકાર તો તેની પામે પણ ફરકતો નથી. અદકાર કે અભિમાનનું તો તેને શ્રદ્ધ કરી મૂકવું

હોય છે. વળી મુખદુઃખની તેને વિદ્યુત કલ્પના દોતી નથી. દુનિયાની ધૂપ-ગ્રાવની રમત તેને બેખાકો છૂટી ચકતી નથી. આથી મુખનું અગત્યનું કે દુઃખનો ઓઝાણો તેને ચતિત હરી શકતાં નથી. દામાનો તો તે અખૂટ બંદાર દોષ. સતોષ તેના આંતર સ્વરાજ્યનો પ્રધાન કાદમારી દોષ છે, તે સદા યોગી ઓટલે કે વિના સ્વાર્થે કર્તવ્ય કર્મમાં યથાવકાશ જોડાયેલો જ રહે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ તેનું મન તેના કલ્યાણમાં રહે છે. તેના નિશ્ચયો હંમેશાં પોતાની દોષ છે. પોતાનાં મન અને બુદ્ધિ ઉપર તે પોતાનો અધિકાર માનતો નથી પણ તે જ-નેતે તે મને માંપી દે છે. આવો બક્ષ મને પ્રિય દોષ એમાં શી નવાઈ?

વળી તે લોકોને ઉદ્દેગનું કારણ આપતો નથી. લોકોની તે પણ ઉદ્દેગ પામતો નથી. પ્રિય અર્જુન! હરખ, અસહિષ્ણુતા, ભય કે ઉદ્દેગ તો માગ બક્ષતને અણુગણનાં જેવાં જ રહે છે. મારો બક્ષ નિઃસ્પૃહ, પવિત્ર અને એકી વખતે અનેક કાર્યોને આદેશવાને સમર્થ દોષ છે. તેને બધા જ પક્ષ પોતાના હોઈને કોઈના ઉપર પક્ષપાત દોતો નથી. તે મનની આધિને બંધકતો નથી. સ્વાર્થો કર્મથી તે અલિપ્ત રહે છે. પ્રિય અને અપ્રિયની કલ્પનાથી તે પર જતો છે અને આથી તેને હરખ કે શોક, ઈર્ષ્યા કે દ્વેષ પ્રવર્તાવી શકતાં નથી. તે તો ગમતું કે ન ગમતું બધું જ દ્રવ્ય હલ્લથી તણ દે છે. તેને અમુક તો મારો શત્રુ કે અમુક તો મિત્ર એવો ભાવ નથી રહેતો. દુન્યવી માન અપમાનની કલ્પનાથી તે ચિંતારી

૧. હંડી ગરમી, મુખદુઃખ વગેરે હંદો તેને મદાત

હી સકનાં નથી. તે બધાંમાં સરખો રહે છે. આસક્તિ તેને વળગતી નથી.

યજ્ઞી મારો બહુ વખોડ અને વખાણમાં હોય કે હરખ કરતો નથી. એની એજે જે કાંઈ આવી મળે તેમા સંતોષી રહે છે. તેને ધરમાં આસક્તિ હોતી નથી. તેની મનિ સદા રિયર હોય છે. જે કાંઈ મારો આવે બહુ હોય તે મને પ્રાણુથી પણ વધારે વહાયો છે. હે અમુર્ત ! બ્રહ્માનાં લક્ષણ કહેવાને બહાને મે તને અમૃતની પ્રાપ્તિના માર્ગ બતાવી દીધો છે. તો મદ્દા રાખ. મારો પાલવ પકડ એ રસ્તે આવ. તારુ કંમ્બાણુ થગે કેમકે તારા હિત સિવાય બીજું કાંઈ ચીજ મારા હેવામાં નથી.

॥ इति मक्तियोगः ॥

॥ हरिः ॐ नमः ॥



અધ્યાય ૧૩ મો

હે ગાળ મુનશઃ ! પોતાના બધાનાં શાં સમગ્રો દેશ
 છે તે આગલા અંત્યાયમાં બગવાને સ્વપ્નમે બનાવ્યું. વગી
 અર્જુનના કૃપાના દેનને સમીને વિચરે પોને વિસ્તરેલા
 છે એ વાતને ખીજી રીતે સમજાવે છે વિશ્વરૂપ પરમાત્મા
 ખે સ્વાપે અર્ધાં વહેંચાયેલા છે. એક મહ અને ખીજું
 એનન એ જ વાતને ખીજી રીતે કહીએ તો પરમાત્મા
 પોને જ ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજરૂપે છે. તે પૃથ્વી ક્ષેત્ર તે શું
 અને ક્ષેત્રજ તે શું વગેરે સ્પષ્ટપણે સમજાવનાં બમવાનની
 અમૃત વામ્બી વડી રહી છે કે હે અર્જુન ! આપણું આ
 જ શરીર છે તેને ક્ષેત્ર કહેવામાં આવે છે. ક્ષેત્ર એટલે
 ખેતર. શરીર અને ખેતરમાં મળું મળનામળું છે.
 ખેતરમાં જેમ ખીજાં બે તેમ શરીરરૂપી ખેતરમાં
 કર્મરૂપી ખીજાં બેગી નીકળે છે. જેવું ખી તેરી ખેત્રી
 તેમ જેવું કર્મખીજ તેવો જ જીવનનો પાક જનખેવો. આ
 શરીરરૂપી ખેતર ને “આ મારું છે” એમ જે સ્વા-
 બાનિકપણે બણે છે તેને ક્ષેત્રજ કહેવામાં આવે છે. હે
 અર્જુન ! આ શરીરરૂપી ખેતરોનો કોઈ પાર નથી. એ
 અસંખ્ય છે. જુદી જુદી જાતનાં છે. બ્રહ્માથી માંડીને
 તે પાસનાં તથાખવાં સુધીનાં પ્રત્યેક શરીરરૂપી ખેતરની

અંદર જે ક્ષેત્રરૂ છે તે દ્રાણુ છે તે તું જાણે છે ? જો તને એક ખોનખી વાન કહું. તમામ ક્ષેત્રોમાં રહેલ ક્ષેત્રરૂ પણ હું જ છું; એટલે કે જેમ વ્યક્તિ અને સમદ્રિષ્ટ શરીર ક્ષેત્ર તે હું છું, તેમ જ પ્રત્યેક ખેતરમાં તેના માલીક તરીકે રહેવો અને વર્તવો ક્ષેત્રસ્વરૂપ પણ હું જ છું. જીવ અને હું જુદા નથી. તો દેહુ દેહુ રહેલા જીવને જીવ ન જાણવો. હું પરમાત્મા જ, મારો પોતાનો જ સ્વભાગ ક્ષેત્ર, મારી પોતાની જ અચિન્ત્ય શક્તિવડે જીવરૂપ યજ્ઞને, ઘટઘટમાં ગૂઢ છું. આથી મારે લગતું જે જ્ઞાન છે તે આ છે. ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રરૂ એ બન્ને પરમાત્મા જ છે. પરમાત્માનુ જ વીર્ય, ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રરૂરૂપે વિભક્ત થયેલું છે. આ સમજને પરમાત્માને લગતુ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

હે અર્જુન ! કાણ જાણે કેમ પણ આજે મને એવું થાય છે કે મારું સમસ્ત હૃદય જ તારી આગળ દાક્ષી નાંખું. હું જ્યારે તારા ઉપર પ્રસન્ન જ થયો છું તો મારા મદિમાને પુરો જાણી જ લે. મેં તને ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રરૂને વિશે ટૂંકમાં કહ્યું. હવે તને બરાબર સમજાય માટે વિસ્તારથી કહું. આ ક્ષેત્ર વસ્તુનાઃ કર્મ ચીજ છે ?-એના કયા કયા પ્રકારો છે-કયા કયા વિકારોથી એ બંરપૂર છે અને એ વિકારો પૈકી કયો વિકાર કયામાંથી પેદા થયો છે તે બધું હું તને કહું. વળી તે ઉપરાંત મેં તને જે ક્ષેત્રરૂ-જીવને લગતું કહ્યું તે જીવ કર્મ ગીજ છે-એનામાં કયો પ્રભાવ છે-એ બધું પણ દો તું જાણીશ. બન્નેને લગતું વિવેચન લેખાબુધી કરવા જાણીશ.

પીને. કેમકે જાણીએએ એ જ વાતને અનેક રીતો
લગાવતી કરી છે. તે બધાની નીચેના દુઃ તને કરી દઈ
છે. શિષ્યે તો બમણી માલક માર્યાની થયું, એઈએ.

આપણું આ શરીર એકંદરે ચોરીસ તરવોનું બનેલું
છે. પાંચ મદામૂતો, પાંચ મુદ્ગમૂતો, અગિયાર હન્દિયો,
આદંકાર, બુદ્ધિ અને પ્રકૃતિ આ ચોરીસ તરવો ઉપરાંત
એ ચોરીસેમાં જોનપોત મેલ્યું અને એ બધાથી દરેક
ગીતે જુદું એવું જીવ-લોચન ચેતન નામનું તત્ત્વ છે. તે
આપણું સ્વરૂપ છે. આ પચીસમા તત્ત્વમાં, આ ચોરીસનો
મેજો છે આ ચોરીસ તરવો જીવના માણસમાં ધ્રુષ્ટા
અને દેવ, સુખ અને દુઃખ વગેરેની વેદના પેદા કરે છે,
એ બધાનો જ મેજો તે મંધાન કહેવાય છે. એ બધાની
અંદર વ્યક્ત થતી જ્ઞાનશક્તિ અને તે ઉપરાંત એ બધાની
ધારણ કરતી જ ધૃતિશક્તિ—આ બધાંય લોચના પક્ષમાં
આરે છે એટલે કે પાંચ મદામૂતોથી માંડીને ધૃતિસુધીનાં
બીસ વાનાં, અંતઃકરણમાંથી ઉપજે છે. આથી તે બધાં
અંતઃકરણના ધર્મો છે. એ પેલાં પચીસમા તત્ત્વ—ચેતન
જીવના ધર્મો નથી—લોચના નથી અર્થાત્ ત્રિગુણ પ્રકૃતિ
એ લોચનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. બુદ્ધિ, આદંકાર અને
પંચ તન્માત્રા એક બાબતથી કાવું છે તો બીજી બાબતથી
કારણ છે. બુદ્ધિ પ્રકૃતિનું, આદંકાર બુદ્ધિનું અને પંચ
તન્માત્રા એ અલંકારનું કાવું છે. પાંચ મદામૂતો અને
અને અગિયાર હન્દિયો એ રૂઢ કાવું જ છે. આ ઉપરથી
તું સમજી શકશે કે લોચનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે, તેના
વિકારો કયા છે, એ કેવું છે. ધ્રુષ્ટા વગેરે વિકારો એમાંથી

પેના થાય છે. આમ મેં તને દોષ કઈ ચીજ છે તે
દુકમાં જતાવ્યું.

હે અર્જુન! હવે દુ તને દોષગ કઈ વચ્ચુ છે-તેનામાં
કેવી અશુભ શક્તિઓ છે તે કહીશ. પણ તે પહેલાં એ
દેવતાનું જ્ઞાન કયા ઉપાયોથી મને છે તે જણાવીશ. કેમકે
એનાં જ્ઞાનનાં સાધનો જેની પામે નહીં હમે તેને એનું
જ્ઞાન થશે નહીં-થાય તો તે પોપટિયુ જ હશે. અનુભવ
સ્વરૂપ જ્ઞાન આ સાધનોને જીવનમાં પચાવી નાંખવાથી
આવે છે. આથી જેણે દેવતાનું સ્વરૂપ અનુભવવું હોય,
તેના પ્રભાવને જાળીને જીવનમાં તે છતો કરવો હોય,
તેના ઉપર ઉપકાર કરવા દુ તને સરજ્ઞાનમાં તે જ્ઞાનનાં
સાધનો કહું છું.

એ દેવતાને જાણ્યા મોટી પહેલાં તો અમાનિતાની
જરૂર છે. પ્રતિજ્ઞાને ખાતર પોતાનામાં પૂજ્યપણાનું
અભિમાન ગળી દુ સીધાં જિયો છું એવો જે ખોટો
અને દયાજનક ખ્યાલ તેને માનિતા કહે છે. તેનો અભાવ
એટલે અમાનિતા. હે અર્જુન! જ્યાં મોં મરખાં છે-કેમકે
સૌમાં દુ હિંસ જ મરખાં છું-માં જિયો દેખું અને
નીચો કેળું! જિગનીચનો એટલો બધા ગણનાગના જેવો
આપણે તો માણો જરૂર એમ નથી. જે પોતાને હોંચ
માને છે અને ખીજને નીચ મમજે છે તેના જેવો નીચ
તો હિંસો કર્મને મોખીએ તોય ન મરે! તેનો મહત્ત્વ
પ્રતિજ્ઞા જીવનમાં ગેદલા મને-કરિને થા કરે છે અને
મને કરિને થા કરનાર-મારું જૂન કરનારનો દારો
કરિની વરે! અથી જેણે આ દોષમાં ગેદલા મને

જાણ્યો છે તેણે તો અમાની ન્દેનું, માનદ થવું. આમ
 કંઈને તે જાને સૌનો માન્ય થશે. ખીજું તેણે પ્રભુને
 દબને ફગાવી દેવો. જેણે ન દોષીએ તેણે પોતાને
 બનાવવાનો પ્રયત્ન એટલે દબ. સામ, પૂન કે કીર્તિ માટે
 માણસ વેપ, આપ, દિવા કે અતુરી વગેરેનો આશ્રય
 હઈ પોતે જેવો નથી તેવો પોતાને જગત સમજા રજૂ
 કરે છે તે દંબ છે. પોતે જેવો નથી તેવા પોતાની જનને
 ચીતરે તોય તે તેવો થવાનો નથી—આ સત્યને-તે મૂંઝાણાવી
 નાંખવા મથે છે; પણ તે પ્રિય અર્જુન! સત્ય કદી
 મૂંઝાણાવું નથી. મત્ય તો સાચું સાદુકાર છે. હંધટે એ
 નિર્દોષ બાવે જનને પ્રકટ કરી સમર્થિત કરે છે. આથી
 દંબ રાખવાની જરૂર નથી. કેમકે દંબ એ જૂઠું છે. જૂઠું
 છતવું નથી, અને સત્ય હારવું નથી. આથી સત્ય જે
 માણસનો કુદરતી સ્વભાવ છે તેને દાંડા દેવાની ચેષ્ટા
 કરવી એ તો ખીત બસવા જેવું છે. આથી સમજી
 માણસ દંબને ફગાવી દે, અને પોતે જેવો છે તેવો દરેક
 રીતે પોતાને સમજે અને રજૂ કરે. ત્રીજું સાધન અદિસા
 છે. કોઈપણ પ્રાણીને મન, વાણી કે કાયાથી દુઃખી
 કરવાનો કોઈનો હક્ક નથી; કેમકે સૌને જીવવાનો એક
 સરખો હક્ક છે. આથી જેણે મને જેવો છે તે તો સૌના
 ઉપર ચાહના રાખે. કોઈને દુઃખી ન કરે. કોઈને દુઃખી
 કરનાર જાને મુખી થતો નથી. આથી અદિસાનું પાલન
 એ તો નર્યો સ્વાર્થ જ છે. આ ઉપરાંત જેણે મને બધાં
 દેવમાં જેવો હોય તેણે દામાશીલ થવું એટલે કે સૌ
 પ્રાણીઓના અજાનજન્ય અપરાધને પ્રસન્ન હૃદયે ગણી

જવાની વૃત્તિ કેળવવી. મારા તરફ જોઈને પણ તેણે તો દામા કેળવવી જોઈએ. હું ઈશ્વર દરેકના એટલા બધા અપરાધો રોજ માફ કરું છું કે જે તેની સજા કરવા જાઉં તો કોઈ જીવ જીવતો ન રહે! પણ મારું હૃદય જેમ મોટું છે તેમ મને જેવા-અનુભવવા નીકળનારનું પણ વિશાળ હોવું ધટે. એમાં ખોવાનું કશું જ નથી. મેળવવાનું બધું જ છે, આથી દામા-પ્રેમની અનિવાર્ય પ્રત્યક્ષિ હોવી ધટે. તે ઉપરાંત તેવો સાધક મન, હૃદય, વાણી, કર્મમાં સરળ હોવો જોઈએ. વાકાપણની જગતમાં જરૂર નથી આથી સાધકે તો સાચ જોટલા સરળ અને નિષ્પક્ષ રહેવું ધટે. તે ઉપરાંત ગુરુની સેવા કરવી ધટે. તેના તરફ અતૂટ આદરભાવ રાખવો જોઈએ. જે શરીરના કેદખાનામાંથી છૂટવાનો ઉપાય બતાવે, તે કરુણાનિધાન ગુરુની પ્રેમમયી સેવા સિવાય, જીવતો ઉધ્ધાર, હું કેવી રીતે કરી શકું? વળી તેવો સાધક મેલો ન હોવો જોઈએ-દરેક રીતે તન, મન, વાણી, વ્યવહારમાં ચોક્કસ હોવો ધટે. મેલોને તો નરકમાં પણ સ્થાન નથી. જે માણસ ચક્રિ મેલ સધરે તેના જેવો દયાપાત્ર બીજો કોણ? બહા! તિજેરીમાં તે માણસ સોના, રૂપા, હીરાના દાગીના મૂકે, કે બહારનો મેલ અને કચરો મૂકે? દૈવાની તિજેરીમાં તે ભગવાનને મૂકે કે દુનિયાનો મેલ મૂકે? આથી ચોક્કસ એ તો માણસમાં કુદરતી હોવી ધટે. એનો ઉપદેશ આપે પડે તે પણ માણસને શરમાવનારું-હોવું જોઈએ! તેવો માણસ સ્થિર હોવો જોઈએ એટલે કે વિધો આવે તોપણ ઉત્તમ કાર્યમાંથી તે ચળતો,

વિદ્ય આરે તોપણ દેખનાઈ ન જતા મ ઈર્ષ્યા નિંદાપૂર્વક મલમ્લ દોષો જોઈએ વળી તે દગમ લેખાએ રી વાનોમા મનની પ્રાણિ વગરનો દોષો જોઈએ, એવે કે જોતે લોકો અને શાસ્ત્રે નકાર્યા દોષ એવા વિશ્વભાષી તે દમિય માટે નિરૂપ થએતો દોષ

વળી જે જનનો અનુભવ ઈચ્છા ઇચ્છેતો દોષ તેજે જે પાપો પાપો છે તેમાં તૃપ્તિ ન ગણવી અદકાર ન ગણવો જન્મ-મૃત્યુ-જરા-વ્યધિ-દુષ્ણ અને દેવતુ તેજે મદા સર્વત્ર અનુમધાન ઇચ્છું અર્થાત્ આ બધી વસ્તુ પ્રાણીમાત્રને માટે માધાન્વ્ય છે માટે અને પણ મ્હી એનો અનુભવ થશે, આથી માટે ગમગવાની જરૂર નથી કેમકે જે મૌને મગ્ધુ છે તેમાંથી લૂ મારી બાદમાંથી કેવી રીતે ઇચ્છું ? તેમાંથી છટકું કેવી રીતે ? છટકવા કરતા તો બહાદુરીથી તેનો આમનો કરવો એ જ યોગ્ય છે, આથી માટે અનુભવ કન્વાની ઇચ્છા ગમનારે જન્મમૃત્યુ વગેરેથી છાજવાની ઇચ્છા ન ગણતા, જન્મેલા હોઈને એ બધું અપરિદાઈ છે એમ સમજી, તેમને અનુકૂળ થઈ વિશ્વનાત્રને અનુકૂળ થઈ મહાપરંપર યતુ-તેમા વિગ્રેમ પેદા ન કરવો-એ વિવેક છે

વળી પુત્ર, પત્ની, ધર, ધન, ચાકર, વાડી વગેરેમા અનિ રનેદ ન રાખવો તેમનામા ત-મથના ન ગણવી કેમકે એ તો ધામનુ તાપડુ છે, ખેરના લાકડાનુ તાપડુ નથી ! ભારે હડીમા ધાસના તણુખલાનુ તાપડુ મ્યા મુધી પે ? થોડો વાર ચમકી, મહેમ દ્રઢ આપી ન એ મિચારુ ઝોનવાઈ ગય છે, એના કરના તો

ખેરનાં લાકડાંના અગ્નિની માફક લાંબો કાળ હડી ઉગાડે એવા મહાનલને ચરણે જવું. જેણે સ્વરજ અને ચાંદને આમની અટારીમાં સળગાવી મૂક્યા છે તેની ઝોયે બરાવું. તેની હુંફાળી મરમીથી જીવનની જડતા ઓસરી જશે. વળી ગમતું ન ગમતું જે કંઈ આવી પડે તેમાં મનની દાંડીને સ્થિર રાખવી કેમકે અસ્થિર મન રાખવાથી કરો અર્થ સરનો નથી. જેને ગમે હરખાવી શકે, તેને અણુગમે હરખાવી શકે. પણ જે એમ જાણે છે કે સાચો આનંદ તો મારામાં જ છે, તેને બહારના પદાર્થોના સંબંધથી પેદા થતા ગમે અણુગમે ઉપર તટસ્થતા આવી જાય! તું એવો તટસ્થ થા !

વળી હે અર્જુન ! તને ગુણ વાત કહેવાઈ જાય છે. આ બધું અને હજુ તને જે કહેરા છઠ્ઠું છું તે બધું જે તારે વિના મહેનતે મેળવવું હોય, તો મારા ઉપર તારી એકનિષ્ઠ ભક્તિ હો ! સતીની જેમ પતિ ઉપર હોય તેવી ભક્તિ જે તું મારા ઉપર રાખશે તો આ બધું તને આપોઆપ આવી મળશે. ગ્રેમને માટે કોઈ વસ્તુ દુર્લભ નથી. ખેર ! મને જાણવો હોય, તો ભક્તિમાન થા. એકાન્ત દેશનું સેવન કરવાની તું ટેવ પાડ. પામર પ્રકૃતિના માણસોના સમુદાયમાં બળવા તું નારાજ દજો ! હમેશા જાતને લગતું જે જ્ઞાન તેમાં તું નિષ્ઠા કેળવજો અને જગતના વિવિધ તત્ત્વોનાં ચચાર્ય જ્ઞાન માટે તું શાસ્ત્રોત્તં અવલોકન કરજો. બસ. અમાનિતાથી માંડીને તાર્ત્વિક જ્ઞાન માટે શાસ્ત્રાભ્યાસ સુધીની, ક્ષોત્રજ્ઞને જાણવા માટે, દેયાંની પૂર્વભૂમિકા છે. એને હું જ્ઞાન કહું છું; આ સિવાયનું એનાથી ઉત્તરું જે છે તે અજ્ઞાન છે.

દે અર્જુન! નાગમાં કે ફાઈનામાં પગ આ નાવ
 રિધર ચાપ કે પેચો ઘટઘટમાં વમનો, હૃદયમૃદામાં બેડેતો,
 દ્વિયોના વિાવનમા બેસનો, જનને વિમગીને અજ્ઞયરિત
 આચરનો, ચેતનકેમરી દેખા દે છે. તેની મદાત્રિમાગાળી
 અમય ગર્જના તે વેળા મંગળાય છે. તેનો અનિદુષ્ય
 પ્રભાવ તે વેળા મમળાય છે. ઘટઘટની હૃદયદંડનમાં
 વિમગ્નતા તે ચેતન કેમરીની તને દવે હું ઝોળખ આપું
 છું. પ્યાગ અર્જુન! તારી મમજા હું બજાય-મય,
 પગધીન છું. મને પ્રેમ બસાવ તે જાડું સપટ કગારી દે
 છે. અતજા આગળ હું કંજૂગનો કંજૂમ છું; બજા
 આગળ તો હું હૃદગનો હિદાર છું. તો શે અર્જુન! જુદાપ
 એટલુ જુદા આજે મેં-પરમામાએ-હૃદયની નિર્મેરી તને
 મોંપી દીધી છે. જો પેવા પરમહૃદય આકાશમાં સદા
 વિદાર કરતા ચેતન કેમરીની તને ઝોળખ કમળું છું.
 જોને એની ઝોળખ થઈ તે અમર થઈ જાય છે. અમૃત-
 ભોગ ભોગવે છે.

તે ચેતન આત્માનું કેલ્પણ કાગળ નથી. તે પ્રકૃતિ એ
 નથી-પ્રકૃતિના જુદા વગેરે વિકારાય નથી. તેનું સ્વરૂપ
 જુદા છે. અપરિચિત છે, તે નિત્ય છે. - પ્રકૃતિ વગેરેથી
 પર છે. તે સદા હોનાડું છે. અપચિત્તાથી છે. આ છે
 તેનું સ્વરૂપ. હવે હું તેનો પ્રભાવ દેહું છું.

૧. તે ક્ષેત્રજ્ઞ ચોમેર હાથપગ છે. ચોમેર તેનાં નયનો,
 મસ્તકા અને મુખ છે. ચારે કાર તેના કાન છે. જડું
 ઘેરીને એ ઊભો છે; અર્થાત્ એ ક્ષેત્રજ્ઞ સ્વરૂપે અંદર-
 બહાર અને નિરંતર બરપૂર છે. એ અંતર્યામિ છે અને

સર્વસ્વરૂપ હોઈને ઘટઘટમા દેખાતાં હાથપગ વગેરે પણ એનાં જ છે. એ જ જુદી જુદી પ્રકૃતિના સંયોગે જુદો જુદો ભાસી રહ્યો છે. -

વળી આ ક્ષેત્રગુને કાઠપણુ ઇન્દ્રિયો નથી. સ્વરૂપે એ ઇન્દ્રિય વિનાનો છે; પણ ઇન્દ્રિયોની પોતપોતાના વિષયને પ્રકાશિત કરવાની જે શક્તિ છે, તે તેમને આ ક્ષેત્રનું પામેથી કુઝીની મળે છે. એ સૌનું જરણપોતણુ કરે છે છતાં એને ક્યાંય વળમણુ નથી. એ સ્વરૂપે ગુણોથી અક્ષિપ્ત છે; એટલે કે એને સત્ત્વ, રજઃ અને તમ નામના ત્રણ ગુણો અને તેનાં શરીર વગેરે કાર્યોનો સ્પર્શ પણ નથી અને છતાં તે તે બધાંનો એટલે કે પ્રકૃતિ અને તેનાં કાર્યોનો અનુભવ કર્તા છે. હે અર્જુન! તુ એને સોનીની એરણુ જેવો જાણુ. જડું એના ઉપર ટિપાય છે પણ એ ટિપાનો નથી. એ કૃતસ્થ છે. વળી ગ્રાણીમાત્રની અંદર અને બહાર એ પગિપૂર્ણ છે એક આદુ પણ એના મિલાવતું નથી. એ જ સ્થાવર સ્વરૂપે છે; એ જ જંગમ સ્વરૂપે છે. ક્યાંક સ્થાવર તો ક્યાંક જંગમરૂપે વિસ્તરેલો આ ક્ષેત્રગુ અતિ સૂક્ષ્મ છે. એ સૂક્ષ્મ છે તેથી પકડાતો નથી. એ નથી માટે પકડાતો નથી એમ નથી; પણ એ છે અને બહુ જ બારીક હોઈને આપણી પામે જે સાધતો છે તે એને પકડવાની ચોખ્ખના ધરાવનાં નથી અને આથી તે પકડાતો નથી. જે મેલા હૃદયના છે તેને માટે આ ક્ષેત્રગુ ખૂબ આવે છે. જે ચોક્ષ્યાં દેવાના છે તેને માટે એ તેમની જાન કરતાં પણ વધારે નહક છે; એટલે કે ચોક્ષ્યાં હૃદયમાં એ જણાય છે, મેવાંમાં એ

જાણે નથી. એ પ્રાણીમાત્રમાં એકરસ અર્થક મરારે બરચક છે પણ જાને જ્યાંમાં જુદો જુદો દોષ એમ દેખાય છે. આ જાણવાપોઅ ક્ષેત્ર પ્રાણીમાત્રની કબિ, રિધિ અને લયનું કારણ છે. એ જ્યોતિષોની પણ જ્યોતિ છે એકલે કે એ ચૈતન્યકાળી પ્રકાશ દેખાતિ સુગત માંડ વગેરેની જ્યોતિથી એની જ્યોતિ પર છે. એ અંધ-કારથી પર છે અર્થાત્ ચેતનસ્વરૂપ દોષને જડ પ્રકૃતિથી અજાણ્યો છે. ટૂંકમાં હું અર્જુન! અમાનિતા વગેરે જ્ઞાન, એ જ્ઞાનથી જાણવાપોઅ જે આત્મા અને આત્માને જાણવાથી જાણું કારણ જે મેદા-એ મરે વસ્તુ સૌનાં દેવામાં વમે છે. જ્ઞાન, જ્ઞેય અને જ્ઞાનદ્રવ્ય મેદાવા બદલ બદલવાની જરૂર નથી. કાનૂરી પોતાની દૂરીમાં જ છે એ જાણુનો મૂળ જંગલે જંગલે રાને બમે ?

હું અર્જુન! આમ મે તને જ્ઞાન, જ્ઞેય અને ક્ષેત્ર વિષે ટૂંકમાં કહ્યું. આ જાણવાથી જાણકાર માણ જાણને-સ્વરૂપને પામે છે પણ એકલો જાણકાર નહીં પામે. જાણકાર હવરાંત જે માણ બકત છે તે જ માણ સ્વરૂપને પામે છે.

હું અર્જુન! ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રક કહો કે પ્રકૃતિ અને પુરુષ કહો, નામમાં તેલો ફર છે; અર્થનો ફર નથી. આ પ્રકૃતિ અને પુરુષ એ જને મારી શક્તિ છે. આથી મારી માણક એ જને પણ અનાદિ છે; પણ જનેમાં મેં ફર એ રાખેલો છે કે પુરુષ-દોષ નામની મારી જે શક્તિ છે તેમાં પરિણામ થતું નથી. તે સદા એકરસ રહે છે. તેમાં સત્તા અને ચૈતન્ય એમ બે રીને હું રહેલ છું.

જ્યારે પ્રકૃતિને મેં પરિણામી કરેલી છે. તે જડ છે, એકરસ નથી. તેમાં ફક્ત મારી સત્તા જ પ્રકટ દેખાય છે. આ દુનિયામાં દેખાતા પદાર્થો અને ગુણો પ્રકૃતિમાંથી પ્રકટે છે; એટલે કે કાર્યકારણ ભાવે પ્રકૃતિને મેં પ્રવર્તાવી છે અને તે પ્રકૃતિનો ઉપભોગ-સુખદુઃખનો અનુભવ મેં ક્ષેત્રરૂપે સુપરત કર્યો છે. અર્થાત્ પ્રકૃતિ બોમ્બ છે; પુરુષ બોક્તા છે એમ જાણજે. જે જીવ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ વિસરીને પ્રકૃતિ જ મારું સ્વરૂપ છે એમ માની પ્રકૃતિને વળગીને પતે છે, અને પ્રકૃતિને ભોગવે છે તે સારી નરસી યોનિઓમાં વારંવાર જન્મે છે. આ ગુણોમાં આસક્તિ પુરુષના જન્મમરણનું કારણ છે. જે ગુણોમાં આસક્તિ વગરનો છે તેને જન્મમરણનું કારણ રહેતું નથી અને આથી જે પુરુષ પૂર્વનાં કર્મને લઈને આ દેહ પામ્યો છે પણ જ્ઞાનનાં બળે જોણે સંચિત અને ક્રિયમાણ કર્મોને વાંઝિયાં બનાવ્યાં છે અને પ્રારબ્ધ કર્મને જે વિના રાગદ્વેષે ભોગવી રહ્યો છે તે પુરુષ દેહમાં રહ્યો છતાં દેહથી પર છે. તે કર્મમાત્રનો કેવળ સાક્ષી જ રહે છે. તે જ પરમાત્મારૂપે પ્રકટ થાય છે. જે માણસ આમ પ્રકૃતિ અને પુરુષને જોણે છે તે દરેક રીતે કર્મમાં વર્તતો છતાં જન્મ પામતો નથી, કેમકે તેણે જન્મની જડને ડાખી દીધી છે.

ધ્યાન, જ્ઞાન અને નિષ્કામ કર્મયોગ આ આત્માનાં આવાં જ્ઞાન માટે સાધનરૂપ છે. આ ઉપરાંત જેને ધ્યાન, જ્ઞાન કે નિષ્કામ કર્મયોગને લગતી સમજ નથી એવા પુરુષો પણ જે યોગ્ય વ્યક્તિ પાસેથી આત્માને લગતું

માયુ શ્રાવ્ય છે, તેમા શ્રદ્ધા વાળી તે પ્રમાણે વર્તે તો તેઓ પણ અતઃના મેલ વિનાના થાય છે; તેઓ મોતને ઓળંગી જાય છે ।

હે અર્જુન ! જે મોતને ઓળંગી જાય છે તેવા ધન્ય પુરુષની મમજ કેવી થાય છે તે હું તને સમજાવું. તેઓ માણુમ મમજે છે કે ગ્યાયર કે જંગમ વસ્તુમાત્રની તત્પતિ, દેવ અને દેવતાના અજ્ઞાનજન્ય મયોગથી થાય છે. તુ પણ તેમ જાણુ તેવા માણુમ નાશવંત પ્રાણીઓમાં અવિનાશી ઈશ્વરને મદા ગિજેવા જુએ છે; અને અર્જુન ! તે જ માણુમ સાચું જુએ છે । વિનાશીમાં અવિનાશીને નિદાણવો એ જ ભુવિનું કૃષ્ણ છે; અને જે દેહમાત્રમાં રહેલા મમરસ ઈશ્વરને માણા જુએ છે તે જાને જાનની દિમા'કરો નથી. કેમકે સર્વત્ર તેની જાન જ વ્યાપેલી છે એવો તેને અનુભવ થાય છે. આ અનુભવથી તે પરમગતિને પામે છે. તેઓ માણુમ કર્મોના ઉપર પોતાના અદ-મમની છાપ મારતો નથી. પ્રકૃતિ કલ્યાણોક્તા છે, હું આત્મકર્મીય નથી અને બોક્તા પણ નથી એવી તેને પ્રતીતિ થાય છે. આવો માણુમ આગ્નીમાત્રની પૃથક દસ્તીને પરમાત્માની દસ્તીમાં ઓળપોત જુએ છે; એટલે કે પરમાત્માની દસ્તી જ જુદાં જુદાં પ્રાણીઓ કે વિલમ્બી સ્ત્રી છે એમ મમજે છે. પરમાત્મામાંથી જ આ બધો વિસ્તાર છે એમ તેને જાન અનુભવ થાય છે. આ અનુભવથી તેને જીવનાં હંવત જલ્લભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે કે જે કે પોતે પરમ પૃથ્વી છે એમ તેને સમજાય છે.

..... જરૂરતા અને મહિમાનો પાર નથી એમ

તેને સમગ્રય છે. જ્યારે બ્રહ્માત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે સમગ્રય છે કે હૃદયમાં રહેલો પરમાત્મા અવિનાશી છે અને તે જ મારુ સ્વરૂપ છે; કેમકે આ પરમાત્મા અનાદિ છે અને શુણના સબધથી ગ્રહિત છે. આ અનાદિ અને નિર્ગુણ હોવાથી જીવાત્મારૂપે સમગ્રતો મારો પન્મત્મા શરીરમાં રહ્યો છતાં કાંઈ કરતો નથી અને આથી જ તે લેપાતો નથી. જે એમ સમજે છે કે હું મારું હું તે ખરડાય છે. આકાશ જેમ સર્વવ્યાપી અને બારીક છે તેમ આત્મા સર્વવ્યાપી અને સૂક્ષ્મતમ છે જેમ આકાશ બધે રહેતું હોવા છતાં ક્યાંયે લેપાતું નથી તેમ ઘટધટમા રહેલો સૂક્ષ્મ આત્મા તે તે દેહના શુણ, કે કર્મે, કે ધર્મે લેપાતો નથી. વળી તેવાને તો એ સમગ્રય છે કે આ આત્મા ચેતન સ્વરૂપ છે એક સૂર્ય જેમ સમસ્ત જગતને પ્રકાશિત કરે છે અને છતાં જગતના ધર્મોથી તે અલિપ્ત રહે છે તેમ એક આત્મા ઘટધટને સર્વ રીતે પ્રકાશિત કરે છે છતાં ઘટધટના ધર્મોથી તે લેપાતો નથી. જમ. હે અર્જુન! ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞના આ બેદને સમજતી 'નગરે જાણુવો' રહ્યો. પ્રાણીનો પ્રકૃતિમાંથી મોક્ષ કેવી રીતે થાય છે તે સમજતી આંખે જોવું રહ્યું. જે આમ જુએ છે તે મુક્ત થાય છે. સમજતી કિંમત છે; અનુભવતી કિંમત છે; દૃષ્ટિની કિંમત છે. 'આત્મ' જાણી, સમજી, અનુભવી તું પણ મુક્ત થા. સદેહે મુક્તપણાનો ઉત્સાહ અનુભવ!

॥ इति क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

ॐ

અધ્યાય ૧૪ મો

હે રાજા ! બગવાને આમના અધ્યયના આદાર્યની
મીમા બનાવી વિશાલ કે બમ્બ, ઝાડની સમ ૧ પણ
બગવાન આ ગદ્યજ્ઞાનની મજ્જા-નિત્યેગી-એ તના નથી
હે રાજા ! આજે તો બગવાન હવે એક પછી એક
-દ્રવ્યનો ઉત્તર જળનાએ જળ્ય છે મોઘ્યતુ મ । મોઘ્ય
તેમનુ દાન પણ તેનુ જ-સેનાર આપમે યામી જાય ।
બગવાન તો મદાનથી પણ મદાન છે તેમનુ જ્ઞાનદાન
પણ સોધી મોઘ્ય । તેનો સેનાર યાદે પણ આપનાર આથી
ધાકે ? પ્રકૃતિના પાતમાથી દેહધારીની મુખિ યામ છે એમ
ક્યુ તો હવે તે મોઘ્યનો ઉપાય મો ? તે મુજો કયા ? તે
મુજો પુઠ્ઠાને આવે પરી રીને ? એ મુખ્યમાથી મુખ્ય યજ્ઞેન
પુઠ્ઠાના લક્ષણ કયા ? તે બધુ પોતાના આગ બમ્બ
અનુનને ઉધારવાની ઇચ્છાથી વક્ષન બગવાન મરી ન્યા
છે હે રાજા ! કુ શી પૂર્વ-મુખિશ મુ ? બગવાન જ
કદી રક્ષા છે કે, હે અનુન ! હવે કુ તને સર્વોત્તમ
વસ્તુને લગતુ જ્ઞાન કહીશ એ જ્ઞાન-સમજને પામી તુ
તેનુ મનન કરજે એના મનનને અતે તને મેશ કયા છે
તે સમજશે જે ઝાઈ હવે મહેવામા આવનારી સમજનો
મેજે તે મારે સમાન-ધર્મો થશે તે જ-મતો છના

જન્મશે નહીં. તે મરતો છતાં ગમરાશે નહીં. એટલે કે જન્મ અને મરણ તેને કાયર નહીં બનાવે. આથી હું જે કહું તે અર્જુન! તું ધ્યાનપૂર્વક સામળ.

હું અર્જુન! તને લૌકિક ભાષામાં સમજાવું. મહાન પ્રકૃતિ એ મારી પત્ની છે. હું તો તેનો પતિ છું, પતિ જેમ પત્નીમાં, તેમ હું મારી પત્ની જેવી પ્રકૃતિમાં ગર્ભાધાન કરું છું અને આથી-મારાં ગર્ભાધાનથી પ્રાણીમાત્ર જન્મે છે. પણ હું અર્જુન! લૌકિક દાંપત્ય વ્યવહાર અને અમારા દાંપત્ય વ્યવહારમાં એક મોટો તફાવત છે. લૌકિક દંપતી ગ્રામ્યધર્મથી પ્રજા ઉપજાવે છે. અમારું એમ નથી. મારી પ્રકૃતિમાં હું મારું સંકલ્પરૂપી વીર્ય મૂકું છું. મારા સંકલ્પથી-સૃષ્ટિને ઉપજાવવાની મારી ઇચ્છામાત્રથી-પ્રકૃતિ સચરાચર જગતને મારી ઇચ્છાનુમાર આકાર આપે છે. આથી યદ્યપિ પ્રાણી પ્રાણીએ યુગલધર્મથી જ ઉત્પત્તિ દેખાય છે પણ તે ઉત્પત્તિની પાછળ મારો સંકલ્પ છે. તે તે પ્રાણીનાં હૃદયમાં રહેલો હું તે તે પ્રાણીને સૃષ્ટિ-કર્મમાં પ્રેરું છું. આથી તમામ યોનિઓમાં જે વિવિધ આકૃતિઓ પેદા થાય છે તેની મૂળ માતા પ્રકૃતિ છે. મૂળ પિતા હું છું. આ તું સમજાવું સ્વીકારશે એટલે તને લાગશે કે આ આખું નિશ્ચ એ મારું કહેવું છે. પ્રાણીમાત્ર તારે માટે બાધમાં હું છે.

મારી પ્રકૃતિરૂપી પત્નીના ત્રણ ગુણ છે. માતા જેમ પોતાના પુત્રને સ્નેહપાશમાં હમેશાં બાંધી રાખે છે અગર તો બાંધી રાખવા ઇચ્છે છે તેમ મારી પ્રકૃતિરૂપી પત્ની-જગજ્જનની પ્રકૃતિ પોતાના ત્રણ ગુણવડે જીવરૂપી વત્સોને

દમેશા એવવાને બાપી ગણવા કમ્મ છે એ અમર તેા મરે
 છે. એ જમજાનની પ્રકૃતિ એમ નથી કમ્મની કે, તેનાં
 છાત્રી જાણકા અને જાણવાને જુઓ; કેમકે તેને
 ખબર છે કે જે દાર્દ્ર જાણક માનં દ્યન પામી જાયો તેા
 તે જાણક તેના પાશમાંથી દમેશને મારે છાત્રી જશે.
 અર્જુન! મળી પ્રકૃતિથી પત્ની સાથે મારે આ મરન
 થમિથી છે કે, જે દાર્દ્ર છવ-જાણક પ્રકૃતિના જોણમાં
 એમે તેને હું મારા જોણમાં ન એમારું. જે દાર્દ્ર મારા
 જોણમાં એમે તેને પ્રકૃતિએ પોતાના જોણમાં ન એસાડવો.
 આથી પ્રકૃતિ દાર્દ્રપણુ છવ-જાણક પોતાના જોણમાંથી
 નાસી ન છુટે એ મારે મરે છે; છેવટ સુધીના પ્રયત્ન કરે
 છે. મારા જોણમાં છવ-જાણકને એસાડવાની અને ખાસ
 ઉત્તરગ નથી. તે જ્યારે મારો જોણો મોપનો આવે ત્યારે
 તેને હું મારા જોણમાં ચડવા મદાય કરું છું અને એક
 વખત તેજે મારો જોણો ખુંચો કે પછી તેને કહી હું
 તેની માતા પાસે મોકલવો નથી. અતિ અગુર હનાં
 માતા જ તેના જાણકને પોતાના પાશમાંથી બસાતુ છુટી
 ગએયો. જોઈને ઘરમાં અમાગ સામું જોઈ શકી નથી.
 દારેલી પત્ની તરફ હું અને દારેલી માતા તરફ મારો
 પેસો જાણક-અમે જને દરેલીએ છીએ. ત્યારમાદ અમારે
 માડવાળ થઈ જાય છે. મારા પ્રેમને પામી ચૂકેલા તે
 જાણકને પ્રકૃતિથી તેની માતા પંથુ સદા અનુકૂળ થઈ
 જાય છે. આ છે હે અર્જુન! રહસ્ય વાત! તારી આગળ
 મારાથી એ કહેવાઈ ગઈ જોર! હું પણ મારા પ્રેમનો
 અધિકારી થઈ ચૂક્યો છે.

હવે હું તને આ પ્રકૃતિ જીવને કેવી રીતે બાંધે છે તે કહું. આ પ્રકૃતિ સત્ત્વ, રજઃ અને તમ નામના ત્રણ ગુણોથી અવિનાશી જીવને દેહમાં બાંધી રાખે છે. આ ત્રણ ગુણો પૈકી સત્ત્વગુણ નિર્મલ છે, ચોક્કસ છે. આથી એનામાં પ્રકાશ છે અને નીરાગિતા છે. આ સત્ત્વગુણ જીવને દેહમાં સુખ અને જ્ઞાનની આસક્તિવડે બાંધે છે. રાગ એ રજોગુણનું સ્વરૂપ છે. એમાંથી તૃષ્ણા અને આસક્તિ પેદા થાય છે. તે જીવને કર્મોમાં આસક્તિ દ્વારા બાંધે છે અને જે તમોગુણ છે તે અજ્ઞાનનું કારણ છે. તે જીવમાત્રને મૂર્છિત કરે છે પ્રમાદ, આળસ તે નિદ્રાથી સૌને બાંધે છે. સત્ત્વ સુખમાં, રજઃ કર્મમાં અને તમોગુણ જ્ઞાનને ઘેરીને પ્રમાદમાં જીવને લગાડે છે. આ ત્રણ ગુણો પૈકી ગમે તે એક બીજા બેને હમાવીને ઉપર આવે છે અને પોતાનું કાર્ય કરે છે. તે પૈકી જ્યારે સત્ત્વગુણ ઉપર આવે છે ત્યારે શરીરની બધી ઇન્દ્રિયોમાં પ્રકાશ પ્રકાશ ફેલાઈ રહે છે. આ પ્રકાશ તે જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ છે. એ પ્રકાશ જ્યારે વધે ત્યારે જાણવું કે સત્ત્વગુણનો ઊભરો આવ્યો છે. તે જ, પ્રમાણે રજોગુણનો ઊભરો જ્યારે આવે છે ત્યારે લોભ, પ્રવૃત્તિ, સ્વાર્થી કર્મો કરવાની તમના અને અશાન્તિ પેદા થઈ જાય છે; અને જ્યારે તમોગુણનું સામ્રાજ્ય વ્યાપે છે ત્યારે માણસને કશું સમજવું નથી; કંઈ કરવું મનવું નથી. તેને પ્રમાદ વહાલો લાગે છે. તેની સમજ તે વખતે મૂર્છિત થઈ જાય છે.

અને આ ત્રણ ગુણ પૈકી જેની જીવન પ્રવૃત્તિ હોય તે ગુણ તે જીવને બાંધે છે.

જન્મ અપાવે છે. મત્સ્યની જુદિયાઓ ઉત્તમ ભેદને પામે, ગરુડની જુદિયાઓ મધ્યમ ગુણને પામે અને તમેશુખનો મત્સ્ય કરનાર મૂઢ યોનિને પામે છે. આ ત્રણ ગુણ પૈકી જે ગુણનો જે કર્મને જેવો પુરૂં લાગે તેનું તે કર્મ થઈને હોયું રહે છે. સત્યગુણનો જે કર્મને પુરૂં લાગે તે કર્મનું ફળ સાર્વિક અને નિર્મલ લેાય; રાગનું ફળ દુઃખ છે; તમનું ફળ અજ્ઞાન છે. મત્સ્યનું જ્ઞાન, રાગનું ભોમ, અને તમેશુખનાં પ્રમાદ, મોદ અને અજ્ઞાન-ઐટલાં ફરજાં છે. આ ત્રણ ગુણો, ઉપર કહ્યું તેમ, બારિ ઉત્તમ, મધ્યમ કે અંતમ ગુણના નિયામક થાય છે.

હે અર્જુન! ગુણથી બંધન કરી રીતે યાવ તે મેં તને મમગામ્યું. હવે તેમાંથી મુક્તિ કરી રીતે યાવ તે ત્રણ માંમગી ભે. જ્યારે વિવેકી જીવ, તાર્તા આ ત્રણ ગુણો જ છે, તેમના મિલાય બીજને કેઈ કર્તા અને આથી જ બોક્તા નથી એમ મમજે છે ત્યારે તે ગુણમાંથી છૂટે છે; ઐટલે કે જ્યારે તે પોતાને ત્રણ ગુણોથી પર અનુભવે ત્યારે તે મારાં સ્વરૂપને પામે છે; ઐટલે કે પોતાની જાણામતાનો અનુભવ કરે છે અને જ્યારે તે પોતાનાં સ્વરૂપનો યથાર્થ અનુભવ કરે છે ત્યારે તે આ ત્રણ ગુણોને તરી જાય છે. દેહજથમાં તેવા પાડા પડ્યા નથી અને આથી જ જન્મ, મૃત્યુ, જરા, દુઃખ વગેરેમાંથી સદાના છૂટે છે, છૂટે છે. ઐટલું જ નહીં, તેઓ અમૃત સ્વરૂપનો નિરંતર ઉપભોગ કરે છે.

આમ, જ્યારે ભગવાને જીવ ગુણને તરી જાય છે એમ કહ્યું ત્યારે હે રાજન! અર્જુનની જિજ્ઞાસા વધી.

તેણે ગુણને તરી મઝેલાનું લક્ષણ, તેનો આચાર, ગુણને તરી જવાનો ઉપાય ત્રેરે જાણવા ઇચ્છું અને ભગવાનને પૂછ્યું કે હે પ્રભો! આ ત્રણ ગુણને તરી મઝેલાને ઓળખવો કેવી રીતે? તેનું આચરણ કેવું હોય? ત્રણ ગુણને એ કેવી રીતે તરી શકે? કૃપા કરીને આ બધું કહો! મને પણ ત્રણ ગુણના બંધનથી પર થવાની ઇચ્છા જાગી છે.

અર્જુનના પ્રશ્નની સાથે જ ભગવાનની વાણીનો પવિત્ર પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, હે અર્જુન! ત્રણ ગુણોને જે તરી જાય છે તેના ગમઠંડા ટળી જાય છે. ત્રણ ગુણની પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિમાં તેને પોતાને તટસ્થતા હોય છે. વળી, તેના પુરુષને ત્રણ ગુણો હજારો શક્તા નથી. તે ત્રણ ગુણોમાં ઉદાસીનની માફક રહેતો હોય છે. તે તો જાણે છે કે આ ત્રણ ગુણો જ કાર્યકારણ બાને વર્તી રહ્યા છે એ ત્રણની પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિમાં મારે કશી ક્ષેવાદેવા જ નથી. આથી તે નિશ્ચલ રહે છે; ત્રણ ગુણના ક્ષેબે તે કુમ્ભ થતો નથી. એટલે કે તે સખદુઃખમાં સમાન રહે છે, સ્વસ્થ રહે છે. જગતના પદાર્થમાત્રમાં તેને વ્યવહારિક ઉપયોગિતાની જ કિંમત જણાય છે. તે વસ્તુતઃ નિરપેક્ષ થાય છે. તેને અમુક વહાનું અને અમુક અકારું એવી ખાસ વેદના નથી થતી. તે સુદૃઢ મનવાળો થાય છે. નિંદા અને સ્તુતિમાં તે સમાન રહે છે. માન, અપમાન, દોસ્ત અને દુરમનમાં તે સમાન હૃદયભાવ રાખે છે. તેનાથી સ્વાર્થો કર્મો થતાં નથી. આવો ધન્ય ત્રણ ગુણને ઓળખેલો હોય છે.

૪૩ી, તે અર્જુન! જે માનુષ્ય મને અન્યધિયારી બક્ષિયો એવું છે, તે આ ત્રણ ગુણને નથી જાણે છે; એટલે કે માત્ર તન્હની દૃઢ નિઃશય બક્ષિ ત્રિગુણીન થવાને માટે એક માત્ર ઉપાય છે; બીજાં બધાં ક્ષણ છે. બક્ષિરીક્ષ માણ્ય ત્રણ ગુણને વટાવે છે અને પોતાની જાણામનાતો અનુભવ દે છે. કેમકે તે અર્જુન! દુઃખ અવ્યય અને અમૃત પરમહમા છું. અવ્યય દોષાગ્ર ગુણની અને મનાનન કર્મયોગની પ્રતિજ્ઞા દુઃખ છું. આથી મને વળગનાર ગુણવર્ણી છે. આથી મેં તને તેનાથી છટકાની ઉચ્છિદા તે વ, તો મને જ વળગ માગે સયોગ એટલે પ્રદ્યુનિનો વિયોગ છે. અથી મને પુરુષોત્તમને સર્વબાવે વળગ.

॥ इति गुणत्रय विभागयोगः ॥

॥ इति ७ तत्सत् ॥



અધ્યાય ૬૫ મો

હે મનુ! હેંલા અધ્યાયમા ભગવાને કહ્યું કે તારે જો
 નાણુ શુશ્રુની પાઠ જાતુ હોય તો એકનિષ્ઠાથી અને ભગ.
 પાણુ ભગિનિ શમ્ય કસારે થાય? જો ભગવાનના તાત્ત્વિક
 સ્વરૂપની ભક્તને ઓળખ થાય તો જ એ અને આથી
 અર્જુનના મનોભાવને પહેરેથી જ માપી લઈને, ભગવાન
 દ્વારે ચ્છદ્ય હૃદય ચ્છદ્ય ઉકેલના જાણ છે પુરુષોત્તમનો
 યોગ એ સૌ યોગનુ એકમાત્ર ફળ છે આથી પુરુષોત્તમનુ
 તાત્ત્વિક સ્વરૂપ દર્શાવવા દ્વારે ભગવાન મહી ગ્લા છે કે હે
 અર્જુન! મારુ મન્યું સ્વરૂપ સમાગના પડદાથી દ કાર્પ
 રહેતુ છે. મારે અને ગોષ્ઠવા દંત્રનારે પરેવા મમાન્યું
 વામ્નરિક રૂપ લેઈ લેતુ હે અર્જુન! એક દદ્યાન્તકાન
 હું તને આ મસારની વિમશાળતા જાણુ.

આ મમાને એક મદાન વડ જાણુ. જમ્ન દુન્યવી
 વડ કળા આ સમાગ-વડ જાણી ગીતે વિમશાળુ છે. આ
 મંમાન્દી વડનું મજા ગીતે છે એના કાળાં નીચે છે.
 એ મનરોજ જાણાય છે અને છતાં દમેશા કનો રહે છે.
 વેદ એનાં પાઠાં જે, જે આ મમાગી વડને જાણે તે
 વેદને જાણુકાને ગણાય.

જીવ રીને દર્શાવે તે પચાસમા આ સંભારથી
 ગતનુ મળે છે. તે પચાસમા મૌથી ઉપર છે. પ્રકૃતિ,
 મન, અદકાત ત-માત્રા વગેરે સૌંદર્ય પ્રમદેથી એની
 ગાળાઓ છે. આજ એ જિવો છે નેના જ કાલે રહેશે એની
 ખાતરી ન દેવાથી એ પ્રતિજ્ઞા બદલાય છે. જ્યાં કાલને કાલ
 રહે એ માત્ર રહેને દેવાથી આ સંસાર અન્યથા છે
 પણ, તપ, દાન વગેરે કર્યાથી આ મંદાર મેળ છે અને
 આથી જ પાંડવોથી જેમ જાણ, તેમ આ કર્મોથી મંદાર
 કામનો દેવને, વેદ ને નેના પાંદણ તરીકે એ વર્ણવે
 છે. તે અર્જુન! આ રીને જે આને જાણે છે ને વેદનો
 જાણકાર છે, કેમકે તેનું મનુષ્ય જાણના આદર્શમાં પડે
 થય છે. જ્યાં આ સંભારથી વડની કળાઓ ઉપર અને
 નીચે પ્રમદેથી છે. તે બધી કળાઓ મત્સ્ય વગેરે રાજ
 શુભોથી પ્રુટ થયેલી છે. દુનિયાના લોકમાં પદાર્થો એની
 કુપગત છે. અવિદ્યા વગેરે ક્ષેત્રો, શુભ અશુભ કર્મો
 તથા સુખદુઃખ વગેરે વિપત્તિ-આ બધાં એની વાવડની
 જાળાઓ છે. આ વડવાળાઓ જીવને બાંધી રાખે છે. તે
 અર્જુન! મેં આ વર્ણવ્યું તે રીને મંદારનું કષ્ટ બધાની
 જાણમાં આવતું નથી. આ સંભાર ક્યારે સારુ થશે,
 દરાં વર્તી રહે છે, ક્યારે એનો હેતુ આવશે એ કાલને
 ખબર નથી. પણ કળો માનુસ તો વસ્તુસ્થિતિને સમજ
 શે. આ સંસારની અટપટી આંધીપૂરીને ઉદ્ધારાને તે
 ચિન્તા ન કરે. તે તો એટલું જ જુએ છે કે આ સંસારનું
 જાડ, મારા મુદ્દમાં ક્ષમી નીકળ્યું છે. -તેને મારે કાંઈ
 નાંખવું રહ્યું. તે ક્યારે ક્ષમ્યું, જ્યાં કાલે ...

જાણ કે એક વખત જ્યાં મવા બા. પાણી પડ્યાનું
નરુ નર નથી તે મરુ પડ્યા માનું પરમ મમ ૮

૧૦૫ હું અર્જુન! જાણ્યો છું કે તારા મનમાં એક
કે દેહ દેહમાં નરુને હું પણ જાણું ન મનાવન જગ
૧૦૬ હું જાણું વિવિધ ના બોમવા-અર્થે શિવમને
આનંદ આપવા-અર્થે થએલ હું અને અર્થે થએલ
હું પ્રાણી તરુ દેહની પાસે જાણેન્દ્રિયો તથા મનના ઉપર
સવાર થઈને વિવિધો વિચરુ છું વગેરે, અર્થે હું એક
દેહમાંથી જીવ દેહમાં મુકાઈ જીવ છું જ્યારે એક
દેહને ઊડી જીવ દેહમાં જાડ છું, અર્થે મહાજીવ
મરુ છું, તારે એકતો જતો નથી, પણ હન્દ્રિયો અને
માને માથે લઈને પવર છું વાયુ જેમ એક મથાનમાંથી
જીવ મથાનમાં સચરે છે ત્યાર પોતની સાથે મમ થતે નને
જાવ છે તેમ અર્થે હું એક દેહમાંથી જીવ દેહમાં
જ્યારે ખરુ છું ત્યારે મુદ્ધમ એરી આ હન્દ્રિયો વગેરે
ઉપભોગના માધનો લઈને જાડ છું જીવ નવા મનમતા
દેહમાં મએલ અર્થે હું આપ જાન ના મન વગેરે
તમામ હન્દ્રિયો ઉપર મવાર થઈને વિવિધો બોમનુ હું
આ અર્થે હું એક વખતે મહાકેમલે ઉત્ક્રમણુ મરુ છું,
તો મહાકેમલે સ્થિરપણે મેડેનો દેખાડુ છું, તો મહા
કેમલે બોમ બોમવતે માતમ પડુ છું તો વગી મહા
કેમલે હન્દ્રિયોથી વેગએતો જણાડુ છું એક વખતે
માગી આવી અનન્ન ગૂ. ચર્ચાને જોઈને જાનમવા સમજ
માણુમો પણ ગમ ખાઈ જાવ છે અર્થે હવે શિવસને
માણુમાં માટે વિચારદને અનુભવતા એવા મને જાનવડુ

પદ્મોદય પ્રવશ દેખાય છે-નેને હાથ પુરુષ દેવતામાં આવે છે. એ પદ્મોદયની પાડ્ય તેના કામગીર જે પ્રકૃતિ સંદેશી છે તેને આકાર પુરુષ દેવતામાં આવે છે. કેમકે તેનાં પશ્ચિમગોચર રહે છે પણ તે ફરી નામ પામતી નથી; પણ આકાર અને આકાર પુરુષ કરનાં સ્વરૂપે, શુભે અને પ્રમેદનમ એવો જે પરનાત્મા છે-જે પરિપૂર્ણ પુરુષ છે-તે તો પાણીમા દેવની પેરે અગર તો હાથમા નાખવું કે ધીની પેરે આ ગરિમાં અણુઅણુમાં વ્યાપીને તેનું પાણુ પેાપત્તુ કરે છે. હાર અને અતર તેને આપે છે. આ દષ્ટિએ હાર અને અતર જ-નેથી હું ઉત્તમ છું. આથી વેદમા અને જાજુનાર શ્રોત્રમાં અને પુરુષોત્તમ તરીકે પ્રસિદ્ધિ મળેલી છે.

આ કેવળ પ્રસિદ્ધિ જ નથી, પરમ મત્ત છે. તે પ્રિય અર્જુન! જે કામ જાઅગ્રાણી પુરુષ જામૃત થકીને અને પુરુષોત્તમ તરીકે જાજુ છે તે જ સર્વ છે. મને સર્વરૂપે રહેલો જાજુતો દેખાને તેવો અમણુ પુરુષ મને સર્વજાતે બળે છે. મારી મેવા એ એવો જીવનમંત્ર થઈ જાય છે. તે પાથે! મેં તને આ જીવનમ સાસ્ત્ર અંબાગાધ્યું છે. આ સાધ્યાનીથી સંમનનાં જ તું નિષ્પાપ થયો મમજા. આ સાસ્ત્રનાં જાનતું હજી તને મમજાયું હશે. હું જ કદી દઉં કે આ પુરુષોત્તમ યોગને જાજુવાથી માણુમ સાચા અર્થમાં જુદિગાણી થાય છે, અને જાજુને કર્તવ્યશ્રમિકા ઉપર એ જાજુતું આપરવાથી ફતકલ થાય છે. તું ફાપથે થાય એવો મારો આગીર્વાદ છે.

॥ હતિ પુરુષોત્તમયોગઃ ॥

॥ હરિઃ ॥ સત્સત્ ॥



અધ્યાય ૧૬ મો

આગલા અધ્યાયમાં એમ મ્હુ કે, જે ભગવાનને જાણે તે તેને સર્વભાવે ભજે તો ભગવાનને જાણે ફાણ ? દુનિયામાં જે પ્રમાણે મનુષ્યો જણાય છે એક દેવી સ્વભાવવાળા, ખીજા આસુરી સ્વભાવવાળા, આ પૈકી દેવી સ્વભાવવાળા મણુઓ જ ભગવાનને ભજી શકે છે, ખીજા નહીં તો દેવી સ્વભાવવાળા ક્રોધે મ્હોરા અને આસુરી સ્વભાવવાળા ક્રોધે ક્રોધે એનો નિર્ભય આપણો જોઈએ આથી મુશ્કેલી ભગવાન પહેલા દેવી સ્વભાવવાળાઓમાં કેવી શુભ વૃત્તિઓ હોય છે તેનો ઉલ્લેખ કરના કહે છે કે હે અર્જુન ! નિર્ભયતા, કૃષ્ણની પરિવ્રતા, જ્ઞાન અને ક્રમ યોગ નિષ્ઠા, જ્ઞાન, સયમ, નિરસાયતા, સ્વાધ્યાય, તિનિષ્ઠા, સંજ્ઞતા, અદિસા, સત્ય, કોરનો અમાન, કૃત્યાગની વૃત્તિ, મન શાન્તિ, યાદી ખાનાની દરનો અમાન, મૌન ઉપર દયા, લેખપનાનો અમાન, નેમજના, લાજ, ખોટી ચેષ્ટાનો અમાન, આતર ઓજસ, લાભ, ધીરજ, પરિવ્રતા, રિશ્યામધાતનો અમાન, અને પોતાને માની હોટા બેમાડવાની વૃત્તિનો અમાન—આ અને આવી મગજગતિ જેનામાં હોય તેને દેવી પ્રવૃત્તિવાળો જાણવો આવી વૃત્તિવાળાને ભાવિમાં કલ્યાણ જ થાય છે.

આથી કિલ્લુ, જેનામાં દબ, અક્રાન્તા, અનિમાનીપદું, દોષ, ક્રોધના અને કાંઈ સમજ દોષ છે તેને આત્મી પ્રતિનિધિ જાણવો. તેનું બાધિમાં કે ક્યારે પણ કન્યાય થવું નથી. કેમકે તે આત્મનું મારી સંપત્તિ એ આત્મ નિયમ છે કે દેવી સંપત્તિ. અને મુક્તિ આપે છે અને આત્મી સંપત્તિ છેવટે બંધન આપે છે. આ આત્મ નિયમાનુસાર હું તને કહું છું કે જેણે બંધન પામવું દોષ તે આત્મ દોષ, મુક્ત થવું દોષ તે દેવ દોષ. આ રીતે દેવનું વર્નન તો મેં તને અન્યાર મુક્તિ અનેક દેહો અનેક રીતે કર્યું છે. દરે તને આત્મી વર્નન પણ ક્યારે સાથે મમજની દેહ. આત્મ કારણ એટલું જ કે આત્મ વર્નન અને તેનું હજી જે દેહ જાણે તે આત્મ દોષ નહીં થાય.

તે પ્રિય આત્મનું જે દેવ છે તેને કાંઈ શિંગડું નથી ગિમનાં, પૂઠું પણ નથી કર્યું. તેવાઓનું વર્નન જ જાણવી દેહે કે આ દેવ છે. જેઓ દેવ જેવા છે તેમને પ્રતિ ક્યાં કરવી અને ક્યાંથી નિરુત્તિ લેવી એ મુશ્કેલી જ નથી એવા લોકો જે ન કરવું જોઈએ તે જ કરે છે અને જે કરવું જોઈએ તે જ રહેવા દે છે. તે ઉપરાંત તેમનામાં ખવિતતાને નામે મીઠું દોષ છે, તેમને શિષ્ટાચાર આત્મો જ નથી. તેઓ સાચું જોડના નથી, તેમ કરતા પણ નથી. અરે! સાચું વિચારતા પણ નથી. સત્યની સાથે તેમને આદિ વેદ દોષ છે. આ જગતને સમગ્રી તેમની મમજ પણ હું તને કહું. તેઓ એમ માને છે કે આ જગતનું ધરિય જેવું એક કારણ નથી.

એ ઈશ્વર જેવા કેાઈ આધાર વગરનું જ છે અને આ જગતનું આતરૂ નિયમન કરનાર પણ કેાઈ નથી ! આમ્ય ધર્મથી એ પેદા થઈ ગયેનું છે એઓ એમ સમજે છે કે, નરમાદાની કામના એ જ જગતની ઉત્પત્તિનું કારણ છે. આવી સમજ સહને તેઓ જીવ્હીમા વર્તે છે આથી તેમની દૃષ્ટિ દ્રુકી છે, બુદ્ધિ અંધ છે. તેઓ ઉપલી સમજ અનુસાર વર્તે છે તથા તેઓ દુનિયાને માટે શત્રુની ગરજ સાથે છે તેમના કર્મો હિંસાથી ભરપૂર હોય છે બસ ! તેમની જીવનને લગતી આ સમજને લીધે તેઓ જગતનો નાશ કરનાર થાય છે. સર્જન-પ્રધાન જગતને તેઓ સહાર-પ્રધાન બનાવી મૂકે છે આ મે તેમનું આતરદ્શન કહ્યું હવે તેમની જીવનચર્યા પણ સામજી લે.

આસુરી ભોગ, જેનું કદી પણ પે ન પૂગય એનો કામનાઓનો આશ્રય લે છે હબ, માન અને મદ તે તેમના હિંમેશના ગોઠિયા જેવા હોય છે એ ગોઠિયાઓ સાથે મિત્રાચારી રાખી, તેઓ મૂર્છિત હોવાથી, અવળી સમજને પકડી રાખે છે અપવિત્ર વ્રનો લહને પડીથી તેઓ જીવનમા વર્તે છે તેમની ચિંતા અમાપ હોય છે- મરણ જ તેમની ચિંતાની અધિ હોય છે ! દુનિયાના પદાર્થોનો સદા ઉપભોગ એ જ અને એટનું જ જીવનનું રહસ્ય છે એમ તેમનો નિશ્ચય હોય છે. આથી તેઓ અનેક આશાઓની જાળમા માલનાની માફક સપડાએલા રહે છે. કામ અને ક્રોધ તેમના પ્રવર્તક બનેા હોય છે દુનિયાના ભોગ ભોગવવા માટે તેઓ અન્યાયી રીતે સાધનો

બેના કમ્પાને કુદિ છે અને પ્રવર્તે છે. તેમનું મનોદાન્ય દે અનુન : કદિ આપુ દેવ છે : 'આજે અમુક પેલ ક્યું છે. દવે આવળી કાલે અમુક મેળવીશ. આપુ' ધન નો છે. દવે આપુ વળી બાવિમાં મેળવીશ. પેલા કમ્પને નો સ્વપામ પદોંચાડ્યો છે. દવે પેલો બાપી મેળો છે નેને આજકાલમાં કમ્પાન્ય કરીશ. પછી મારી સત્તાનો પાર ન દરો. હું બેગી યશ્વિ. સાવનસંપત્ત યશ્વિ. તમામ જાનનાં જળવાયો જનીશ. સુખી યશ્વિ. હું દોષનમંદ તો છું જ, કુલીન પણ છું. દવે મારા મનો જીને છે જ કાળુ ? હું પણ કરીશ, કીર્તિદાન દઈશ. મોજમજા કરીશ.'—આમ મેરમમજને લીધે તેઓ જાન વિનાના યજ્ઞેડા દેવ છે. તેમનું મન કેળાં પાનની માફક ચંચળ થાય છે, મોહની જાળમાં તેઓ મૂંચવાય છે. દુનિયાના બોલોમાં તેઓ ખૂચી બેમે છે, અને પરિણામે અપવિત્ર દુઃખમય યોનિમાં જન્મે છે.

વળી તેઓ જાને જ જાનને મોટા માને છે. નમનન તો તેમનામાં ક્યાંય હોતી જ નથી. ધન, માન, મદનું તો તેઓ પિપર જની રહે છે. નામના જ યજ્ઞે તેઓ પૂજન કરે છે, અને તે પશુ દંભથી જ. વળી તે યજ્ઞની વિધિ તેમને નડતી નથી. આવી મનોદશાથી યજ્ઞ કરનારા હોતને તેઓ નરકમાં જ પડે છે.

અભિમાન, દહ, અક્રડના, ક્રમ અને ક્રોધનો તેઓ આશ્રય લે છે અને પોતાના દેહમાં અને પારકાના દેહમાં વસના પરમાત્માનો તેઓ બારે દેવ કરે છે. તેઓ પરમાત્માનો સ્વીકાર કરતા નથી. ઈશ્વરની દક્ષીનો ધ્મિજ

કરી તેના ઉપર દોષના ટોપણે ટોપણા ખડકે છે. આવા દેવીલા, કૂર, અમંગળ નરાધમોને હું નિરંતર 'આસુરી' યોનિમાં જ ફેંકું છું. કેમકે જે જેવું વાવે, તેવું જ તે લણે છે. તેવા આસુરી જીવો આસુરી યોનિને પામી જન્મે જન્મે વધારે મૂર્છિત થતા જાય છે અને મૂર્છિતને તો મારી પ્રાપ્તિ થતી જ નથી !. આથી તેઓ જન્મે જન્મે વધારે ને વધારે અધમ ગતિને પામે છે.

હે અર્જુન ! આસુરી સ્વભાવથી આસુરી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને આસુરી પ્રવૃત્તિથી નરક મળે છે; પણ નરકના દ્વાર તરીકે તો ત્રણ જ પ્રધાનવૃત્તિઓ છે—ક્રામ, ક્રોધ અને લોભ. આ ત્રણ મળીને જીવને પુરુષાર્થ માથી મખડાવી પાડે છે અને તેને નાશાયક બનાવી મૂકે છે. આથી લાયક થવા ધૃષ્ટિનારે તો આ ત્રણને દેશવટો જ દેવો. જીવનમાં વિવેકનો અધાપો લાવતાં આ ત્રણ નરક દારોથી જે છૂટે છે તે પોતાનું ત્રેય-કૃધાણુ જોઈ શકે છે અને આશ્ચર્યી શકે છે. ને તેથી તે પરમ ગતિને પામે છે.

પણ જે પરમગતિને પામવા ધૃષ્ટિ તેણે શાસ્ત્રોની વિધિને અમરાર્થએ ન ચલાવવી ધટે. શાસ્ત્રીય વિધિને છોડીને જે સ્વચ્છંદસ્યાર કરે છે તેને દુન્યવી સિદ્ધિ મળતી નથી, એટલું જ નહીં પણ પરત્રોક્તનું સુખ કે પરમગતિ-કશું મળતું નથી. અને માણસે જાણવું જોઈએ કે ઝાડૂ સાફ કરવાનું પણ શાસ્ત્ર હોઈ શકે છે. આથી શું કરવા જેવું છે અને શું ન કરવા જેવું છે એ બાબતમાં હે અર્જુન ! તારે માટે શાસ્ત્ર આધારરૂપ છે. માટે જીવનની દરેક બાબતમાં જે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિનું વર્તન હોઈ શકે તે મુજબનું

કમે નુ દરજે. 'ચાત્ર ચરદશી તુ બહુનો નદી! લે
ચાત્ર બે છે ને તો માણખને માટે પગલ દિનચિંતક છે.
એ જાનના ચાત્રનુ અનુમંજુ તો મુદિની મોખા છે.

॥ इति दैवातुर्गम्यपठिमावधौगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सन् ॥



અધ્યાય ૧૭ મો.

હે રાજાનું ધૃતરાષ્ટ્ર! ભગવાને સ્વચ્છદાચારને હર્ષમ
ગણ્યો. શામ્બની પ્રતિષ્ઠા વધારી. ત્યારે અર્જુનને એક
સંદેહ થયો. દુનિયામાં બધાં માણસો શાબ્દ જાણતા નથી;
એટલું જ નહીં, પણ તેમને તે જાણવાની પુરમદ નથી.
પુરસદ હોય તોયે ગમ નથી. ગમ હોય તોપણ તેમાં
પેત્તો લાગતો નથી. અને છતાં બધાને વર્તવાનું તો
રહે જ છે. વળી જે બધા વર્ને છે તેમાંથી મોઝે નેતું
ટકા તો શ્રદ્ધાથી જ વર્ને છે. આનો અર્થ એ થયો કે
શાસ્ત્રવિધિ તો છાંડી, પણ શ્રદ્ધાથી વર્ત્યા તો તેવા શ્રદ્ધાળુ
માણસોની ગુણભેદે શ્રદ્ધા કેવી ગણાય? તે આ સાત્ત્વિક,
રાજસિક અને તામસી પૈકી કઈ વૃત્તિના ગણાય? આ
મદેદનું નિવારણ કરતાં ભગવાન કદી ગ્લા છે કે હે
અર્જુન! સ્વભાવથી જ માણસની ત્રણ પ્રકારની શ્રદ્ધા
હોય છે. સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ. એ ત્રણના બેદો
હુ તને કહું છું. તું આવધાનપણે સાંભળ.

હે અર્જુન! સૌની શ્રદ્ધા પોતાનાં હૃદયને અનુભરતી
હોય છે અને જીવામાં શ્રદ્ધામય છે એટલે કે તેનામાં
શ્રદ્ધાની ભરપૂરતા હોય છે. જે જેવી શ્રદ્ધા કેળવે તેવો

ને ધાપ છે એવો નિયમ છે. દે અર્જુન! અધ્યા તો
 છવનનું નિયામક જગ દેવ છે, અધ્યાની જાન માણુમનો
 કાપ ઉપરથી પગખાલ છે. જેઓ દેવ વગેરેને પૂજવાની
 મતે ધનવન્ધ દેવ ને સ્થિતિક, ધનવાન અને મર્યાદા
 અભાવને પૂજવાની ગનિયતા તે મર્યાદા અને જૂન પ્રેમ
 વગેરેને પૂજવાની યતિ ધરાવે તે તામસ-આયો સામાન્ય
 નિયમ તારી શકાય! દે અર્જુન! આટલું જ નદી,
 જેઓમાં દંભ, અદકાર, વિચિત્રો ભોમવચની પ્રમદ
 દૃષ્ટિ વગેરે દેવ છે અને જેઓ સાચામાં જેની વિધિ
 નથી એવાં બધંકર વધને લપે છે, તેઓ આમુગી છે.
 તેઓની બુદ્ધિ ટૂંકી છે. તેઓ મૂર્ખ દેવને શરીરમાં
 મદેયા પંચમુનેને ધાંતી નાંખે છે એટલું જ નદી, તેઓનાં
 હૃદયમાં વમના અને પશુ તેઓ પાંજી નાંખે છે. તે બધાને
 કૈવ્ય નામુજો. એવા દેવ પાત્રોનો ઉદ્ધાર નથી.

દે અર્જુન! આદાર, યજ્ઞ તપ અને દાનના પલ્લ
 સારિક વગેરે તલુ બેદો પડે છે અને ને બધા વિવેકીએ
 જાણુરા જેવા છે. આથી તને હું મંદેષમા એ તપ તપ
 બેદો કહું છું તે વિવેકને મારે તું માંભગ. છવન, બુદ્ધિ,
 શારીરિક શક્તિ, નીરોગિતા, નૃસિ અને અનિરુનિત વધ રે
 એવો, રમણ, પંચમન્યપ્રધાન, સત્તિ વખત મરીર ઉપર
 ઉપકાર કરે એવો, હૃદયગમ અને પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ
 દોષોથી ગહિત ખોરાક સ્થિતિક હૃદયને પ્રિય દેવ છે
 વધારે પડતો દડવો, ખાટો, ખારો, બેનો, તીખો, કુખો,
 અને દાઝરો જાણવે એવો ખોરાક રાજસ હૃદયને વદાયો
 દેવ છે. આવો ખોરાક તાંત્રિક પી. ૧૦

નહી, મનને ગમગીન રાખે છે અને અતે સમને નોતરે છે. આ ઉપરાંત જે ખોરાક, પહેર સુધી પડી રહેલો, કુદરતી રસ વગરનો, ગંધાતો, રાતવાસી, એટોજૂઠો અને અપવિત્ર હોય તે તામસ હૃદયને પ્રિય હોય છે.

હવે મગના ત્રણ બેદ સાંભળ. જે યત્ન કરવાની પાછળ ફળને માટે અભિલાષ ન હોય, જે માટે શાસ્ત્રે આજ્ઞા આપી હોય અને જે કરતી વેળા કરનારનાં મનમાં ‘મારે આ કરવા યોગ્ય છે,’ આતુ આતર સમાધાન હોય તે યત્ન સાત્ત્વિક કહેવાય અને જેની પાછળ ફળને માટે અખંડ ચિંતા હોય, દબ એજ જેનો પ્રેરક હેતુ હોય, તે યત્નને રાજમ જાણવો. વળી, જે યત્નની પાછળ શાસ્ત્ર વિધિનો ટેકો ન હોય, જેમાં અભદાન ન હોય, વિચાર અને વિવેક ન હોય, અને જેમાં ત્યાગને નામે મીઠું હોય અને જેમાં શ્રદ્ધાનો અભાવ હોય તે યત્નને તામસ જાણવો.

માતા-પિતા, વિદ્વાન, સમાજના ભદ્રપુરુષો, અને દૂરદર્શીની પૂજા અને આદરસન્કાર, શરીરશુદ્ધિ, વ્યવહારમાં સરળતા, શુદ્ધરથ જીવનનું પ્રહર્યથ અને અદિસા-આટસાનો સમાવેશ શારીરિક તપમાં થાય છે સામાનાં હૃદયમાં ઉદ્ભવ પેદા ન કરે, સત્ય, તત્કાળ પ્રિય અને પરિણામે રિતકર એવું વચન, તથા રસાધ્યાયનો અભ્યાસ-આટકુ વારણીનાં તપમાં ગણાય. મનની પ્રસન્નતા, અકૂરતા, શ્રેષ્ઠચત્ત્રીપણનો અભાવ, મનનો સંયમ અને વિચારશુદ્ધિ-આટકું માનસિક તપમાં આવે.

હું અર્જુન! આ ત્રણે પ્રકારનું તપ જે પરમશ્રદ્ધા, નિષ્કામતા અને એકાગ્રતાપૂર્વક કરવામાં આવે, તો તે

સાત્ત્વિક કહેવાય. લોકોનો મનહાર, માન કે પૂજા પામવા માટે અને દંભથી તેને આ તપ કરવામાં આવે, તો તે રાજસ ભોખાય. રાજસ તપનું ફળ અર્ધું થયું મળે કે ન મળે તેનો નિષ્કમ નથી અને ઈર્ષ્યા સમજના આવેશને લઈને પોતાને પીઠ આપીને અમર નો ચતુના નાશને માટે તે આ ત્રણ પ્રકારનું તપ કરવામાં આવે તો તે તામસ ભાવનું.

તે પ્રિય અર્જુન ! દરે દુર્ તને દાનપ્રીમાંસા કહું. દાનના પચ્ચ ત્રણ પ્રકાર છે. તેમાં જે સાત્ત્વિક દાન છે તેમાં તો દાન આપ્યું વિચારે છે. 'મારે દાન દેવું જોઈએ, અને પાત્રને દેવું જોઈએ. પાત્રમાં પશુ જે કદી સામે ઉપકાર ન કરી શકે એવા પાત્રને પહેલાં દેવું પડે.' આમ દેશ, કળ, અને પાત્રનો પૂરો વિચાર કરી, કેવળ દેવાની જ બાવનાથી જે દાન દેવાય તે સાત્ત્વિક. રાજસ દાન દેનાર સામા ઉપકારની આશા રાખે છે. તેની નજર અવિધ્યમાં પોતાના લાભ ઉપર ફેરવી દોાય છે, અને દેતી વેળા તેના મનમાં ક્યવદ્દ દોાય છે. અને તામસ દાનમાં તો દેશકાળનો વિચાર જ નથી હોતો. પાત્રની પશુ પરવાદ નથી હોતી. દેનાર લેનારને અપમાનિત કરીને અને તુંકારીને આવે છે.

આમ હે અર્જુન ! આદાર વગેરેના સાત્ત્વિક વગેરે ત્રણ બેદા મેં કહ્યા. તું યજ્ઞો છે એટલે એમાં સાત્ત્વિકની જ પસંદગી કરવી પડે એ તને કહેવાનું ન હોય. એ સાત્ત્વિક આદાર વગેરેને પશુ શાને સ્વીકારવાં તે દુર્ તને કહું છું. સાત્ત્વિક આદાર, યજ્ઞ, તપ અને દાન એ દર્શિવરની

આસંરપ છે. જે પરમાત્માએ સૃષ્ટિ યજનું નિર્માણ કર્યું, તેને સમજવાને વેદો રચ્યા, અને તેને ચાતુ રાખવા માટે બ્રાહ્મણ વગેરે પ્રજાને પેદા કરી તે પરમાત્માનું ત્રણ જાતનું નામ છે. તેમાં પહેલું ઈ, બીજું, તત્ અને ત્રીજું સત્. આ ત્રણ પ્રકારનાં નામનું માહાત્મ્ય હું તને કેટલું કહું ? હે અર્જુન ! આદાર, યજ્ઞ વગેરે સાત્ત્વિક હોય તોપણ જે ભગવાનનાં નામનાં પુટ વગરનું હોય, તો તે કથીર જેવું જ છે. આથી સાત્ત્વિક આદાર વગેરેનાં કથીરને જે કાંચન કરવું હોય તો ભગવાનનાં નામરૂપી પારમમણિનો તેને સ્પર્શ અને પુટ-ભાવનાપુટ આપવો જ રહ્યો આથી જે આત્મિક પુરુષો છે તેમની બધીય શાસ્ત્રોક્ત યજ્ઞ-દાન-તપ વગેરે ક્રિયાઓ ઈ નામનો ઉચ્ચાર કરીને થાય છે. પરમાત્માનાં તત્ નામનો ઉચ્ચાર પાઠ્ય શો હેતુ છે એમ જે તું પૂછેા હોય તો તને કહું છું કે, તત્નો ઉચ્ચાર યજ્ઞ વગેરેનાં ફલનું અનુસધાન ન કરવું જોઈએ એ છે અને સત્ના ત્રમ્ અર્થ છે સત્તાના અર્થમાં, સદાચારના અર્થમાં અને મંગલ કર્મના

અહાંનં નમો નયીતો નદી સુખમયી યત્, કે નયી
પરમેશ્વર યત્ ' આયીતુ અહાંની નદીના મંથન અને
અહાંને હાનિ નિવારણ અથવા બનાવ.

॥ इति धृष्टाश्रयविभागयोगः ॥

॥ हरि ॐ तत्सत् ॥

ૐ

અધ્યાય ૧૮ મો

હે રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર ! અત્યાર સુધીમાં ભગવાને જે કશું તેમાં ગીતાનો અર્થ સમાપ્ત થાય છે. માણસે આત્મજ્ઞાન મેળવી, અતન્યભક્તિથી અને પરમશ્રદ્ધાથી, ક્ષત્રુ અનુસંધાન છોડી, આત્મા, જાતિ, દેશ અને જગતની ઉન્નતિ થાય એવાં કર્તવ્ય કર્મોને જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી કરવાં ધટે આટલો દૂંકમાં ગીતાનો ઉપયોગ થયો. આ અર્થની બાબતમાં અર્જુનને સત્ય થાય, તે તેનું દંડનાથી મદ્દલ્ય કરે, એ માટે અને તે દ્વારા સમસ્ત જગતનાં કષ્ટાણુ માટે એ સમસ્ત ઉપદેશ દૂંકમાં પાછો ઉપદેશનો રહ્યો. આ માટે કુરુણાનિધાન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અદારમો અધ્યાય કહે છે. ભગવાન કહે તે પહેલાં અર્જુન પૂછવા લાગ્યા કે હું ભગવાન ! હવે મને દૂંકમાં સમગ્ર ગીતાનો અર્થ ફરીથી કહો. સંન્યાસ અને ત્યાગનું નોખું નોખું રહસ્ય મને જણાવો. સંન્યાસ અને ત્યાગનો ચોક્કસ નિર્ણય આપો એટલે આપના આખા ઉપદેશનું તત્ત્વ મારાં હૃદયમાં નીતરા જાત્રે દરે.

સંન્યાસ અને ત્યાગનું જુદું જુદું રહસ્ય જાણવા ઇચ્છું, ત્યારે શિષ્ય-વત્સલ જગદગુરુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સમસ્ત

ગીતાગ્રાન્થો સર્વેષાં પુનરગાર કરવાની રીત મુઠે કરવા લાગ્યા કે, હે વ્યાસા અર્જુન! જે કર્મમાં આપણે દાઉં છું તે પશુ આપણે દોષ તેમાં કર્મોને છોડી દેવાં એને સંન્યાસ કરવામાં આવે છે અને કર્મભાવના દૂષણે મનથી ત્યાગ એટલે ત્યાગ, એમ જીવનના વિશેષ દૃષ્ટ્યોએ કહ્યું છે. વિચારકોનો એક પણ તો કર્મભાવમાં કાંઈનો કાંઈ દેખીતો કે અદેખીતો દોષ દોષથી તે તત્ત્વાધીન છે એમ કહે છે. વળી જે બીજાને પણ હંતે યત્ન, દાન અને તપ-કર્મો ન ત્યાગમાં એવો આમદ સંભે છે. આ બાબતમાં મારો નિઃશય નું તને કહું. ત્યાગના ત્રણ પ્રકાર છે. એ પ્રકાર કહું તે પદ્ધતિ મારો નિશ્ચિન મંત્ર તો એ છે કે, યત્ન, દાન અને તપકર્મો કરવાં જ નોઈએ; કમકે વિવેકી પુરુષોને એ પવિત્ર કરનારાં કર્મો છે. અસંગ, એ કર્મો માત્ર આમક્રિયા અને દુષ્ટાણા છોડી કરવાં થઈ એ માત્ર હિતમ મન છે.

હે અર્જુન! જે જે કર્મો માણસને મારે, તે માણસ દોષથી જ કુદરતે કે શાસ્ત્રોએ નહીં કર્યાં છે, તેનો ત્યાગ શુદ્ધિગમ્ય નથી. મોહનો માર્ગો જે તેમાં કર્મો ત્યાગે તેના ત્યાગ તામસ મળ્યાવ. વળી, અમુક કર્મ કરવું મુશ્કેલ છે, એમાં કાંઈનો વધારે પડતો કસો બીર છે એવો ભય દોષ છે અને આથી તે કરવું છોડી દે છે તે ત્યાગ રાજસ મંડ્યાવ. આવા રાજસ ત્યાગનું કશું ફળ નથી; પશુ જે કર્મ માણસને મારે કુદરત કે શાસ્ત્રે નિયત ક્યું છે તે કર્મને વિના વળગી કે વિના દુષ્ટાણાએ ‘મારું’ આ કરવું છે’ એમ સમજીને કરવામાં આવે તો તે માર્ત્તિક

જે ત્યાગી છે, જેનાં હૃદયમાં સત્યચુખ્તનો કાષ્ઠી
 ત્રિભરો રહે છે, જે મેષાવી અને સશવ વગરનો છે તેનો
 પુરુષ સુખે યના કર્મોમાં ચોટતો નથી, દુ ખે યનાં કર્મોમાં
 દ્રેષ કરતો નથી વળી હે અજુન! મો વાતની એક વાત
 નો આ છે, કે જેને દેહ છે તેને સ્વેચ્છાએ તમામ કર્મો
 છૂટતાં નથી જ આથી કર્મ હોડાની ત્રિતિ એ કાદા છે
 કર્મફળનો ત્યાગ કરનાર જ ત્યાગી છે. કર્મનું ફળ ત્રણ
 પ્રકારનું છે શુભ, અશુભ અને શુભાશુભ. જે
 ત્યાગી નથી તેને આ ત્રણ પ્રકારના ફળ મળે જે ત્યાગી
 છે તેને આ ત્રણની અસર થતી નથી. વળી કર્મમાત્રના
 આ પાંચ કાળો હોય છે શરીર, કુનાત્મા, જુદી જુદી
 ઇન્દ્રિયો, જુદી જુદી એકાઓ અને પાંચમી ઉચ્ચરેચ્છા.
 મન, વાણી કે કાયાથી યોગ્ય કે અયોગ્ય કાર્યપિણ કર્મ
 આ પાંચ મળીને થાય છે એટલે કે આ પાંચનું ભેગા
 મળીને કર્તાપણ છે અને જ્યાં પચનું કર્તાપણ હરે છે
 ત્યાં જે પોતાના આત્માને જ ફક્ત કર્તા માને છે તેની
 મતિ મેથી છે. તેનું હૃદય સાચા સરકાર વગરનું છે.
 બાકી જેને કદી અહંબાવ નથી, જેની જુદી સ્વપ્નમાં
 પણ શેષાતી નથી તે તો જગતનો વધ કરે તોપણ
 તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ તે નથી તો કાર્મને દણનો કે નથી
 તો દણનો!

વળી, કર્મમાત્રના પ્રસન્ન છે જ્ઞાન. જ્ઞેય અને જ્ઞાના.
 અને કર્મમાત્રનું ગ્દેહાણુ-આત્રય છે કર્મના સાધન, કર્મ
 અને કર્તા આ જ્ઞાન. જ્ઞેય વગેરે હમાં પણ સામાન્ય
 માણુમને ઉપયોગી છે જ્ઞાન, કર્મ અને કર્તા ગુણમેદે એ

મનુષ્ય પણ તનુ તનુ પ્રકાર થાય છે. એ બધાના તનુ તનુ પ્રકાર હું તને કહું ને સાંભળ.

જેનું જ્ઞાન માર્તિરક દોષ છે ને તે પ્રાણીમાત્રમાં એવી પરમાત્માની અવિનાશી મનાને જુએ છે. પ્રાણીમાત્ર આમ જુમાં જુગ દેખાવ છે પણ સાત્ત્વિક જ્ઞાન તે સિદ્ધિતામાં એકના જુએ છે; એટલે કે પ્રકૃતિ અને તેનાં કાર્યોની અનન વિવિધતામાં માર્તિરક દૃષ્ટિ એક આત્માની અખડ મનવતા જુએ છે. રાજસ જ્ઞાન તમામ પ્રાણીઓમાં જુદા જુદા હોય છે, એમ જાણે છે. તેમને બેક દૃષ્ટિ હોયતી નથી. જે જ્ઞાન અમુક એક કાર્યને લગતું દોષ છતાં એ પર્ણિપૂર્ણ છે એવી જ્ઞાનિ વખતને, જે શુદ્ધિની મામે દષ્ટી ન શકે, જેમાં તત્ત્વ ન દોષ અને જે ગુચ્છ દોષ તે જ્ઞાન તામસ કહેવાય છે.

જે કર્મ માનુષને માટે કુદંત્રને કે શાએ કર્નંધ્ય નરીક નહીં કહું દોષ તે કર્મ વિના આયક્તિએ, વગર પ્રમાણાએ અને રાગદ્વેષ વિના કરવામાં આવે નો તે સાત્ત્વિક કહેવાય. પણ કર્મ પાડ્યો ક્ષણે દોષ, અહંબાર દોષ, ધાપા દોષ તે કર્મ રાજસ કહેવાય જે કર્મનું પરિપૂર્ણ, તેમ વપરાનારી સક્તિનો દોષ. દિશા અને પોનાનાં ગતને વિચાર ન દોષ ને ઠેવગ મોદને વસ થઈને દરવામ આવે, તે તામસ કર્મ કહેવાય.

હું અર્જુન! હવે હું તને સાત્ત્વિક વગેરે કર્તોનાં અણધાર કહું. સાત્ત્વિક કર્મોમાં આયક્તિ કે અદંકાર દોષો નેનામાં ધીરજ અને કુસાદુ દોષ છે. સદ્ગુણા અને

નિષ્ફળતામાં તે સમાન હોય છે. રાજસ કર્તામાં રાગ, દ્વેષાશા, લોભ, દિંસા, અપવિત્રતા અને દુર્પશોક્તિનો સદ્ભાવ હોય છે. તામસકર્તાનું મન સદા ચચળ હોય છે. તે અસરકારી, અફઝ, છેતરપિંડી કરનારો, બધાને અપમાનનારો, આળસુ, હંમેશાં ચઢેલા મોઢાંવાળો અને દીર્ઘસૂત્રી હોય છે.

હવે હું તને હું અજુન! કરણ-કર્મનાં સાધનમાં મુખ્ય જે બુદ્ધિ છે તેના ત્રણ સાર્વિક વગેરે ભેદો કહું છું. સાથે સાથે ધીરજના પણ ત્રણ ભેદો કહીશ. કેમકે ધીરજ પણ બુદ્ધિનો જ એક ભેદ છે.

સાર્વિક બુદ્ધિ ક્યાં પ્રવૃત્ત થવું, ક્યાંથી નિવૃત્ત થવું એનો વિવેક જાણે છે. 'કર્તવ્ય' અને 'અકર્તવ્ય'નો, ભય અને અભયનો, બધ અને મોક્ષનો નિર્ણય તે કરી શકે છે. રાજસ બુદ્ધિ ધર્મ, અધર્મ, કાર્ય અને અકાર્યને યથાર્થ રીતે જાણી શકતી નથી. બ્યારે તામસ બુદ્ધિ તો અધર્મને ધર્મ માને છે. તમોગુણથી ઢંકાએલી હેઠળે તેથી બુદ્ધિ બધી જ વાર્તાને બોધી રીતે સમજે છે.

જે રિચર ધીરજ માણસને મન, પ્રાણ અને દન્દ્રિયોની ક્રિયાને ચોમખળપૂર્વક ધારણ કરવામાં સદાપક ધાય તે સાર્વિક ધીરજ. જે ધીરજ ધર્મ, અર્થ અને કામને અમુક વખત સુધી તો ધારી રાખે પણ અનિશ્ચય આસક્તિને લઈને વખત આવ્યે ફક્ત માટે કાફાં મરાયે તે મજસ ધીરજ. આ ઉપરાંત જે ધૃતિને લઈને માણસ સ્વપ્ન, ભય, શોક, ગમગીની કે મદને છોડી તેથી ધૃતિ તામસ ગણાય.

તે આદ્યા અર્જુન ! દને હું તને કર્મના દ્વંદ્વ
 નુષ્ણતા વાગુ બેદ કદું છુ ને સંમિત. તે મુખમાં અભ્યાસ
 કેળવવાથી માન્યુષ્ય ઈન્દ્ર જેમ નંદનવનમાં તેમ આ
 જંગનમાં રમે છે અને આ સિપરોન દુઃખનો છેડો. આણે
 છે આત્માને સમગ્રી જીવિની પ્રસન્નતામાંથી અંતરેયું
 સુખ મારિવક છે. એ સુખ મેળવવામાં સરજાનમાં ધ્યમ
 મહેનત કરવી પડે છે તેથી પહેલાં એ ઝેર જેવું સામે છે
 પણ અને એ અમૃત જેવું થઈ પડે છે. વળી રાજસ
 સુખ વિષયો અને દન્ડિયોના સબંધથી પેદા થાય છે, એ
 પહેલાં અમૃત જેવું મીઠું સામે છે પણ અને ઝેર જેવું
 કડવું અને મોત આણે એવું દોષ છે અને તામસ સુખ
 ઉધ, આળસ અને પ્રમાદમાંથી પેદા થાય છે. એ પહેલાં
 અને પશ્ચિમે આત્માને મૂર્છિત કરે છે. તે અર્જુન !
 આ ક્ષત્રમાં એવું એકે પ્રાણી નથી જે આ તલુ
 સુખના પાસથી મુક્ત હોય !

હવે હે વહાલા અર્જુન! તને અહીં એક રહસ્ય વાત કહી દઉં. આ જે ચાર વર્ણો મે તને કહી તેનાં કર્મોમાં કરી મહત્તા નથી. બ્રાહ્મણનાં કર્મો જિંયાં નથી, શૂદ્રનાં નીચાં નથી! કેમકે કેવળ કર્મનો તો કરો મહિમા જ નથી. એ કર્મો દ્વારા જે સાધવાનું છે તે જે ન સધાય તો કર્મ મિત્રને બદલે શત્રુની ગરજ સારે. આથી કેવળ કર્મની મહત્તા ન માનતાં કોષ્ઠપણુ કર્મરૂપી કથીર કાંચનની કિંમતનું કેવી રીતે થાય તે જાણી લેવું રહ્યું. કર્મ તો નિમિત્ત માત્ર છે. એનાથી જીવનમાં જે સાધવાનું છે તે તો જીવનની સિદ્ધિ છે. તો કોષ્ઠપણુ વર્ણનો, કાળનો, પરિસ્થિતિ અને દેશનો માનવી તે જ વર્ણ, કાળ, પરિસ્થિતિ અને દેશમાં રહ્યો છતાં પોતાનાં કર્મોમાં રાચનો રહી સિદ્ધિ કેવી રીતે પામી શકે છે તે રહસ્ય તુ જાણી સે. કર્મમાત્ર પરમાત્માના તપંણુ માટે હોવું જોઈએ. જે પરમાત્માને લીધે પ્રાણીમાત્રની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને જે પરમાત્મા આ બધામાં ઓળખોત છે તે પરમાત્માને કર્મરૂપી બસિથી પ્રસન્ન કરવામાં-તૃપ્ત કરવામાં કર્મનું અને માણસનું મહત્ત્વ છે. અર્થાત્ કર્મમાત્ર પ્રભુ પ્રીત્યર્થે જે થાય તો તે કથીર મટી કંચન બને. આથી કર્મમાં જ પ્રત્યેકે રાચવું જોઈએ. પોતાનાં સ્વાભાવિક કર્મો પ્રભુ પ્રીત્યર્થે કરવામાં આવે તો તેમાં કલ્પાણુ છે. સ્વાભાવિક કર્મ શરૂઆતમાં દુષ્કિત જેવું લાગે તોપણુ તે ન છોડવું, કેમકે કર્મ માત્રમાં હોય તો રહેવાનો જ. આથી કર્મને છોડી દેવાં અગર તો કોઈનાં-પારકા સ્વભાવનાં કર્મોને આચરવા મટી પડવું એ મૂઢતા છે. કર્મના દોષને દેવી

તે વ્દાતા અર્જુનઃ દત્તે દ્વં તને કર્મના ૬૩૩૫
 નમ્ના વળ બેદ ૬૬ ધુ તે માંમગ. તે મુખમાં અવ્યાસ
 કેળવવાથી માખુસ ઈન્દ્ર જેમ નંદનવનમાં તેમ આ
 જગનમાં એ છે અને આ વિષદંત દુઃખનો છેડો આણે
 છે. આત્માને સમગી જીવિની પ્રસન્નતામાંથી જન્મેવું
 સુખ મહિરક છે. એ સુખ મેળવવામાં મુશ્કાતમાં ખૂબ
 મહેનત કરવી પડે છે તેથી પહેલાં એ ઝેર જેવું લાગે છે
 પણ અંતે એ અમૃત જેવું થઈ પડે છે. વળી રાજસ
 સુખ વિષયો અને હિન્દ્રિયોના સંબંધથી પેદા થાય છે. એ
 પહેલાં અમૃત જેવું મીઠું લાગે છે પણ અંતે ઝેર જેવું
 કડવું અને મોત આણે એવું હોય છે અને તામસ સુખ
 ઉંધ, આગમ અને પ્રમાદમાંથી પેદા થાય છે. એ પહેલાં
 અને પરિણામે આત્માને મૂર્છિત કરે છે. હે અર્જુન!
 આ ધ્વનાંકમાં એવું એકે પ્રાણી નથી જે આ ત્રણ
 મુળના પાશથી મુક્ત હોય !

વળી છે અર્જુન ! બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને
 શૂદ્રના સ્વભાવજન્ય મુળોના ધોરણે જે શુદ્ધાં શુદ્ધાં
 સ્વાભાવિક કર્મો થાય છે તે તને સંબંધાયુ. શમ, દમ,
 તપ, સૌમ્ય, દામા, સરજના, જ્ઞાન, અનુભવ અને
 આરિતક્રતા આટલાં મુળે બ્રાહ્મણનાં કર્મો છે. ગ્રસ્તીરેતા,
 તેજસ્વિતા, ધીરજ, ચતુરતા, મુધ્ધમાં પીઠ ન જતાવરાતી
 ઇતિ, ઉદારતા અને સત્તાશીલતા એ મુળે ક્ષત્રિયનાં કર્મો
 છે. ખેતી, પશુપાલન, વેપારઉદ્યોગ વગેરે મુળે વૈશ્યનાં
 કર્મો છે અને નોકરીચાકરી કરવાની પ્રતિભા થનાં કર્મો
 મુળે શૂદ્રનાં કર્મો છે.

હવે હે વ્હાવા અર્જુન! તને અહીં એક રહસ્ય વાત
 મ્હી દઉં. આ જે ચાર વર્ષોં મે તને કહી તેના કર્મોમા
 કશી મહત્તા નથી. ક્ષાત્રાણુના કર્મોં ગિયા નથી, શૂદ્રના
 નીચા નથી! કેમકે કેવળ કર્મનો તો કશો મહિમા જ
 નથી એ કર્મોં દ્વારા જે સાધવાનું છે તે જો ન સધાય
 તો કર્મ મિત્રને બદલે શત્રુની ગરજ સારે આથી કેવળ
 કર્મની મહત્તા ન ગાનતા કૌષ્ઠપણુ કર્મરૂપી કથીર કાચનની
 કિંમતનું કેરી રીતે થાય તે જાણી લેવું રહ્યું કર્મ તો
 નિમિત્ત માત્ર છે એનાથી જીવનમાં જે સાધવાનું છે તે
 તો જીવનની સિદ્ધિ છે તો કૌષ્ઠપણુ વર્ણનો, કાળનો,
 પરિસ્થિતિ અને દેશનો માનવી તે જ વર્ણ, કાળ, પત્રિ
 સ્થિતિ અને દેશમા રહ્યો છતાં પોતાના કર્મોમા રાચતો
 રહી સિદ્ધિ કેવી રીતે પામી શકે છે તે રહસ્ય તું જાણી
 મે કર્મમાત્ર પરમાત્માના તપણુ માટે હોવું જોઈએ જે
 પરમા માને લીધે પ્રાણીમાત્રની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને જે
 પરમાત્મા આ બધામાં જોનપ્રીત છે તે પરમાત્માને
 કર્મરૂપી બનિથી પ્રસન્ન કરનામા-તૃપ્ત કરવામાં કર્મનું અને
 માણુસનું મહત્ત્વ છે અર્થાત્ કર્મમાત્ર પ્રભુ પ્રીત્યર્થે જો
 થાય તો તે કથીર મગી કચન બને આથી કર્મમા જ
 પ્રત્યેકે રાચવું જોઈએ. પોતાના સ્વાભાસિક કર્મોં પ્રભુ
 પ્રીત્યર્થે કરનામા આવે તો તેમા ક'યાણુ છે સ્વાભાસિક
 કર્મ શરઆતમા દુષ્ઠિત જેનું લાગે તોપણુ તે ન છોડવું,
 કેમકે કર્મ માત્રમા દોષ તો રહેનાનો જ આથી કર્મને
 છોડી દેના અગર તો કૌર્ષના-પારકા સ્વભાવના કર્મોને
 આચરવા મ્હી પડતું એ મૂઢતા છે કર્મના દોષને કેવી

ગતે દમ્ય મચ્ચ ને દુષાય જાણી લેવો અને તે તો મેં તને અભ્યાસે જ દર્શો.

આથી પોતાનાં સ્વભવિક કર્મમા ગત્યનો માણુમ કર્મ કર્મનો છતાં નૈષ્કર્મ્યની મિદિને કૃપી ગતિ પામી શકે છે ને તને કહું તેવો પુરુષ તમામ કર્મોમાં અનામદા ગમે મનને સ્વાધીન ગમે ગૃહાને ત્યાને આટલું કંટાથી તે કલેષહી વગરનો બને છે અને પગમ નૈષ્કર્મ્યને પામે છે આ નૈષ્કર્મ્ય પછી જ મધી જ અક્ષની પ્રાપ્તિ હોય છે નૈષ્કર્મ્યની મિદિને પામેલો માણુમ હૃદયે પ્રાપ્તિ કૃપી ગતિ કરી છે તે હું તને ટૂંકમાં કહું એ જ્ઞાનની હેઠળની દહ છે એમ મમગતે.

બગવાનનો અનુભવ કરવા હિંતનાર પુરુષ પોતાની બુદ્ધિને અત્યત ચોક્કસી ગમે અખુટ ધીગતપૂર્વક મનને કાષ્ઠમાં અણે. ગમ્દ, અર્થ વગેરે એકા વિષયોને પથાશાન્ન ત્યાગ કરે. ગમ્દેષને તે દૂર કેટી દે. દંમેશાં એકાંત મેવનતું શીલ કેળવે. દોગરીના ગાપનુ માપેનું, સિનકર, પવિત્ર, અદ્ય અજ આરોગે. તન, મન, વચનને સ્વાધીન ગમે. ઘટધટમા પગમામા જ વર્તી ગયા છે એવા માનમાં મમાધિમય રહે. લંગમ્ય એકલે કે અનામદા પ્રેમનો આશ્રય લે. અહંકાર, દહ, માર, દામ, કોવ અને લામને છોડે. ક્યાયે મમતાની મહોર ન મારે. સર્વદા શાંત રહે. આટલી માધનસ પત્તિ કેળવનાર પ્રજુના અનુભવ મારે ચોખ્ય બને છે.

અને હે વધાવા અર્જુન ! જે પુરુષ જાલનો અનુભવ કરી ચૂક્યો છે તેનું લક્ષણ હવે હું તને કહું. તેવો પુરુષ

સદા પ્રસન્ન રહે છે વિનાશ પાઠગ શોક કે તો નથી ન
મજેના માટે ઈચ્છા ગળેનો નથી ઘટધમા અતઃકામાપે
એકગમપણે વર્તી રહેના પ્રભુનો તે દૃષ્ટા હોય છે અને
મારા ઉપર પન્મમકિત રાખે છે મારા ઉપગ્ની બકિતને
લીધે તેને અમગ્નય કે હુ જગવાન કેવડો છુ ક્યા છુ,
તત્ત્વત કેવો છુ અને આમ મને તત્ત્વત જાણીને ત્યાર
બાદ તે સર્વંરૂપ એવા માગમા જ પ્રવેશ કરે છે

આથી હે અર્જુન! જે કાર્ષ્ણ્ય મારે આધારે રહી
બધા કર્મો કરે છે તેને મારી કૃપાથી અમૃતપદ મજે છે
આની નિષ્કપટ ભાવે મમસ્ત કર્મોનુ મને સમપણુ કરી
સમત્વરૂપી બુદ્ધિયે ગતુ શરણુ લઈ એકનિષ્ઠ બન્ત બની
માગમા તારુ દિન પરાન। માગમા જે હે અર્જુન!
તારુ દિન હશે તો મારી કૃપાથી તમામ મુશ્કેલીઓરૂપી
પદાર્થોને તુ ઓળંગી જઈશિ પણ અહભાવને લઈને
જે તો મારી આ હિનકર વાત ન સમગ્નશે તો તુ
નાશ પામીશ અહતાના આધારે તુ 'હુ નહીં લડુ'
એવી જે હડ પકડી બેસે છે તે નિષ્ફળ છે તારો સ્વભાવ
તને બનાવુ યુદ્ધમાં પ્રેરશે કેમકે સ્વભાવ સૌથી બળાઓ
છે રામાનિદ કર્મોથી બધાએવો હવ સ્વેચ્છાએ જે
કરવા ન ઈચ્છે તેમા પરેચ્છાએ પણ તે પ્રવૃત્ત થાય છે
તો તુ આમ પરત્ર છે તો તારુ કતન્ય તને મ્હુ છુ
હે વહાના અર્જુન! હુ તને કેટલી ટેટલી રહસ્ય વાત
કહુ? પ્રાણીમાત્રનુ શરીર એ એક પૂર્ણ્યત્ર છે એ
શરીરરૂપી વત્ર ઉપર બધા પ્રાણીઓ અહતા મમતાની
મહોર મારી ચઢેના છે, પણ એ પ્રાણીમાત્રના હૃદય દેશમા

મરેનનાર્થીય પન્નાભા યોગીએ કહાક ખડા શ્રીમા છે
 અને મુનપર જેમ લાકડાંની પૂતળીને તેમ, શરીર ઉપર
 જેમને રૂઢ આત્મભાવ ઘર્ષ ગયો છે તેનાં પ્રાણીભાવને
 પરમાત્મા બગાડી રહ્યો છે. નો જે સર્વસમર્થ છે તેને જ
 ઘરણે જન. સુદૃષ્ટતા તમામ બાવે તેનો જ પાલવ પકડ.
 તે જગન્નાથની પ્રસન્નતાથી પરમશાંતિ મળે; સાધન સ્થાન
 પ્રાપ્ત થાય! બાળક જેમ માના, તેમ બડને બગવાનના
 ખોળામાં પોતાના પ્રાણ પાયગી દેવા! જે કોઈ નિષ્કપટ
 બાવે બગવાનના ખોળામાં પોતાને સુપરત કરે છે તેની
 મમતા બગવાન પરવસ ઘર્ષ જાય છે. બાળકનું દિન
 જેમ માળાપની ચિંતાનો વિષય છે તેમ આવા બાવ અને
 બરોસાથી ભરપૂર બડનું દિન અને યોગસેમ એ જગનના
 મામાપદ્ય બગવાનની ચિંતાનો વિષય છે. હે અર્જુન!
 નિર્બિત એવા મને જે કોઈપણ વાનની યોગીસે કહાક
 ચિંતા રહેતી હોય તો તે માથ પ્રેમી બડનની છે! હું
 જગનને તો તે મને પ્રતિજ્ઞા નચાવે છે! મને નિર્ગુણને
 ગુણગમ થવાની ને દરજ પાડે છે. પ્યારા અર્જુન! બડન
 અને મારી વચ્ચેનો પ્રીતિયોગ તો અમારાં સુદૃષ્ટ જાળે
 છે! તો આ મેં તને મુલ્યથી પણ મુલ્ય જાન કર્યું છે.
 દવે તું એને પૂરું વિચાર; અને તે પછી જેમ ઇચ્છ
 થાય તેમ કર.

પણ વદાક્ષા અર્જુન! તે મને માથ બડનેના ચરિત્રનું
 રમરથ કરાવ્યું એટલે હવે સૌથી મુલ્ય વાન તને કરું;
 તું પણ મને અર્થત પ્યારા છે. હું તારી સમક્ષ
 છું. આથી તને તારું દિન કરું છું. તું મારું

સોમી શ્રેષ્ઠ ને વચન છે તે માંમગ, જે માગે પ્રભાર
 જાણે દોષ, માગે મદિમાને અનુભવે દોષ, માગે
 આમરનું પારખું કરવું દોષ તો દે વડાવા અર્જુન !
 માગે લગની કાગડ. માગે પ્રેમી યા મારું મરંત્ર પૂજન
 કર. મને ધરધરમા મમજીને પ્રજામ કર. દુઃકમાં, મનમ
 ચર્જન એમ કાગડી દે અર્જુન ! તું મને જ પામશે,
 હે, તું મારો પ્રેમી છે એટલે માયે જ પ્રવિણ કરું છું કે,
 તું મને જ પામશે. તે અર્જુન ! તું તમામ કર્મોને
 આશ્રય છોડી દે એટલે કે, અમુક કરાણી મારું કદાચ
 થશે એવી કર્મને શરણે જવાની મનિને નિષાંઝસિ કે.
 મારુ એકનુ જ તું શરણું લે જે તું મરંભાવે મારું
 શમ્યુ લેશે તો હું દુઃખના કાચ્છરપ પામમાવમારી તને
 બચારીશ તું શોક રમે કરો. પ્યાગી હું અચળ છું,
 પણ મને ચગાચગાનો એક માત્ર લપાલ છે પ્રપતિ.
 મરંભાવે મારે શરણે આવેયો કર જગતનું એક અનેરુ
 સમૃદ્ધ સૌભાગ્ય છે માગે અનત કદાચી ગુણોના
 મદિમાનો તેને એકલાને જ જન અનુનવ યાવ છે. આ
 છે મારો હેતુનો બોધ !

હે અર્જુન ! આમ મેં તને જીવનનું દર્શન આપ્યું.
 જે તપસવી નથી, ભક્ત નથી, જેને આ મામગરાની
 ઈડા નથી, અને જે મારામાં દોષારોપણ કરતો દોષ
 તેને આ ઉપદેશ કદી ન કરેલો. આથી બિહારું, હે
 અર્જુન ! જે દેઈ મારા આ પરમ ગુણ જીવનમદેશને
 મારા પ્રેમીએને કહેશે, તેને વળતરમાં હું પરમપ્રેમ
 આપીશ. એ પરમપ્રેમથી તેઓ અને જ પામશે.

માખમ મના મારું સધારે ત્રિય કન્યા કોઈ દશે ન
 નદા તેના કન્યા વધાર વદાવા મને પત્ર કોઈ ન દશે.
 આપણા બેના આ ધર્મ મવાદનો અભ્યાસ કર્યાર મારું
 જ્ઞાન-પદ્મથી પૂજન કરશે એવો મારો અનિશ્ચય છે જે
 અદારથી અને અદેખાન વગર આ શુભનનીતને માંમગશે
 તે પણ પુણ્યકર્મીઓના મગગવોડને પામશે તે અનુન!
 મારું કથન તે એકમયિતો માંમત્યું છે અનુ ! તે
 વદાવા ધનંજય ! એ મામગવાથી તારી અજ્ઞાનની મૂર્છા
 વળી ખરી !

હે મગનુ ધનંજય ! ભગવાને ત્યારે શિષ્યને પૂ-પૂ
 ત્યારે કૃતાર્થ થએલો અનુન ભગવાન મમદા એકાગ્ર
 કરતા કટી રલો છે કે હે અન્યુન ! મારો મોહ નહ
 થયો છે મને સાચું જ્ઞાન લાંચુ છે. એમાં આપનો
 નિઃકામ્ય પ્રસાદ જ કામ્ય છે હવે હું સંસારદિન થયો
 છું. આથી આપના કૃપા મુશ્ક વર્તિસ.

હે મગનુ ! આપ બને ચર્મચતુથી આંધ હો, પણ
 આ દિવ્યચતુ જેવી ભગવાનની વાણીથી આપનો અંતરનો
 અધકાર દૂર થએલો હોવો ધરે ! ભગવાન વાસુદેવ અને
 મહામા પાર્થના આ સવાદ માટે મને જે વિશેષજ્ઞો
 યોગ્ય લાગે છે. આ મંવાદ અદ્ભુત છે, અને હુવાડા
 ખડા કરે એવો છે ભગવાન વ્યાસદેવની કૃપાથી આ પરમ
 ગુણ સવાદ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણુચક્રના ધીમુખથી સ્વયં નીકળે
 મેં સામત્યો, અને આપને સંભળાવ્યો છે. આ અદ્ભુત
 અને પુણ્ય સવાદને યાદ કરી કરીને મને વારવાર હર્ષ
 અને હે રાજનુ ! ભગવાનનાં પેવાં નિશ્ચયની

યાદે તો મને હજી આરે વિરમય થયા કરે છે. તે અદ્ભુત રૂપની યાદે હું વારવાર દરખાડી છું. મેં જે જોયું તે ઉપરથી હું રાજન્ના માટે આપને ન કહેવું ધટે, છતાં અતઃ ઉપગ આપીને કહેવાની ફરજ પાડે છે કે, જે પશ્ચિમા યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે, જેમા ધનુર્ધારી અર્જુન છે, તે પશ્ચિમા જ રાજ્યવક્ત્રી, વિજય, ઉન્નતિ અચળ નીતિ છે ?

અને હે શિષ્ય ! હું પણ તને એટલું ઉમેરીને કહી દઉં છું કે, જેના હૃદયમા મગધમૂર્તિ પશ્ચિમા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો પ્રેરક જનનમદેશ વણાયો છે અને જેને એ સદેશ પ્રમાણે વર્તવાની તમના છે તેના જનનમા હમેશાં શ્રી, વિજય, ઉન્નતિ અને નિઘન ન્યાયનિષ્ઠા હશે !

॥ इतिसंन्यास मोक्षयोगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ॐ

ગીતા-શ્રવણ-પરિશિષ્ટ

॥ શદ્મુક્તનામ્ને ધીરુષ્ણચન્દ્રાય નમઃ ॥

પરમપુન્ય તીર્થસ્વરૂપ ગુરુદેવની પવિત્ર સેવામાં—

બગવતી ગીતાનું અધ્યાયવાર શ્રવણ કરાવીને આપે મને બારે ઝાણી કર્યો છે. આપનું વક્તવ્ય મેં પરમપ્રેમથી વાંચ્યું છે. એના વાચને મને યોગમયનાનો અનુભવ કરાવ્યો. તેટલો વખત તો શાન્તિ સમર્પી. બગવાનની બાનગર્ભાર વાણીએ મારાં ચમત્ત્વ લક્ષ્યને પ્રભાવિત કર્યું. જે પાવન અને પ્રવાહી કૌંથીમાં આપે બગવતી ગીતાજીનો અર્થ સરળતાથી રજૂ કર્યો છે તેવો મેં ક્યપિ જોયો નથી. અનિષ્ટાએ પણ અંતર ગીતા-ગંગાના પાવન પ્રવાહમાં વહ્યું જાવું હતું. પ્રતિપક્ષ પવિત્રતા અને કુલીનતાનો અનુભવ કર્યું હતું. ગીતા દેવગ દોષ તત્ત્વચિન્તકની નીરસ તત્ત્વચર્ચા ન લાગી. બગવાનની જૂતમાત્ર માટેની નિષ્કારણ હેતાવપણીને એ પ્રત્યક્ષમૂર્તિ સમગર્ભ. બગવાનની એ પ્રેમવન્દ્યોતિ લાગી. દેવાનાં મેલાં પાત્રને અજ્ઞાણી, ચોકામું કરવામાં એનો બારે ચમત્ત્વર જણાયો.

ગુરુદેવ ! ભગવાનનો હું પાડ માનું છું કે તેણે મને
 આપનો સુયોગ દરાવી આપ્યો. સાધુ હૃદયનો ક્ષણભર
 સમાગમ પણ જીવનમાં સંક્રાન્તિ આણે છે એનો મને
 હવે અનુભવ થયો. સંગ સાધુનો જ કરવો ધટે એવો
 સંતોનો આગ્રહ મને સમજાવે છે. સાધુ એ સાધુ નથી.
 માધકને ઉદ્ધારના અવનરેલા એ ભગવાન છે. આપના
 ક્ષણમાંથી કેવી રીતે છૂટાય ? શિષ્ય હૃદયની પ્રેમમયી
 અંજલિ આપને ચરણે ધરું છું.

ગીતાના શ્રવણે ગીતાજીના મમત્ર અર્થની મને આછી
 સમજ તો પડી, પણ સાચે સાચે મારા હૃદયમાં અનેક
 શંકાઓ પણ ઉપજી છે. એ શંકાઓનું સમાધાન કરવા
 આપને વિનવું છું. આપે ગીતાજીનો રસ લગાડ્યો છે તો
 એનો હવે આપ પૂરો અસ્વાદ કરાવો એમ પ્રાર્થું છું.
 આપે જેમ 'અધ્યાયવાર શ્રવણ કરાવ્યું' તેમ અધ્યાયવાર
 આપ સૂચવશો એટલે મારી શંકાઓ આપ સમક્ષ ધરીશ.
 આપની વાણીમાં અને દોરવણીમાં હવે મને વધારે શ્રદ્ધા
 બેસતી જાય છે. તો કેપા કરીને આટલું કરશો.



પ્રિય બાપ.....

આપનો પત્ર મળ્યો. મારાં આટલાં બધાં વખાણુ કરવાની આવશ્યકતા ન હતી. ખેર! આપને ઝીણઝી માટે જે જે વાત થયા તેમાં મારી બહાદુરી કશી જ નથી. એ બગવાનની વાણી છે. અને બગવાનની વાણીમાં જે સમજાર ન હોય તો પછી કાની વાણીમાં એ હોય ? ઝીના તો મદાન સંક્રાન્તિકારક મંથ છે.

વળી આપ અધ્યાપવારે આપની શંકાઓ રજૂ કરનાર છો જાણી મને વિશેષ આનન્દ થયો. શંકાઓ એ તો સમજની કાંકરી છે. વળી બુદ્ધિને ગૂંગળાવીને અધ્યાત્મજીવનનો બ્યવહારુ જીવન માથે મેળ ન સાધી શકાય. અધ્યાત્મજીવન બ્યવહારુ થતું જ જોઈએ. એમાં જ એની કિમત છે, આથી જ્યાં સુધી શંકા રહે અને નિશ્ચય ન થાય ત્યાં સુધી વિકાસ અધૂરો રહે છે. વળી શંકાની પાછળ જે સાચી ગિચાસા જ હોય તો તે શંકા એ શંકા નથી. બુદ્ધિનો એ બર્થ વિનોદ નથી, પણ એ બાવિ જીવનના અરુણોદયની નિશાની છે, કેમકે શંકાના સમાધાન પછી આચાર ક્રાન્તિ માટે એમાં તત્પરતા હોય છે. આથી ઉત્કૃષ્ટ જે શંકાની પાછળ સામાના જ્ઞાનને માપવાની કેવળ નાદાનિયન હોય છે, પોતે

મહાન તાર્કિક છે એમ સાબીત કરવાની એવી વૃત્તિ હોય છે, ખીજાને ઝાખા પાડવાની નીચ મનોવૃત્તિ હોય છે અવાઝીઆ જિજ્ઞાસા હોય છે તે શકા એ બુદ્ધિનુ દેવા બતાવે છે, જીનનુ પનન સૂચવે છે એવી શકાલીનત અધૂરા ઘડાની કુટુણુ જીનનમ્હાણી છે જીનનની મહામોદ પગોનો એ બ્યર્થ અપબ્યર્થ છે જિજ્ઞાસુએ આથી સાન મહેલુ વટે

આપ નીનાતે આપની શકાઓ જણાવશે. આપને ભારિ હૃદય હુ જોઈ રહ્યો છુ આથી શક્તિ મુજા આપની શકાઓને નિરૂત્ત કરવા હુ નમ્ર પ્રયત્ન કરીશ હુ પણ સર્વશ નથી પણ પ્રભુ જેમ પ્રેરશે તેમ વર્તીશ અને આમ છતાંએ જો આપ ॥ હૃદયને હુ ક્યાક સતોષી શખીશ તો હુ અને આપ બન્ને આપણાથી કે વડા જીનનાચાર્યને શગ્લે જઈશુ પ્રભુ આપણને સદાપ કરે

શુભેચ્છક.....

ॐ

૧

પૂજાપાદ ગુરુદેવની પવિત્ર મેચામાં,

આપનો મંગળ પત્ર મળ્યો. સંદાનું સમાધાન કરવાનો આપે બાર હુકમો ને બદલ પ્રગળી છું, જે બાજનમાં આપે સારવાની રાખેલા મૂલ્યનું છે તેમાં ૬ જરૂર ચીજદાઈ રાખીશ. એક વાન પટ્ટેથી જ કદી દઉં કેટલાક સરાસો છે જ નામ્નિક જેવા ફદાય સામગ્રી. ૫૦ દિવામાં અનિચ્છાએ ખજ જે રટ્ટે જ. નેને કામી દા જાણે સમાધાન થઈ ગયું હોય તેવો રોંગ કરવા કરતાં ને ન્યાસ્તિકતાનો આરોપ વઢેલી ભેવો એમાં વધારે સન્યનિપ્ત ભાગે છે. તો ખડેલા અધ્યાપના વાચ્યને મને નીચેના પ્રશ્ને ઉદ્ભવે છે. કૃપા કરીને ને બધાનો ઉત્તર આપવા તસ્દી મેરો.

૧ એમર જ્યારે લાડાઈનું ઉગ્ર વાતાવરણ ફેલાયું હતું ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને માટે ગીનાડનો અતિ પ્રસાન્ત ચિત્તો સાંભળવા યોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો અને અર્જુનને માટે તે કીવવો શક્ય હતો કે કેમ?

૨ ધૃતરાષ્ટ્ર તો બાગ્યતા જ હતો કે કૌરવપાંડવોનું કુરુક્ષેત્રમાં મિલન લગાઈને માટે જ હતું તો પછી 'મારા અને પાંડુના પુત્રોએ શું કયું?'-એ પ્રશ્ન કેમ કર્યો?

૩ દ્રોણાચાર્યને પોતાનાં અને પાંડવોના સૈન્યને બતાવવા
પાછળ દુર્યોધનનો શો આશય હતો ?

૪ બન્ને મેનાની વચ્ચે પોતાનો રથ સ્થાપવા બગરાનને
અર્જુનને શા માટે કહ્યું ? શું તે બાણનો ન હતો કે
કૌરવ સૈન્યમાં તેને કાની કાની સાથે લડવાનું છે ?

૫ અર્જુન તો પદ્મેથી જ બાણનો હોવો જોઈએ કે
આ મુદ્દ એ તો પિતરાઈઓની વચ્ચે જ છે, મગા-
વદ્ધાણાઓની વચ્ચે જ છે તો પછી આજ પ્રમગે
તેનું હૈયું ભારે ખેદથી કેમ ઉભરાયું. તેને ગમગીની
આવવાનું ચોક્કસ કારણ શું ?

૬ કૌરવો વગેરે સ્વજનોને ન મારવા ધટે—આવા અર્જુન-
નના નિર્ણય પાછળની મનોદશા કઈ હતી ?

૭ કુળશપથી પેદા થના જે જે હોયો અર્જુનને જોયા તે
કયા કયા ? એ હોયો સત્ય બીના છે કે હેતુતાઈ
મયેયા અર્જુનની કેવળ બાન્તિ જ છે ?

૮ “કુળમાં કોઈ બાકી ન રહે તેના પિતરો પડે છે”-
આ સાચું છે ? પુત્રોના પિંડ ઉપર જ પિતરો જીવે
છે ? ચક્રા તો એ છે કે એ પિતરો મર્્યા બાદ પણ
પુત્રોના પિંડો માટે રાહ જોઈને બેઠી રહે છે કે
પછી પિતરો અને શ્રાદ્ધ તર્પણને બદલે એક મોટી
પ્રભાવશાળી હિંદુઓએ ઊની કડી છે અને પોલી છે ?

૯ જેના કુળધર્મો નાશ પામે છે તેમનો નગ્નમા વાસ
થાય છે એમ અર્જુન કહે છે તો એ નરક શું છે ?

૧૦ મગાદાતાઓનાં લાંબી રેડીને ગળ્યભોગ મને અને
 તેની અર્જુનને જીવ આવે એમા ખોટું શું ? અર્જુન
 શાક ન કરે તો શું તે વેળા હાંનુપ કરે ?

૧૧ અર્જુનનેમોદ થયો. તો તે મેદનું ચોખ્ખાચપ શું છે ?

॥ इति विषादयोगः ॥

ॐ

૨

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ !

પહેલા અધ્યાયમાંથી મને સૂઝ્યા તેવા પ્રશ્નો આપ સમક્ષ ધર્યા છે. આપે લખ્યું છે કે એકી વખતે બધા અધ્યાયને સગતા પ્રશ્નો મારે આપની આગળ ધરવા તો હવે હું તેમજ કરું છું. બીજો અધ્યાય જોતાં મારાં મનમાં નીચેની શકાઓ જાડે છે:-

- ૧ મગવાને અર્જુનને કહ્યું કે, 'કવખતે તને આ મોહ ક્યાંથી ઉપજ્યો?' શું અર્જુનનો મોહ કવખતનો હતો? વળી એ મોહ 'અનાયંબુદ્ધ, અસ્વર્થ અને અપ્રાતિકર' છે-એમ મગવાન કહે છે તો તે કેવી રીતે?
- ૨ સગાંવદાક્ષિણિ મારવા ન તૈયાર થનાર અર્જુનને મગવાન, "આ નિર્વીર્યતા તને છાજતી નથી; હુંદયની તુચ્છ નિર્બલતા છાંડ," એમ શાને કહે છે? શું ખરેખર અર્જુનની તે વેળા નિર્વીર્યતા અને નિર્બલતા હતી?
- ૩ પૂજ્યપોત્ત્ય મદાનુભવ ગુરુજનોને મારી લોહી ખગડ્યા ભોગોનો ઉપભોગ કરવા કરનાં શીષ્ય માંગીને

પેટ બગવાન અર્જુનને વધારે વિવેકી સાને છે. તે પત્રી એમા વિવેકરૂપ આ દતો ?

૪ શુ કંઈ એનો નિર્ભય ક્રમ્પામાં અર્જુનનું હૃદય નગનું નીવડ્યું અને તે શ્રીકૃષ્ણ બગવાનને શબ્દે ગયો; તે વેળા એનો 'કેવલા' "કાપંવ્યદેવ" થી દબાપો એમ અંદર કહે છે. તે એ દેવનું શરૂપ શુ ?

૫ અર્જુનનું હૃદય મોઢથી હવાયું હતું. તે એ મોઢનું શરૂપ શું છે ?

૬ પોતાની શંકા રજૂ કરી અર્જુન 'મૂઝો' રહ્યો. ત્યારે તબે દમના દ્વાય એમ સંગરાને તેને ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો તે વેળા તે ગાનીપ દશિન હતું. બગવાનના દાગ્યમા નિર્દય દેહકી નથી ?

૭ બગવાન કહે છે કે ન શોક કરારે ચોખ્ખો તું શોક કરે છે અને વગી તુ પડિનાઈના ગોય જોને છે. બાફી પડિના તો મર્ણા હુઆનો મોઢ નથી કમતા તો કઈ સમજાયુને લઈને એ શોક ન કરવો ધરે ?

૮ આપણે વધા જાતકાળમાં હતા, વર્તમાનમા છીએ, અને બાકિમાં હઈશું—એમ બગવાન કહે છે. એ કેમ બને ? એની પાઠવણ રહસ્ય શું છે ?

૯ અન્ય દેહની પ્રાપ્તિમા ધીર યુદ્ધ મોઢ પામનો નથી એમ બગવાન કહે છે તો તે કેવી રીતે સંભવે ?

૧૦ વિપયોનો સ્પર્શ કે અસ્પર્શ જને વ્યથિત કરી શકતો નથી તે અમૃતાવનો અધિકારી યાચ છે તો તે કેવી રીતે રાજ્ય યાચ ?

- ૨૮ કર્મમાજ મનુષ્યનો અધિકાર શાને છે ? ક્યમા ક્રમ નહીં ? કર્મકૃતથી પ્રેરાઈને કશું ન કરવું એ શું ગમ્ય છે ? અક્રમમા તને સગ ન હો એટલે શું ?
- ૩૦ યોગ એટલે સમત્વ એમ ભગવાન કહે છે તે શું ?
- ૩૧ બુદ્ધિયોગ ક્રમતા કર્મ શ્રેષ્ઠ નથી એનો શો અર્થ ?
- ૩૨ યોગ એટલે કર્મ કૌશલ એમ વળી ભગવાન કહે છે તો સમત્વ એટલે યોગ અને કર્મ કૌશલ એટલે પણ યોગ તો એ મેનો સમન્વય ક્યાં ?
- ૩૩ કર્મકૃતનો ત્યાગ કરનાર અનામય પદ પામે છે તે પદ કયું ?
- ૩૪ માયુસની મતિ નિર્વેદ ક્યારે પામે ? યોગને કેવી રીતે પામે ?
- ૩૫ સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણ પૂજના અનુને ચોક્કમ પ્રશ્ન કયો કયો છે ?
- ૩૬ સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણોનું સ્વરૂપ મમજની તેને પ્રાપ્ત કરના માટે ઉપાયો શા છે તે બતાવશો ?
- ૩૭ કેવળ ઉપવામીના વિષયો તો નિષ્કલ આય પશુ રમ જતો નથી તે શું ?
- ૩૮ પ્રમાદ એટલે શું ?
- ૩૯ જે સૌ બૂતોની રાત્રિ તેમા સયમી જાગે અને સયમી જ્યાં ઉઘે તે બધા બૂતોની જાગૃતિ—આનો શો અર્થ ?
- ૪૦ આહી સ્થિતિ એટલે શું ?

॥ इति साय्ययोग ॥

- ૨૦ આ માની નનામે, દેનામે, આનળનામે એ આનાં
જવા કમ છે ?
- ૨૧ આત્મા નિત્ય હો તેથી તું કાર્ત્તવ્ય નોક ન કર-
એમા રોકતું ચમત્ કા દીધું ?
- ૨૨ હા ત્વમને આગળ કરી અર્જુનને સહયોગ માટે
ક્રોધના બગવાની એમ કરવા પાછળ મનો સા-
ની હતી ?
- ૨૩ મન તો અર્જુન જો અને ક્રોધ તો શૂરી બોગવદો
માટે સહ—આ તે કાર્ત્તવ્ય હતી ન હો ? એમા
“અદ્ય જા એત્તઃ શૂરીએ”ની મનોદયા નથી ?
- ૨૪ શુભદુષ્ણ વર્ગોને મન્યા કરી તું સહ તને પાપ
નર્તી લાગે—આમ ભગવાન કહું છે ત્યારે એની પાછળ
આશય શો છે ?
- ૨૫ માખ્યબુદ્ધિ અને ચેત્ત્વબુદ્ધિ એટલે શું ?
- ૨૬ યોગમા પ્રાગ્બનો નાશ નથી, પ્રત્યક્ષ નથી, અને
ચોક્કસ પશુ યોગનું વ્યાયગ્ય મદન બધમાથી તારે
છે—એમ કહેવામા “દરપ શું ?
- ૨૭ વ્યવસાય મકે બુદ્ધિ એટલે શું ?
- ૨૮ વેદો ત્રિગુણાત્મક કૃણ દે છે આથી તેનું અરણ્ય
જોગનું વ્યર્થ છે એમ વ્યારે ભગવાન કહે છે અને
અર્જુનને તણુ ગુણથી પર થના કહે છે ત્યારે એ
કથનમા વેદની નિન્દા નથી ? ને ન દેવ તો ભગ-
વાનના કથનનો આનંદ આશય જો ?

- ૨૯ કર્મમાં જ મનુષ્યનો અધિકાર શાને છે? ફલમાં કેમ નહીં? કર્મફલથી પ્રેરાઈને કર્મું ન કરવું એ શું શક્ય છે? અકર્મમાં તને સગ ન હો એટલે શું?
- ૩૦ યોગ એટલે સમત્વ એમ ભગવાન કહે છે તે શું?
- ૩૧ બુદ્ધિયોગ કરતાં કર્મ શ્રેષ્ઠ નથી એનો શો અર્થ?
- ૩૨ યોગ એટલે કર્મ કૌશલ એમ વળી ભગવાન કહે છે. તો સમત્વ એટલે યોગ અને કર્મ કૌશલ એટલે પણ યોગ તો એ બેનો સમન્વય ક્યાં?
- ૩૩ કર્મફલનો ત્યાગ કરનાર અનામય પદ પામે છે, તે પદ કયું?
- ૩૪ માણસની મનિ નિવેંદ કરારે પામે? યોગને કેવી રીતે પામે?
- ૩૫ રિયનપ્રશ્નનાં લક્ષણ પૂછતાં અર્જુને ચોક્કસ પ્રશ્ન ક્યો કર્યો છે?
- ૩૬ રિયનપ્રશ્નનાં લક્ષણોનું સ્વરૂપ સમજાવી તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપાયો શા છે તે બતાવશો?
- ૩૭ કેવળ ઉપવાસીના વિષયો તો નિરૂપ થાય પણ રસ જતો નથી તે શું?
- ૩૮ પ્રસાદ એટલે શું?
- ૩૯ જે સૌ જૂતોની રાત્રિ તેમાં સંયમી જાગે અને સંયમી જ્યાં ઊંઘે તે બધાં જૂતોની જાગૃતિ—આનો શો અર્થ?
- ૪૦ બ્રાહ્મી રિયતિ એટલે શું?

॥ इति सांख्ययोगः ॥



૩

- ૧ બગવાનની વાણીમાં અર્ચુનને કૃપ અને દહીં બન્નેમાં પણ લાન્યા, જાણે મોઢ ઉપગ્રવનારી મિશ્રિત વાણી સામી—તો તે બમ ઉપગ્રવનાર્ગ વાક્યો ક્યાં ?
- ૨ બગવાન જેને નિષ્ઠા કહે છે તે શું ? જ્ઞાનયોગી અને કર્મયોગીની નિષ્ઠામાં તફાવત કયો છે ? અને ક્યાં છે ?
- ૩ નૈષ્કર્મ્ય ઝોટલે શું ? કર્મના અનારબ કે સંન્યાસથી નૈષ્કર્મ્ય મળતું નથી એમ બગવાન કહે છે તેનો મો આશય છે ?
- ૪ મિથ્યાચાર અને સત્યાચારનો ભેદ શો ?
- ૫ નિયત કર્મ ઝોટલે શું ? તે તો કરવાં જ નોઈએ એવો બગવાનનો આમદ ક્યા હેતુથી છે ?
- ૬ કર્મની યજ્ઞાર્થતા ઝોટલે શું ?
- ૭ યજ્ઞન્ય ચોર દેવી રીતે ? યજ્ઞયુક્તની જીવનકાન્તિ ક્યાં થાય છે ?
- ૮ યજ્ઞમાં યજ્ઞ પ્રતિષ્ઠિત છે એટલે શું ? દિનંદિન જીવનમાં એ મિશ્નન આપણને ક્યાં સ્પર્શે ?
- યજ્ઞન્યયુગ જીવન કય રીતે વ્યય છે ?

- ૧૦ આત્મજ્ઞાની માટે કયા આશયે કાર્ય રહેતું નથી ?
- ૧૧ અનાસક્ત બાવે કર્મ કરવાથી પરમ પુરુષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે કેવી રીતે ?
- ૧૨ જીવનમાં શિષ્ટાચારનું મહત્ત્વ શું છે ? શિષ્ટ એટલે શું ?
- ૧૩ લોકસંગ્રહને માટે પણ ભગવાન અર્જુનને કર્મ કરવા કહે છે, તો એ લોકસંગ્રહ એટલે શું ?
- ૧૪ વિદ્વાન અને અવિદ્વાનની કર્મ કરવાની રીતમાં તફાવત ક્યાં છે ?
- ૧૫ વિદ્વાને અગ્નિનો બુદ્ધિભેદ ન કરાવવો એમ ભગવાન ક્યા હેતુપૂર્વક કહે છે ?
- ૧૬ વિદ્વાને કેવી રીતે કર્મ કરવાં ?
- ૧૭ ભગવાન કહે છે કે, મારા મતનુ અનુસરણ કરનાર કર્મબંધનમાંથી છૂટે છે, બીજા અટવાઈ જાય છે— શું ભગવાનનો અહીં સ્વમતાગ્રહ નથી ?
- ૧૮ જ્ઞાની પણ પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર જ વર્તે છે તો પછી પુરુષાર્થને માટે અવકાશ જ ક્યાં ?
- ૧૯ સ્વધર્મ અને પરધર્મ એટલે શું ?
- ૨૦ પાપનો પ્રેરક હેતુ શો ?
- ૨૧ કામનું ભગવાને જે વર્ણન આપ્યું છે તેને જરા સ્પષ્ટતાથી સમજાવશો ?
- ૨૨ કામ જ્ઞાનને ઢાંકી દેહીને કેવી રીતે મર્ચિત કરે છે ?
- ૨૩ કામને પરાગ્રિત કરી આત્મજ્ઞાન મેળવવાનું કારણ શું ?

॥ इति कर्मयोगः



૪

- ૧ ભગવાને કર્મયોગ મુખેને કહ્યો, મુખે મનુને કહ્યો અને મનુદાગ એ જમનમાં પ્રચલિત થયો-આ મગ્ધાગનો ઉત્તેજ કરવાની મનક્ષમ ગી ?
- ૨ કર્મયોગ-ઉત્તમ ગદસ્ય છે અને અર્જુનને જ તે ભગવાન કહે છે, આતું કારણ શું ?
- ૩ મુખે અને કૃષ્ણ ભગવાનના જન્મમાં કાળનું મદ્દાન અંતર છે અને આથી ભગવાનની વાત અર્જુનને મળે ન જિનજે એ શુ સંભવિત નથી ? તો પછી આવી સગમગ બુદ્ધિના પ્રદેશ બદારની વાત ભગવાન શાને કહે છે ?
- ૪ ભગવાનનો અને જીવનો જન્મ કર્મ કર્મ રીતે જૂદો પડે છે ? ભગવાન બધું જાણે અને જીવ દેખ કશું ન જાણે ?
- ૫ ભગવાનનું પ્રાકૃત્ય કયા રેતુઓને સિધ્ધ કર શાય છે ?
- ૬ શું ખરેખર ભગવાન જન્મ લેતા જ દર્જે ? આ નથી બેમની. કારણ શું હશે ?

- ૭ ભગવાનના દિવ્ય જન્મ અને કર્મ જાણવામાત્રથી મુક્તિ કેવી રીતે મળે ? એમાં મોક્ષ ક્યાં છપાયો છે ?
- ૮ ભગવાન કહે છે કે ધણા, મારા બાવને પામી ચૂક્યા છે તો ભગદાવાવને પામવાને ક્યાં સાધનોનો અમલ થોડ્ય છે ?
- ૯ જે ભગવાનને જેવી રીતે જાણે તેવીજ રીતે ભગવાન તેને સામા જાણે છે એની શી મતલબ ? શઠં પ્રતિ શાઠ્યંની નીતિ તો ભગવાન નથી અજમાવતા !
- ૧૦ ભગવાનને છોડીને ખીજા દેવોનું ભજન કરવા મનુષ્ય શાને પ્રેર્ય છે ?
- ૧૧ ભગવાન ચાતુર્યધનના કર્તા અને અકર્તા બન્ને એકી વખતે કેવી રીતે હોઈ શકે ?
- ૧૨ ભગવાનને કર્મો અકર્તા નથી, તેમને તેનાં ફલમાં સ્પૃહા નથી-આટલું જાણનાં માણ્યમ કેવી રીતે કર્મોનું બંધન ન પામે ? જગત ખાપ ને મગન કેવો ધરાય ?
- ૧૩ ભગવાન અર્જુનને કર્મ કરવા શાને કહે છે ?
- ૧૪ કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મનું સ્વરૂપ શું ?
- ૧૫ “કર્મમાં અકર્મ અને અકર્મમાં કર્મ”નું દર્શન-એ શું ? ભગવાનની વાણી વિરોધાભાસી નથી ?
- ૧૬ ભગવાનની દૃષ્ટિએ પંડિત કેણુ ? અને કેવી રીતે ?
- ૧૭ કર્મ કરવા છતાં તેનું પાપ ન લાગે એ કેવી રીતે ?

- ૧૮ યજ્ઞ માટે કર્મ કરનારનું ચમચ કર્મ કયા કારણે વિધીન થઈ જાય છે ?
- ૧૯ ભગવાને અનેક યજ્ઞો જનાવ્યા છે અને તે જખાને કર્મથી ઉપજેલા ગુણાવ્યા છે. આટલું જાણવામાં મોક્ષ છે એમ યજ્ઞ કર્યું છે તો તે કર્મ રીતે ?
- ૨૦ ‘યજ્ઞશિષ્ટ’ એટલે શું ? તે જ્ઞાનાગ્ર મનાવન બ્રહ્મને કેવી રીતે પામે ?
- ૨૧ દ્રવ્યયજ્ઞ કરનાંગત્રાન યજ્ઞ કર્મ રીતે ચઢીઆતો છે ?
- ૨૨ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં ભગવાને કયાં સાધનો જનાવ્યાં છે ?
- ૨૩ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ શું અને આદ્યત્વ શું છે ?
- ૨૪ કેલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો અભિશરી ? અને કેલ્ય નર્દી ?
- ૨૫ જ્ઞાનનું વરદાન કયું ? અને આજ્ઞાનનો શાપ ગો ?
- ૨૬ કર્મો કેને જાધનકર્તા નીવડનાં નથી ?
- ૨૭ સંશયને છેદી અર્જુનને હિંવા અને યોગનું આચરણ કરવા કહે છે તો સંશયનો છેદ કેવી રીતે થાય ?

॥ इति ज्ञानयोगः ॥

ॐ

૫

- ૧ કર્મનો સંન્યાસ અને કર્મનો યોગ એટલે શું ?
- ૨ સંન્યાસયોગ અને કર્મયોગ એ બન્ને જ જો કન્યાશુકર છે તો પછી કર્મયોગ ચડીઆતો છે એમ ભગવાન ક્યા કારણે કહે છે ?
- ૩ ભગવાનની સમજ પ્રમાણેના નિત્ય સંન્યાસીનાં લક્ષણ શાં ?
- ૪ સાંખ્ય અને યોગ એ બેમાં ફલભેદ છે એમ બાળકો માને છે એમ જ્યારે ભગવાન કહે છે ત્યારે તો ભગવાન વળી આર ઘોંટાળો વધારે છે ! તો ચોક્કસપણે ભગવાન એમાં શું કહેવા માગે છે ?
- ૫ યોગી જ સંન્યાસી થઈ શકે છે એવો ભગવાનનો મત લાગે છે તો યોગ સંન્યાસનો પાયો કેવી રીતે ?
- ૬ યોગીનાં સિદ્ધિ લક્ષણો ક્યાં ? તે કેવી રીતે મેળવી શકાય ?
- ૭ બંધુ કરનો છતાં યોગી કશું કરતો નથી-એ વિરોધાભાસને કેવી રીતે સમજવો ?
- ૮ કર્મરોપ ન લાગે એ માટે કઈ રીતે માણસે કર્મ

- ૯ કમ ચાત્રમા યોગીને આત્મસાધ કયો છે ?
- ૧૦ યોગી અને અયોગીની વચ્ચે ભેદ શો ?
- ૧૧ દેવધારી હવ કશું ન કરે ? કે કન્યાને ગરીબમાં નખે મદી શકે છે-તો તે કેવી રીતે સંખરે ?
- ૧૨ આજ્ઞાને સીધે જ્યાં જાવુઓ મુશ્કેલ છે તો ને અજ્ઞાનનું શ્વાસ અને કળ શું ?
- ૧૩ આ ઉપદ્રવન જ્ઞાનનું કળ શું ? જ્ઞાન મનુષ્યના શુભનમા ક્યાં પરિવર્તન કરે છે ?
- ૧૪ અમર્યાદા કેવી રીતે ધરાય ? અમર્યાદાનું માનસ કેવું દોષ ?
- ૧૫ અવિદ્યાવાને પામેલાનું સ્થિતિ લક્ષણ શું ?
- ૧૬ કાલો માણુમ વિષયોમાં રમતો નથી એમ અમુવાન કહે છે તો તે ક્યા જેતુથી ?
- ૧૭ ભગવાનની દૃષ્ટિમાં મુખી માણુમ કાણુ ?
- ૧૮ અહનિવાસ્યુંની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?
- ૧૯ જેને અર્ધની પ્રાપ્તિ થાય તેનાં સત્ત્વો શું ?
- ૨૦ આત્માના નિયંત્રકાર માટે જુદે જ અમર્યાદાન છે-આવી ભગવાનની લક્ષિતો આશય શો ?
- ૨૧ સદા મુક્તનું દર્શન અને વર્તન કેવું દોષ ?
- ૨૨ શાન્તિ પામવાનો ઉપાય શો ?

ૐ

૬

- ૧ કરના યોગ કર્મને વિના ક્રમેજીએ કરનાર યોગી અને સન્યાસી છે એ કેવી રીતે સમજવું ?
- ૨ યોગી અને સન્યાસી બન્ને વચ્ચે કઈ દૃષ્ટિએ તફાવત નથી ?
- ૩ યોગ ઉપર 'આરંભ થના ઈચ્છનાર ને, આરંભ થઈ ચૂકેલો-એ બન્નેને માટે કઈ દૃષ્ટિએ કર્મ શ્રવણ અનિવાર્ય છે ?
- ૪ યોગારંભનું લક્ષણ શું ?
- ૫ માણસ યોગારંભ કે-ની રીતે થઈ શકે ?
- ૬ યોગારંભ માણસની જીવનદૃષ્ટિ કેવી હોય છે ?
- ૭ સમજુદ્ધિ મૌથી ચઢીઆતો છે તો તે કે-ની રીતે ?
- ૮ કર્મયોગ ઉપર આરંભ થના ઈચ્છનાર સાધકની સાધનસરણિ કઈ છે ?
- ૯ યોગારંભ થનારને આત્મવાત્મ કયા મળે છે ?
- ૧૦ યોગમાર્ગે જનારની દિનચર્યા કે-ની હોવી 'ધ' ?
- ૧૧ યોગ માધનારે કયારે 'ગણવતુ' કે તે વિદ્ધ થઈ ચૂકે છે ?

- ૧૨ યોગનુ ક્રમ શું ? કયા કારણસર મનુષ્યે નિત્યયોગી થવું જોઈએ ?
- ૧૩ મમાધિયોગની મિદ્ધિ માટે અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો ?
- ૧૪ જેનું મન આત્મનિઃ શાપ તેને તેમ યજ્ઞથી કાયદો શું ?
- ૧૫ જેને મમાધિયોગ મિદ્ધિ શાપ તેની દૃષ્ટિમાં પરિવર્તન કયાં પાપ છે ?
- ૧૬ કૌંથી શ્રેષ્ઠ યોગીનું જીવનદર્શન કયું છે ?
- ૧૭ મન ચચળ, પ્રમાથી, ભ્રમવાન અને દૃઢ છે એમ અર્જુન કહે છે-તો એ વિગેરેજોતો યોગમ આપું શું ?
- ૧૮ મનને વશ કરવા માટે ભગવાન અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય બનાવે છે. તો અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એટલે શું ? તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?
- ૧૯ યોગની મિદ્ધિ પામ્યા શિવાય અહિં રસ્તે જ જે અનમ ધર્મ જાય તેની શી મનિ-એવો જે પ્રશ્ન અર્જુન પૂછે છે તેનું આંતર સ્વારૂપ શું છે ?
- ૨૦ કલ્યાણી કર્મ કરનારનો ક્યાયે વિનાશ નથી-એવા ભગવાનના જવાબની પાછળ આશય શો ?
- ૨૧ યોગ જન્મજન્માન્તરમાં પૂર્ણ થાય છે એવી ભગવાનની મનઘડ સાગે છે. હવે એ પ્રત્યક્ષ તો જણાવું નથી. તો કેવી રીતે એ વચનમાં શ્રદ્ધા મુકાય ?
- ૨૨ આત્માને પુનર્જન્મ થાય છે એમ કયા હેતુથી કહેવાય ? પુનર્જન્મ અને તેની પાછળની વિચાર-સરણિ પૂર્ણપણે સમજાવવા કૃપા કરશો.

- ૨૩ શમ્દશ્વજને યોગનો નિરાશ્રય હોય તોપણ વટાવી
જાય છે તો તે શમ્દશ્વજ તે શુ ?
- ૨૪ પ્રવત્નશીલ યોગી પરમગતિને ક્યારે પામે ? પરમગતિ
તે શુ ?
- ૨૫ તપસ્વી વગેરે બધાથી યોગી શ્રેષ્ઠ છે એમ જાણના
ક્યા આશયથી કહે છે ?
- ૨૬ જાણનાની દૃષ્ટિએ સૌથી શ્રેષ્ઠ યોગી કયો ? અને તે
શા માટે ?

॥ इति आत्मसंयमयोगः ॥

ૐ

૭

- ૧ બગવાનને મંપૂર્ણપણે કાળ જાણી શકે છે ?
- ૨ વિજ્ઞાનસભિન જ્ઞાન એટલે શું ? એ જાણ્યા બદ જાગૃતા જેવું જીવું હતું આપી રહેતું નથી એટલે શું ?
- ૩ બગવાનને સર્ગનું જ્ઞાન દુર્લભ કેમ છે ?
- ૪ પગ અને અપગ પ્રકૃતિને સ્પષ્ટપણે સમજાવશો ? એ જોની વચ્ચે તફાવત શો ?
- ૫ પગ અને અપગ પ્રકૃતિમાંથી પ્રાણીમાત્ર પેદા થાય છે અને બગવાન કહે છે કે હું જગતના જન્મ વગેરેનું કારણ છું. તો એમાં એટલા વિરોધને કેવી રીતે ઠાળવો ?
- ૬ બગવાનમાં બધું ઓતપ્રોત છે એટલે શું ?
- ૭ પાણીમાં હું રમ છું, સૂર્યચન્દ્રમાં હું પ્રભા છું-એમ બગવાન કહે છે તો એનો શો આશય ?
- ૮ ધર્મથી વિરુદ્ધ ન હોય એવો કામ એટલે શું ?
- ૯ સાત્ત્વિક વગેરે બાવો મારામાંથીજ થાય છે. હું તેમનામાં નથી, તેઓ મારામાં છે આવું બગવાન કહે છે. તેનું મદ્દશ્ય શું ?

- ૧૦ ભગવાનને કાષ્ઠપિણ્ડ કેમ જાણી શકવું નથી ?
- ૧૧ મારે જ શસ્ત્રો આવનામ માયાને તરે છે-તો તે શસ્ત્ર એટલે શું ? અને ભગવાનને શસ્ત્રો જવા કમળનાર તેમ કેવી રીતે કરી શકે ?
- ૧૨ ભગવાનનો પાપવ જાવવોમાં આડે આવનામ કાણુ છે ?
- ૧૩ ચાર જાતના હવે ભગવાનને બળે છે તો તે ચારેમાં કયણે શું અને તેમની વચ્ચે તફાવત શ્રે ?
- ૧૪ ગાની કઈ દૃષ્ટિએ સૌથી ચઢીઆનો ગણાય છે ?
- ૧૫ જહું વમુદેવ જ છે એવી આંતર મુમક્ષુ કોને કૃપા મળે મને ?
- ૧૬ પન્થામાને છોડીને બીજા મુઃ દેવતાને શોધે કેમ બળે છે ?
- ૧૭ બીજા દેવતાના બળોને પણ બગાડવું કેવી રીતે બળે છે ?
- ૧૮ ભગવાન અને અન્ય દેવતામાં તફાવત શ્રે ?
- ૧૯ ભગવાનનું શસ્ત્રપત્રાન કોને પ્રત્યક્ષ કેમ નથી થયું ?
- ૨૦ ભગવાન કોને મળ્યું છે, કેમ ભગવાનને મળ્યું નથી—કારણ શું ?

ॐ

૯

- ૧ અર્જુને જ્ઞાન વગેરેને સમતા જે પ્રશ્નો કર્યા તે પ્રશ્નોનું ચોક્કસ સ્વરૂપ શું છે ?
- ૨ ભગવાને તે તે પ્રશ્નો જે ઉત્તર આપ્યો તેમાં સમજાવ્યા જેવું શું છે ?
- ૩ જેવી જેવી મતિ તેવી મતિ-એ સિદ્ધાન્ત હોય તે માણસે જીવનભર કેવી મતિ ચાખવી ?
- ૪ જીવવાની એવી કઈ કળા છે કે જેથી મરવાની સર્વોત્તમ કળા માણસને જીવતાં જીવત સિદ્ધ થાય ?
- ૫ મરણને સ્વાધીન કરવાની આવી કઈ ?
- ૬ ભગવાનને મેળવવાનો સૌથી સહેલો ઉપાય શો ? અને ધારો કે ભગવાન મળેજ તે તેથી તેને મેળવનારને લાભ શો થાય ?
- ૭ ભગવાનનું પરમ ધામ એટલે શું ? તે ક્યાં આવ્યું ? ત્યાં કેવી રીતે પહોંચાય ?
- ૮ પુનર્જન્મ અને અપુનર્જન્મનો કાળ ભગવાન બતાવે છે તે શું એ કાળ પ્રમાણે મરનારની તે તે મતિ

ધાય છે ખરી ? કે પછી એ ભગવાનનો મત નથી ?
અગર જો એ ભગવાનનો મત નથી તો પછી એના
ઉત્તરોની અહીં શી જરૂર ?

૯ અર્જુનને સદા યોગયુક્ત યત્રાતું ભગવાન કહે છે-
ક્યા હેતુથી ?

૧૦ યોગતું માહાત્મ્ય શું ?

॥ इति अक्षरयोगः ॥



૯

- ૧ નવમા અધ્યાયની-સદુચ્ચાનમા બગવાન જ્ઞાનમંદન જ્ઞાન દેવતાની પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે જ્ઞાનને અનેક વિશેષભોધી વિશિષ્ટ કૃત્યું તો તે વિશેષભોધી અરિનાથંતા માં છે ?
- ૨ બગવાન જે જ્ઞાન દેવતા ઈચ્છે છે તેમાં શ્રદ્ધા ન રાખનારાઓની ખૂરી વસ્તે શાને થાય છે ?
- ૩ બગવાનથી આ બધું બરેકું છે; તેનામાં બધાં રહેલાં છે; તે કોઈનામાં રહેલ નથી—આ વિશેષની વાત કેમ સંભવે ?
- ૪ જૂનોનો બર્તો છતાં હું જૂનોમાં રહેલો નથી; મારો આત્મા જૂનભાવન છે—આવી બગવાનની ઉદ્ધિનો શો આશય ?
- ૫ બગવાનમાં બધાં પ્રાણીઓ કેવી રીતે રહેલાં છે ? દેહાન્તને સ્પષ્ટ કરશો ?
- ૬ બગવાન પ્રાણીભાવને કેવી રીતે સર્જે છે ?
- ૭ સૃષ્ટિ વગેરે કર્મો બગવાનને કેમ બાંધતાં ?
- ૮ હું અધ્યક્ષ હોવાને લઈને જગત પરિ છે—એટલે બગવાન શું કહે છે ?

૯ કેવા છવે ભગવાનને કયા કાણે અવમાને છે ?

૧૦ મહાત્માઓ કઈ સમગ્રપૂર્વક કેવી રીતે ભગવાનને બળે છે ?

૧૧ ભગવાન કહે છે કે હું વિશ્વતોમુખ છું-તે કેવી રીતે તેઓ સમગ્રવે છે ?

૧૨ સકામભાવે કર્મ કરનારા સ્વર્ગને પામે છે, ત્યાં ભોગ ભોગવે છે અને પાછા અહીં-અવતરે છે-આ બધી કપોક્ષકલ્પના છે કે શું ? ભગવાને એ વાનને ઉદ્દેશ્ય કોઈ ખાસ રહસ્ય સ્ફોટન માટે કર્યો છે કે લોકમતનો જ એ ઉદ્દેશ્ય છે ? એમાં કોઈ રહસ્ય હોય તો સ્પષ્ટ કરશો ?

૧૩ ભગવાન જેનું યોગક્ષેમ વહન કરે છે તેનું જીવન કેવું હોય ?

૧૪ ભગવાન સિવાયના દેવોને ભજનારો ભૂલ ક્યાં કરે છે ?

૧૫ ભગવાન ફળફૂલ પથુ ખાય છે શું એ સાચું છે ? ને એ સાચુ છે તો કોનાં ફળફૂલને ભગવાન આરોગે ? એમાં રહસ્ય શું ?

૧૬ સમર્પણ યોગનું ફળ શું ? કયા કારણે ભગવાનને જ બધું સમર્પી દેવુ ઘટે ? સમર્પણ યોગ કોણુ કરી શકે ?

૧૭ ભગવાન સૌ જૂનોમાં સમ છે એટલે શું ? ભક્ત અને ભગવાન એક બીજનામાં હોય છે એટલે શું ?

૧૮ ભગવાનની ભક્તિનું ગાદાત્મ્ય શું ? મઈ કાલ સુધીનો દુરાચાર રદ આજે શું સાચે જ ભા

સદાચાર દ્વય થઈ શકે છે ? એ એમ દેખ તો નેમાં
રહસ્ય શું ?

૧૯ ક્યા કારણસર બગવાન અર્જુનને બગવદ્બક્ષિ બેનવા
આમદ્પૂરેક કદી રચા છે ?

૨૦ બગવાનની બક્ષિ કેવી રીતે કરાય ?

॥ इति राजविद्याराजगुह्ययोगः ॥



૧૦

- ૧ દશમા અધ્યાયના આરંભની પાઠ્ય આશય શો ?
- ૨ ભગવાને અર્જુનને હિનેચ્છાથી પરમ વચન કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તો તે હિનેચ્છા કઈ? તે પરમ વચન કયું ?
- ૩ ભગવાનને અજ્ઞ, અનાદિ અને ભોક્ષમદેશગ્ન્યાણુવાથી તમામ પાપમાયી મુક્તિ કેવી રીતે મળે ?
- ૪ બુદ્ધિ, જ્ઞાન વગેરે ભાવો ભગવાનને લીધે જ થાય છે એટલે શું ? એ ભાવોનો અર્થ શો ?
- ૫ મદ્યર્થિ વગેરે ભગવાનના માનમ ભાવો છે એટલે શું ?
- ૬ ભગવાનની વિભૂતિ અને યોગનાં જ્ઞાનનું ફળ શું ?
- ૭ ભગવાનને ડાળા માણુમો કઈ મમત્ત્વે પ્રેમધનિ બને છે ? કેવી રીતે તેઓ બને છે ?
- ૮ ભગવાનને ભજનારાના ઉપર ભગવાન કેવી રીતે અનુમદ કરે છે ?
- ૯ ભગવાનની અર્જુન ને સુનિ કરી રહ્યા છે તે સુનિનો અર્થ શો ?
- ૧૦ ભગવાન જ ભગવાનને ઓળખે છે એટલે શું ?
- ૧૧ ભગવાનની વિભૂતિ એટલે શું ?

- ૧૨ ક્યા હિતુથી અર્જુન બ્રહ્માની વિભૂતિ જાણ્યા પ્રાચીન કરે છે ?
- ૧૩ બ્રહ્માની વાણી માનવતા અર્જુનને તૃપ્તિ કેમ નથી થતી ?
- ૧૪ બ્રહ્મા મર્જિતશયનિ આત્મા છે એટલે શું ? તે ન પ્રાણીમાત્રની આદિ છે, મધ્ય છે, અંત છે, એ જાણવાથી ક્યા શું ?
- ૧૫ આ અધ્યાયમાં બ્રહ્માની અસ્થિતા-અદેહ્યતાની ખૂબ જ વૃદ્ધિ દેખાય છે. માત્રુમને અસ્થિતા બધેક છે તે શું બ્રહ્માને તે દ્વિત નહીં કરે ? બ્રહ્મા જાણે કેઈ નિન્દુશ મનાવીશ સમુખત્યાર તેાય એવું નથી લાગતું ? અને મગ્ધનવારીથી તો/મો પ્રાપ્તે તો આ જાને જીજ્ઞા કુન્ધરી મગ્ધનવારીમા કેરે સોડે ?
- ૧૬ વાદ્યોગ કૃત્વ, પાદ્યોગ અર્જુન અને મુનિઓમાં વ્યાપ દુ પુ—આ વ્યવસ્થામાં ગાદિપાદ્યું, નથી ?
- ૧૭ બ્રહ્મા મિત્રાવ કેઈ કેઈ શક્તિ નથી એટલે શું ?
- ૧૮ બ્રહ્માની વિભૂતિનો પાત્ર નથી એમ કહે છે, તેની શી મનવત ?
- ૧૯ વિભૂતિને ઓગળવાની નિશાનીઓ કઈ ?
- ૨૦ આ મંત્ર જાણવાથી તને શો લાભ ?—આમ જ્યારે બ્રહ્મા કહે છે ત્યારે બ્રહ્મા જરા, વદના દ્વાય, એવું નથી વાગતું ?—અને જો એમ હોય તો અર્જુનને એમ ક્યા કારણે બ્રહ્મા કહી રહ્યા છે ?

॥ इति विभूतियोगः ॥

ॐ

૧૧

- ૧ અધ્યાત્મ નામનું પરમગુણ બગવાને અર્જુનને ક
તે શું ! તે કથનનું અર્જુનના ઉપર પરિણામ
આપ્યું !
- ૨ બગવાનનું અવ્યય માહાત્મ્ય ક્યું !
- ૩ બગવાનનું વિશ્વરૂપ જોવા અર્જુને હજી પ્રકટ ક
તારે "આશી તે જોવાનું શક્ય હોય તો મને
બતાવો" એમ અર્જુન કેમ કહે છે ?
- ૪ અર્જુનની પ્રાર્થના સાંભળી બગવાને વિશ્વરૂપ બતા
વતાં પહેલાં "તારાં આજ ચક્રુષી તું તે ન જોઈ
શકે. તને હું દિવ્યદ્રષ્ટિ આપુ છું" એમ કહ્યું તો
તે દિવ્યદ્રષ્ટિ કયું ! એ દિવ્યદ્રષ્ટિ આપને મેઘવરી
દોષ તો શું કરવું પડે !
- ૫ બગવાને અર્જુનને જે રૂપ બતાવ્યું તેની સિંચવા
યાં હતી !
- ૬ એ વિશ્વરૂપના દર્શને અર્જુને કેટલા બહાર અનુમત્યા !
- ૭ બગવાનના વિશ્વરૂપનાં દર્શને "આપને વહેંચેને મારે
અંતરઘા પ્રવેશિત થયો છે, મને ધીરજ કે શક્તિ
નથી" આનો બેચક્રોઃ બહાર અર્જુનને કેમ કયો !

- ૮ ભગવાનને ડાંગ ઓળખતો અર્જુન “ દરો, આપ
 ૧૫ રૂપ કાળુ છો?—તું આપને ઓળખતા ચારૂં છું.
 આપની પ્રગતિ તું જાણતો નથી ” એમ કેમ કહે છે ?
- ૯ “ તું કાળુ છું; એકદમ કરવા બેઠો છું; તું ન દસો
 તો પણ આ બધા તો ગયા જ જાણુ માટે તું
 ગાહ-ગાહ મારા મારેલાને માર તું નિમિત્તમાત્ર થા, ”
 આ વાતોમાં ભગવાનની દાદાગીરી નથી લાગતી ?
 અર્જુનને બપોતીન કરી પોતાનો કસો ખરો કરાવવાની
 દાન નથી ? જો નાં દેવા તો એ વાતોનો સાચો
 આશય શો ?
- ૧૦ ભગવાનના ગુણાનુવાદથી જગત ખુશ થાય છે,
 ભક્તિથી તરબોળ થાય છે અને રાક્ષસો નાશમાગ
 કરે છે—તું આ સત્ય છે કે પછી ખીણેલા અર્જુનની
 જુલમી આગમ બપોરેન દીનદયા છે ?
- ૧૧ ક્યા કારણે, ભગવાન જ નમસ્કારને યોગ્ય છે ?
- ૧૨ ભગવાનને અર્જુન એમરે લગી લગીને કેમ પ્રણામ
 કરે છે ? એની પાછળ શો હેતુ ?
- ૧૩ અર્જુનનાં સમાપન પાછળ મનોદયા કઈ છે ? બન્ને
 સત્યની વચ્ચે મારો રથ સ્થાપો એમ રહેના રૂઆમથી
 કહેતો અર્જુન અહીં કેવળ પાણીપેત્યો કેમ બની
 નાય છે ? સમા થાયતા મધી કેમ એ આવી ગયો ?
- ૧૪ રાજ્ય પરીચ્છિન રા ? , , , અર્જુનને કે
 એકદમ ભાવના થઈ ?
- ૧૫ ભગવાન જ્યારે પ્રસ
 છે—એટલે શું ?

- ૧૨ વેદ વગેરેથી બ્રમ્હાનને આ રીતે જોવા શકા નથી
તો ખરી એ બાધુ ય જોઈ ન ને ? એનો ઉપયોગ શો ?
- ૧૩ “ભાઈ પેયું જ ૩૫ પાડું જો” એમ કદીને બ્રમ્હા-
વાને પોતનું રોજિંદું સ્વરૂપ બતાવ્યું—એટલું
બ્રમ્હાને શું કયું ? કાંઈ ભાદુગી જેવું આ નથી
સાગનું ?
- ૧૪ બ્રમ્હાનનું માનવી સ્વરૂપ જોઈને જ અશ્વિનને કેમ
શાંતિ વળી ?
- ૧૫ અનન્ય બક્ષિની જ દુ આ ૩૫ દેખા દઈ હું
એટલું જ નહીં પણ અને જાણવો અને ગાગા તે
સ્વરૂપે રહેતા માટે પણ તેજ એક ઉપાય છે. તે
અન ય જાક્ષિ એટલે શું ?
- ૧૬ બ્રમ્હાનને પામનાગમા કયા મુદ્દાનો વિચાર-સિક્કમ
અ સ્વરૂપ છે ?

॥ इति विभ्यरूपदर्शनयोगः ॥



૧૨

- ૧ વ્યક્ત અને અવ્યક્તના મેરકેમાં ઉત્તમ કોણે કે પ્રશ્ન કરી રીતે થયો ?
- ૨ ભગવાનની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ કોણ ? અને શા માટે તેણે ભક્તોના જીવનમાં ક્યાં વિશેષણો પગી ગણેલા હોય છે ?
- ૩ અવ્યક્તના ઉપાસકોની જીવનદૃષ્ટિ અને જીવનસરણી કેવી હોય છે ?
- ૪ અવ્યક્તની પદોંચ મુસ્કેશ શા માટે છે ?
- ૫ ભગવાનને જ જોનો ઉદ્ધાર કરવાની ફરજ પડે તેવ ભક્તોની હૃદયસ્થિતિ કેવી હોય છે ? આપણે તે કેવી રીતે થઈ શકીએ ?
- ૬ ભગવાનમાં મન મૂકવું અને ખુદ પરાંતની ઝેટમે શું ?
- ૭ અભ્યાસયોગ ઝેટમે શું ?
- ૮ ભગવાનને અર્થે કર્મ કરવાં ઝેટમે શું અને તે કેવી રીતે થાય ?
- ૯ કર્મફલત્યાગ કેવી રીતે વ્યવહારુ જીવનમાં ઊતરી શકે છે ?

- ૧૦ મગરાનમા મન નકાયા માડીને તે કર્મફલત્યાગ મુશીના જે જે બગરાન પ્રાપ્તિના કારણે બનાયા તે ૫૨૫૨ સ્વતઃ છે કે એકમીભના ઉપર આધાર રામે છે ?
- ૧૧ ત્યાગ પછી સાગરીજ સ્થાનિ ડ ઝેટને શુ ? એ ત્યાગ શુ ? એ સ્થાનિ શુ ?
- ૧૨ નર્મભૂતના અરેષ્ટ થવાય ૨૧૧ ગીને ?
- ૧૩ મૈત્રી અને ક્રુણા એટલે શુ ? કેવી રીતે એ મધ્યાય ?
- ૧૪ નિર્મમના અને નિન્દકાગિતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?
- ૧૫ મુખ્ય ખમા મમાના કેવી રીતે કેવવા ?
- ૧૬ દામા એટલે શુ ?
- ૧૭ મતેલા મનપુખ્તના યન મના અને દૃઢ નિશ્ચય એટલે શુ ?
- ૧૮ કૌતૂહલ કેમ ન પામવો અને કેાનિ કેમ ન પામવો એ સ્થાન છે ખરું ? દોષ તે કેવી રીતે ?
- ૧૯ દાં, અમાં, અપ આં કેમ એટલે શુ ? એમથી મુન સા માં થયું છે ? આં મમ કેવી રીતે થવાય ?
- ૨૦ અનપેન મુશિન દાન, દૃઢ લીનના પદ્ય દિનના અને નર્મભૂતિયા એટલે શુ ? એ કેવી રીતે જાનના નિર્મ થાય ?
- ૨૧ દાં કે, મદા અને મુખ્ય મુનને પરિત્યાગ કેવી

૨૨ મનુ, મિત્ર, માન અપમાન વગેરે દંડોમાં મનના
રેખાવાનો ઉપાય ૩૥ ?

૨૩ અનિદ્રેત અને સિદ્ધિમ્ભવિ એટલે શું ?

૨૪ સમ્યક્મન એટલે શું ?

૨૫ ભગવાનને કેરા બાળો અત્યંત પ્રિય હોય છે ?

॥ इति भक्तियोगः ॥

ॐ

૧૩

- ૧ આ શરીર કોનું છે એટલે શું? અને એને કો જાણે તે કોનું આત્માનો ગો અર્થ?
- ૨ મીં કોનું કુંજ કોનું કું એમ ત્યારે બગવાન કહે છે ત્યારે તેનો આશય શો?
- ૩ કોનું અને કોણનું જ્ઞાન તે જાણે જ્ઞાન-આત્માનો ગો અર્થ?
- ૪ કોનું કું છે? કેવા પ્રકારવાળું છે? ક્યા ક્યા વિશિષ્ટતાઓ બરેકું છે? મોખાથી શું વપરે છે?
- ૫ બગવાન કહે છે કે કોનું અને કોણનો પ્રભાવ કું તને કુંકમા કું કું તો વિચારી એ કહેને કહે છે?
- ૬ મહામુનથી ધુનિ મુખીના મળને કોનું મળ્યું નો તે જાણું સ્વાધ અને ધર્મ શા?
- ૭ કોનું પ્રતિષ્ઠાન ક્યાં પડી નો કોણનું સ્વાધ અર્થનું નેર્મએ. તો જન્મે અમનિત વગેરે જ્ઞાનનો ઉમેશ કરવા કેમ અમલન પ્રેરવા?
- ૮ અમનિત વગેરે વીમ છે તો તેનું કું કું કું કું સ્વાધ મંત્રે? જ્ઞાનમાં એ જીતી કીતિ કું કું?

૯ "દેવે દુ તને જોય દરીયા જે જળજીને અમૃત મોખે છે" તો તે અમૃત ભોગ એટલે શું ?

૧૦ જોયનું સ્વરૂપ શું ? જોય જે ક્ષેત્રજ તેનો પ્રભાવ કયો ?

૧૧ જ્ઞાન, જોય અને જ્ઞાનગુણ એટલે શું ? સૌના દેવામાં એ વિશેષરૂપે રહેયું છે એટલે શું ?

૧૨ ક્ષેત્ર, જ્ઞાન અને જોયને મારો બંધન જે જન્યો તો તે મારા બાવને માટે યોગ્ય થાય છે-આનો શો અર્થ ?

૧૩ પદ્મમાં ભગવાન ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ વિશે કહે છે અને ત્યારબાદ અંદર પ્રકૃતિ અને પુરુષ આવે છે તો તેમાં શાંઈ ફેર છે ?

૧૪ પ્રકૃતિ અને પુરુષ જે બન્ને અનાદિ છે તો અનન્ત પણ હોવાં જ જોઈએ તો પછી મોક્ષ એટલે શું ? તે કેવી રીતે સંભવે ?

૧૫ જીવના જન્મમોક્ષમાં કારણ શું ?

૧૬ પ્રકૃતિમાં રજા છતાં પ્રકૃતિમાં ન રહેલા પુરુષનું- જીવનું સ્વરૂપ શું ?

૧૭ પ્રકૃતિ અને પુરુષના યોગનું રૂપ શું ?

૧૮ પુરુષને જાણવાને માટે બીજાં સાધનો છે ખરા ? જે હોય તો તેનું સ્વરૂપ શું ?

૧૯ ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજના સંયોગથી સ્થાવરજંગમ પેદા થાય છે તો તે સંયોગ એટલે શું ? તેનું સ્વરૂપ શું ?

૧૦૧ દષ્ટિએ ખરો રેખનો પુરુષ કયો ?

૨૧ જે જીવ જીવે છે તેને જીવતાં કહેવાય તેને જીવતાં કહેવાય
જે જીવે છે

૨૨ જીવે છે તેને જીવે છે ?

૨૩ આજે જીવે છે તેને જીવે છે નથી એ કયા કયા
સમજાવે ?

૨૪ આજે જીવે છે તેને જીવે છે એમ જાણવા આજે જીવે છે
અને જીવે છે જીવતાં જીવતાં આજે જીવે છે જીવે છે
કેમ આજે ? જીવે છે જીવે છે જીવે છે જીવે છે

૨૫ જીવે છે પરંતુ જીવે છે જીવે છે જીવે છે

॥ इति क्षेत्रज्ञेययोगः ॥



૧૪

- ૧ જે જ્ઞાનથી મુનિઓ . . .
આકાશ અને કમ શું ?
- ૨ બ્રહ્માણ પ્રકૃતિમાં અર્ધ મૂર
સૌના પિતા કેવી રીતે ?
પિતા છે એ માયુ છે
દર્શન કયું ?
- ૩ તજુ મુખો જોતે શું ?
તજો આત્માને કેવી રીતે
- ૪ દરેક ગુણના પ્રાદુર્ભાવ વા
- ૫ સત્ત્વ વગેરે ગુણની ન
સમગ્રતા એવાં ચિદ્ગુણો
- ૬ દરેક ગુણની શક્તિમાં ?
- ૭ મત્તગુણ વગેરેથી પ્રેરિત
- ૮ મત્ત વગેરે ગુણોની ~
- ૯ સાનિય, રાજસ અને
શુભતાં શુભ સ્થિતિ શી
- ૧૦ ગુણમાથી છૂટી શુભ અવસ્થા

- ૧૧ ત્રણ ગુણને જાણી જનાર અમૃત લોગને છે
એટલે શું ?
- ૧૨ ત્રિગુણાતીતના ચિહ્નો કયા ? તેના આચાર શા ?
ત્રણ ગુણને તરી જવાતો ઉપાય શો ?
- ૧૩ ભગવાન અમૃત અન્યથા જોઈતી અને શાશ્વત ધર્મ
અને એકાન્તિક સુખની પ્રતિજ્ઞા છે એટલે શું ?

॥ ગુણત્રય વિભાગયોગ. ॥

ॐ

૧૪

- ૧ જે માનવી મુનિઓ પરમસિદ્ધિને પામે છે તેના આકાર અને કળ શું ?
- ૨ ભગવાન પ્રાણિમાં ગર્ભ મૂકે છે એટલે શું ? ભગવાન સૌના પિતા કેવી રીતે ? અને જેને ભગવાન સૌના પિતા છે એ કશું છે તેનાં એમાંથી કણતું વિશ્વ દર્શાવે શું ?
- ૩ ત્રણ ગુણો એટલે શું ? એ ત્રણેનું સ્વરૂપ શું ? એ ત્રણે આત્માને કેવી રીતે જાણે છે ?
- ૪ દરેક ગુણના પ્રાદુર્ભાવ વખતે બીજા બેનું શું થાય છે ?
- ૫ સત્ત્વ વગેરે ગુણની ઉદારત્વસ્થાના જાત અનુભવે સમજાય એવાં ચિહ્નો કયાં છે ?
- ૬ દરેક ગુણની વૃદ્ધિમાં દેહ્યામનું રૂપ શું ?
- ૭ સત્ત્વગુણ વગેરેથી પ્રેરિત કર્મોનું સ્વરૂપ અને કળ શું ?
- ૮ સત્ત્વ વગેરે ગુણોની જીવનનિયામક અસર કયું છે ?
- ૯ સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ એકેની સરવાળે જીવતાં જીવન સ્થિતિ ગી દોષ ?
- ૧૦ ગુણમાંથી છટી જીવ ધણભાવને ક્યારે પામે ?

૧૧ તથા ગુણુને ઝાણગી જનાર અમૃત લોગવે છે એટલે શુ ?

૧૨ ત્રિગુણાતીતના ચિહ્ને કયા ? તેના આચાર શા ? તથા ગુણુને તરી જવાનો ઉપાય શો ?

૧૩ ભગવાન અમૃત અર્થથી જ્ઞાની અને શાશ્વત ધર્મ અને એકાન્તિક સુખની પ્રતિગ છે એટલે શુ ?

॥ ગુણત્રય વિભાગયોગ, ॥

ॐ

૧૫

- ૧ ૧૪ મો અધ્યાય અને ૧૫ મો અધ્યાય એ બેની વચ્ચેની સંગતિ શી ?
- ૨ અધ્યયને ૭૨ ભજો તે વેદવેદા છે-તો અધ્યય તે શું ? તેનું જ્ઞાન તે શું ? તેની પાઠ્ય શ્લોક શું ? સંસારને અવશ્ય હતો છે તો એ ૨૫૬ '૧૩' સમજાવશે !
- ૩ સંસારનો ૨૬૧ તરીકે ઉદ્દેશ્ય ક્યા પ્રયોજનને સમજી શકો છો ?
- ૪ અસંગ-શત્રુ એટલે શું ?
- ૫ ત્યારબાદ પેશું ૫૬ શોધનું લેખીએ એમ જગવાન કહે છે તો તે ૫૬ ક્યું ? તેની શોધ ક્યાં કરવી ? કેવી રીતે કરવી ?
- ૬ પ્રપત્તિ એટલે શું ?
- ૭ તે ૫૬ પર પડેંચવાનાં ક્યાં સાધનોનો જગવાન ઉદ્દેશ્ય કરે છે ? તે સાધનોનું સ્વરૂપ શું ?
- ૮ સુખ વગેરે તે પદને પ્રાપ્તિ કરી શક્તાં નથી એટલે શું ?
- ૯ જ્યાં પડેંચીને પાછા ફરવાનું નથી તો તે પડેંચનું અને પાછા ન ફરવું એટલે શું ?

૧૦. જીવનું સ્વરૂપ શું ? જીવનભર જીવ કરે છે શું ?
૧૧. જીવનો જીવભાવ જ્યાં સુધી રહે છે ત્યાં સુધી એ શરીર વગેરેનો સ્વીકાર અને ત્યાગ કેવી રીતે કરે છે ?
૧૨. દેહાન્તરમાં ગયેલો જીવ ત્યાં શું કરે છે ?
૧૩. વિમૂઢો જીવને-આત્માને જોઈ શકના નથી જ્ઞાનેત્રવાળા જુને છે. તો વિમૂઢ અને જ્ઞાનેત્રવાળો એટલે શું ?
૧૪. આત્માને કોણ ક્યાં કેવી રીતે જોઈ શકે છે ? કોણ જોઈ શકતું નથી. આત્માને જોવો એટલે શું ?
૧૫. સૂર્ય ચંદ્ર વગેરેનું તેજ દું છું એમ જાણુ, પૃથ્વીમાં પ્રવેશીને ભૂતોને દું ધારુ છું, ચંદ્ર ધર્મ વનસ્પતિ વગેરેને પોષુ છું, વૈશ્વનાર ધર્મ દું આધેતું પચવું છું—આમ જ્યારે ભગવાન કહે છે ત્યારે એમાં રહસ્ય શું છે ?
૧૬. ભગવાન સૌના હૃદયમાં છે—વગેરે જ્યારે વિધાન કરવામાં આવે છે ત્યારે એનું તાત્પર્ય શું ?
૧૭. ભગવાન ક્ષર, અક્ષર અને ક્ષિત્તમ એવા ત્રણ પુરુષો કહે છે તો તેનો શો અર્થ ? તેમાં શું રહસ્ય ?
૧૮. ભગવાન પુરુષોત્તમ કેમ હર્ષા ? પુરુષોત્તમ તરીકે તેમને જે જાણખે તેને શું મજે ?
૧૯. આ શાસ્ત્ર છે એને જાણનારો જુદિમાન થઈ શકે છે—આનો શો અર્થ ?

ૐ

૧૫

- ૧ ૧૪ મો અધ્યાય અને ૧૫ મો અધ્યાય એ બેની વચ્ચેની મંત્રિની ગી !
- ૨ અધ્યાયને જે જાણે તે વેદવેદા છે-તો અધ્યાય તે શું ? તેનું જ્ઞાન તે શું ? તેની પાઠ્ય શ્રદ્ધા શું ? સંસારને અધ્યાય કયો છે તો એ ૩૫૬ પદ સમજાવશો ?
- ૩ સમારનો વક્ષ તરીકે ઉદ્દેશ્ય કયા પ્રયોજનને સમજી રહ્યો છે ?
- ૪ અસંગ-શબ્દ એટલે શું ?
- ૫ ત્યારજાઠ પેપું પદ શોધવું જોઈએ એમ બગવાન કહે છે તો તે પદ કયું ? તેની શોધ ક્યાં કરવી ? કેવી રીતે કરવી ?
- ૬ પ્રપત્તિ એટલે શું ?
- ૭ તે પદ પર પદોચ્ચારનાં ક્યાં સાધનોનો બગવાન ઉદ્દેશ્ય કરે છે ? તે સાધનોનું સ્વરૂપ શું ?
- ૮ સૂર્ય વગેરે તે પદને પ્રકાશિત કરી ચક્રતાં નથી એટલે શું ?
- ૯ જ્યાં પદોચ્ચારને પાઠ કરવાનું નથી તો તે પદોચ્ચાર અને પાઠ ન કરવું એટલે શું ?

૧૦. જીવનુ સ્વરૂપ શું ? જીવનભર જીવ કરે છે શું ?
૧૧. જીવનો જીવભાવ જ્યાં સુધી મહે છે ત્યાં સુધી એ શરીર વગેરેનો સ્વીકાર અને ત્યાગ કેવી રીતે કરે છે ?
૧૨. દેહાન્તરમા ગયેલો જીવ ત્યાં શું કરે છે ?
૧૩. વિમુદ્ધો જીવને—આત્માને જોઈ શકના નથી જ્ઞાનનેત્ર-વાળા જુએ છે તો વિમુદ્ધ અને જ્ઞાનનેત્રવાળો 'એટલે શું' ?
૧૪. આત્માને કોણ ક્યા કેવી રીતે જોઈ શકે છે ? કોણ જોઈ શકતું નથી આત્માને જોવો એટલે શું ?
૧૫. સૂર્ય ચન્દ્ર વગેરેનું તેજ હું છું એમ જાણુ, પૃથ્વીમા પ્રવેશીને જૂતોને હું ધારુ છું, ચંદ્ર ચર્મ વનસ્પતિ વગેરેને પોષુ છું, વૈશ્વનાર ચર્મ હું ખાઉં છું પથ્થર હું —આમ જ્યારે ભગવાન કહે છે ત્યારે એમાં મહત્ત્વ શું છે ?
૧૬. ભગવાન સૌના હૃદયમા છે—વગેરે જ્યારે વિધાન કરવામા આવે છે ત્યારે એનું તાત્પર્ય શું ?
૧૭. ભગવાન ક્ષર, અક્ષર અને ઉત્તમ એ ૩ ત્રણ પુરુષો કહે છે તો તેનો શો અર્થ ? તેમા નું સ્વરૂપ ?
૧૮. ભગવાન પુરુષોત્તમ કેમ કહ્યા ? પુરુષોત્તમ તરીકે તેમને જે ઓળખે 'તેને શું મને ?
૧૯. આ શાસ્ત્ર છે એને જાણનારો બુદ્ધિમાન ધાય છે દૃઢવૃત્ત ધાયે છે—આનો શો અર્થ ?

ॐ

૧૬

- ૧ દેહી મપન અને આમુગી મપન- એ જન્મેની અંદર
કોનો કોનો સુખાવેસ થા? છે ?
- ૨ દેહી અને આમુગી સપનનો જીવનમા દુનનેદ શું ?
- ૩ દેહી મર્ગ અને આમુગી મર્ગ એકમે, શું ?
- ૪ આમુગી જન્મેની જીવનદટિ કેરી હોય છે ?
- ૫ આમુગી જન્મેનું મનોગત્ય કેવું હોય છે ?
- ૬ આમુગી જીવેની અને કર્મ મનિ દોષ છે ?
- ૭ આમુગી જોડો પણ યજ રંગે કરે છે અને તે જા
તેમનો અધિપાન થવાનું કાણુ નુ ?
- ૮ આમુગી જીવેનું જીવનમા આચારજળ કયું હોય છે ?
અને તેમને આધારે તેઓના વર્તનમા કયો ભેદ
પડે છે ?
- ૯ આમુગી જીવે સાથે બગવાન કેરી રીતે વર્તે છે ?
તે આમુગી જન્મેને નરકમા જ મોકલના હોય તો
એ બગવાનનું બગવાનપણું કયા રહે ?
- ૧૦ મને પાઠ્યા વગર જ તેઓ નીચતર અને નીચતમ
યોનિમા ગય છે એમ લ્યાગે બગવાન કહે છે ત્યાં
તેમને નિર્દય માણસ-કે મલ્ય ?

- ૧૧ આત્માના નાશનું ત્રિવિધ દાર કયુ ? તેનુ સ્વરૂપ શુ છે ? અને અહીં આત્માનો નાશ એટલે શુ ?
- ૧૨ તમોદારમાથી છટેયો પોતાનુ શ્રેય આચરે છે એટલે શુ ? તેનું શુ ફળ ?
- ૧૩ શાસ્ત્રવિધિને માટે અતિ આમર સખતા ભગવાન જુલ્મી નથી ? એક યુગનુ દર્શન બાવિ યુગ ઉપર સાદવામા દેશકાળ, નિમિત્ત વગેરે તરફ આધગીઆ નથી ? એમા જુલકાળ માટે અતિ પરશપાત અને બાવિ માટે અશક્ત નથી ?
- ૧૪ શાસ્ત્રવિધિને અત્મમર્ધએ અશવનારને મિદ્ધિ, શુખ કે પગગતિ મળતી નથી—તો તે શુ ?
- ૧૫ કાર્ય અકાર્યની વ્યવસ્થામા શાસ્ત્રનું ફરમાન ભાણીને જ વર્તવાનુ વિધાન કરનાર ભગવાન માનવમુદ્ધિની કિંમતે ઓછી જ આકે છે ને ?

॥ इति दैवासुरसंपद्विभागयोगः ॥



૧૭

- ૧ શાસ્ત્રસિધિને જિએ મધા શ્રદાથી કર્મ કરનારા માનવોની ત્રિવિધ નિજા પૃષ્ઠી છે તે તે નિજા એટલે શું ?
- ૨ અર્જુને ત્યારે નિજા પૃષ્ઠી ત્યારે, ભગવાને તેને શ્રદ્ધા ઉપર જ વ્યાખ્યાન આપ્યું ! તે શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા વચ્ચે કઈ સંબંધ છે ખરો ? હોય તે કયો ?
- ૩ જેની જેવી શ્રદ્ધા તેવો તે યાત્રા-આતો શો અર્થ ?
- ૪ સાત્ત્વિક વગેરે મનુષ્યોને જન્મવા માટે ચિદ્ર કયાં ?
- ૫ આમુગી નિશ્ચયવાળા રાને કહેવાય ? તેઓનો મુદમાદ કેવો હોય છે ?
- ૬ જાગૃ પ્રકારના જે આદાર કલા છે તેનાં લક્ષણ શાં ? કયા કયા આદાર તે તે વિભાગમાં આવે ?
- ૭ આદારને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સાથે શી શ્રેણી હોય ?
- ૮ સાધકના આદારની યાદી આપશો ?
- ૯ સાત્ત્વિક વગેરે જાગૃ પ્રકારના યજો ભગવાન વર્ણુએ છે તે તે તે યજની પ્રેરક મનોદશા કઈ હોય છે ?
- ૧૦ શારીર તપ એટલે શું ? એમાં જેનો સમાવેશ યાત્રા છે તે જપનો અર્થ શો ?

- ૧૧ વાચિક તપનું અરથ શું ?
- ૧૨ માનસ તપ એટલે શું સમજવું ?
- ૧૩ ત્રણ પ્રકારનાં તપના પણ ત્રણ ભેદો કહે છે, તેા તે કયા ? અને તે પ્રત્યેકનું અરથ શું ?
- ૧૪ ત્રણ સાત્ત્વિક વગેરે દર્શાવે કહેવાય ?
- ૧૫ આહાર તપ વગેરેનું રહસ્યું કરતા કરતા ભગવાન એકદમ છૂં તપ મન-એવું ભગવાનનું નામ છે-એ ઉપર કયા કામ્બો જનરી પડ્યા ? આહાર વગેરે માથે એને મંત્ર શું ?
- ૧૬ છૂં તત્ સત્-વગેરે નામનો ભાવાર્થ શો ? એનો ઉપયોગ ક્યાં ? એ ઉપર્યોગથી ફાયદો શો ?
- ૧૭ અમન કર્મ કેને કહેવાય ? તેનું ફળ શું ? શ્રદ્ધા બુદ્ધિની વિરોધી નથી ? જો ન હોય તો તે એનું મીમામિશન ક્યાં ?

॥ इति ध्वाप्रयविभागयोगः ॥



૧૮

- ૧ મન્યમ અને ત્યાગનું તત્ત્વ તો ખું તો ખું અર્જુન
- મનુષ્ય આટ્ટે છે. તો શુ અત્યાર મુઠી એને એની
સમજ નહોતી પડી? અર્થાત્ અર્જુનના પ્રશ્નનો
આશય તો છે?
- ૨ સંન્યાસ અને ત્યાગ વચ્ચેનો તફાવત તો?
- ૩ કેટલાકના મને કર્મમાત્ર ત્યાગ્ય છે, કેટલાકને મને
યજ્ઞ દાન તપ ત્યાગ્ય નથી-તો એ એ પૈકી બમ-
વાનનો ત્રોક ખીગ પદ તન્મ્ર સાગે છે એનું
દાખલું શું?
- ૪ યજ્ઞ વગેરે કર્મોને પણ કેવી રીતે 'કરવાનું' બગરાવ
વ્યાગ્યી કરી શકે છે?
- ૫ નિવૃત્ત કર્મનો ત્યાગ યુક્તિયુક્ત નથી પણ તામસ છે
તો નિવૃત્ત કર્મ એટલે શું? એ યુક્તિયુક્ત કેમ નથી?
- ૬ શાસ્ત્ર અને સાત્ત્વિક ત્યાગ કેને કહેવો?
- ૭ સાત્ત્વિક ત્યાગીનાં લક્ષણો શાં?
- ૮ કર્મનો સ્વરૂપે ત્યાગ કેમ થતો નથી? કર્મોનું વિવિધ
રૂપ એટલે શું? જે ત્યાગી નથી તેને તે મળે છે.
ત્યાગીને તે મળનાં નથી, એટલે શું?

૯ કર્મભાગની ઉત્તિષ્ઠિ મારે ભગવાન પાસ કારણે
જનાવે છે તો તેમનું સ્વરૂપ શું ? ને ઉપગત એ
પાત્રનો નિર્દેશ મ્ત્રા પાડળ આશય ગો છે ?

૧૦ જોને અદ્ભાવ નથી જોની મુદ્ધિ લેવાની નથી તે
લોકનો નાશ કે તોપણ નથી તો નાશ કરેતો કે
નથી તો જધાતો-ભગવાનની આ ઉકિતનો સ્પષ્ટ
આશય ગો ? એસા માણુમને જુલમી થરાતો આ
પન્થાનો તો નથી ?

૧૧ કર્મગોદના અને કર્મમમદ એટલે શું ?

૧૨ સાત્ત્વિક વગેરે ત્રિવિધ જ્ઞાનનું સક્ષણ શું ?

૧૩ સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ કર્મનું સ્વરૂપ શું ?

૧૪ સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ કર્મોને દ્વેષ એજાખવો ?

૧૫ બુદ્ધિ અને મૂનિના ત્રણ ત્રણ બેદ મ્ત્રા છે તે,
તેમના આગાર શા ?

૧૬ ત્રણ પ્રકારનાં મુખની વ્યાખ્યા ગા ?

૧૭ કે ત્રિપણ ત્રણ મુખથી મુકત નથી એજે શું ?

૧૮ માનવ વગેરેના કર્મો સ્વભાવથી ઉપજેલા મુજોથી
વહેવારેલા છે એટલે શું ?

૧૯ દરેક વર્ણનાં સ્વભાવજન્ય કર્મ કયા ?

૨૦ પેન્થેનના કર્મમા મનુષ્યે જન સાને રહેતું થયે ?
સ્વકર્મમા જતને સિદ્ધિ દેલી રીતે મો ?

૨૧ સ્વકર્મ અને પશ્ચર્મ એટલે શું ? એમા સ્વકર્મનું
અમન્જલ કેમ પ્રશસ્ત છે ?

- ૨૨ નૌકમ્યં નિદિ એટલે શું ? મંન્યામયી નૌકમ્યંની નિદિ કેવી રીતે મળે ?
- ૨૩ જ્ઞાનની પરાનિદા એટલે શું ?
- ૨૪ પરમાત્માનો અનુભવ કરનારામાં કઈ માધ્યમ મંપતિ જરૂરી છે ?
- ૨૫ અધ્યાનુભવ કરી ચૂકેલા આત્માની આંતર રિધિ કેવી હોય છે ?
- ૨૬ બધાં કર્મો કરવા છતાં ક્યા કૃપાપે શાશ્વત પદ પમાય ? ઈશ્વરના પ્રમાણથી જ ને શાશ્વત પદ મળતું હોય નો પછી પુરુષાર્થને અવકાશ ક્યાં ?
- ૨૭ ભગવાન અર્જુનને 'મન્યતા' જનવા કરે છે-ચાતે ? ભગવાન કહે છે કે ને તું મારું નહીં સંમિલે તો નાશ પામીશ-ભગવાનની અદા દોહાગીરી નથી ?
- ૨૮ પ્રકૃતિ તને પ્રેરશે-એમ જ્યારે પ્રભુ કહે છે ત્યારે પુરુષાર્થની ઝોલડી કિમન આકે છે એમ નથી સામતું ?
- ૨૯ ઈશ્વર સીને મળાવે છે-એમાં ઈશ્વરને શા આનંદ ? ક્યા શરણે ભગવાન પ્રાણીભાવને મમારના દમો ?
- ૩૦ ભગવાન અર્જુનને ઈશ્વરને શરણે જવા કહે છે-નો ઈશ્વરને શરણે કેવી રીતે જવાય ? ઈશ્વરને શરણે જનારને આરંભલાભ ક્યો મળે છે ?
- ૩૧ ભગવાને રહસ્યનમ વચન ક્યું ક્યું છે ? ભગવાનની પ્રતિજ્ઞાનો કદી ભંગ થાય છે ખરો ?

- ૩૨ 'સૌ ધર્મોને તણ મારું શબ્દું લે'-તો સૌ ધર્મો
એટલે શું ? એમ કરવાનું કૃપા શું ?
- ૩૩ મગવાને અધિકારીને જ આ ઉપદેશ આપતા કલ્પો
છે-ખીજાને નહીં-મગવાની આ વિગતદ્રષ્ટિ તથી ?
- ૧૪ ગીતાશ્રુતે એકચિત્તે સાંમન્યા બાદ-સમન્યા બાદ
માધકની કઈ મનોદશા ગ્રહે છે ?
- ૩૫ ગીતાસંવાદ અરુણ, રામદર્શણ, પરમશુભ અને
પુણ્ય છે-એ અંગતિ જ છે કે સ.યુ. છે ?
- ૩૬ ત્યાં થોમશ્વર કૃપણ અને ત્યાં ધનુર્ધારી અર્જુન ત્યાં જ
શ્રી વગેરે છે-એનો શો અર્થ ?

॥ इति संन्यासमोक्षयोगः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

॥ ग्रहार्पणमस्तુ ॥ श्रीगुरुभ्यः शरणं मम ॥